

1304

Lennart Meri — kirjailija ja kulttuurimies presidenttinä

“On yllättävää, miten paljon politiikassakin merkitsee oikean sanan löytäminen. ‘Le mot juste’, jonka tuntee jokainen runoilija. Sen taiteenlajin tuntevat myös poliitikot.”

Valtio-opin pro gradu -työ
Yhteiskuntatieteen ja filosofian laitos
Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta
Jyväskylän yliopisto
Keimo Sillanpää

TUTKIMUSSELOSTE

Lennart Meri — kirjailija ja kulttuurimies presidenttinä

Keimo Sillanpää

Valtio-oppi, Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos

Jyväskylän yliopisto

elokuu 1998

sivumäärä 104 + liitteet

Viron tasavallan presidentti Lennart Meren tärkein ja tehokkain, ehkä samalla myös ainoa, keino tuoda pieni maansa esille alati kasvavassa informaatiotulvassa on esittää hyviä, loppuun asti hiottuja puheita, jotka pakottavat kuulijansa miettimään niiden sanomaa. Tutkielmani on katsaus Viron lähimenneisyyden poliittisiin mullistuksiin ja nuoren valtion synnytykseen. Tämä katsaus puolestaan tukeutuu työni alussa esittelemääni 1900-luvun Viron tasavallan ja Neuvostoviron historiaan. Tutkielmassani käsitelen Lennart Meren tekstejä, kirjoja ja puheita, ja näiden kautta pyrin muodostamaan kuvan poliitikko Merestä. Meren tekstien tulkinnoissa pääpaino siirtyi kuin automaattisesti presidentin puheisiin. Niiden ymmärtämiselle näkisin olennaisena sen, että ne pitää osata suhteuttaa puheenpitohetkeen — siihen, mitkä asiat virolaisessa poliittisessä elämässä ovat kulloinkin olleet esillä ja mikä ihmisiä on puhuttanut. Puheiden tulkinnan metodina käytän retoriikka-analyysia.

Poliitikkona Lennart Meri pelaa antipoliitikon ja menneisyyspoliitikon roolia, jossa hän käyttää mm. patriotismiretoriikan keinoja. Antipoliitikon rooli sopii hänelle hyvin, koska kirjailijataustaansa vasten hän voi esiintyä poliitikkojen joukosta erottuvana intellektuellina. Toisaalta antipoliitikon rooli rikkoutuu aina silloin, kun presidentti luopuu puheessaan juhlatyylistä ja laskeutuu tavallisten poliitikkojen joukkoon käsittelemällä avoimia "päivänpolttavia" poliittisia kysymyksiä. Menneisyyspoliitikkona presidentti Meri esiintyy šamaanina, joka välittää aikaa, toimii menneisyyden ja tulevaisuuden yhdistävänä lenkkinä.

Olen päätenyt tutkielmassani siihen, että Lennart Meri voinee luonnehtia Max Weberin kuvaaman karismaattisen poliitikon virolaisilmentymäksi. Lennart Meressä yhdistyvät monet tekijät, jotka nimenomaan Virossa lisäävät arvovaltaa ja ovat hänen karismansa rakennuspalikoita: Meri on selkeästi älymystön edustaja, hän korostaa kirjoissaan rakkautta kotimaahansa ja sopii myös ikänsä puolesta virolaisten isähahmoksi. Hänen vahvuutenaan on kyky käyttää kieltä aseenaan. Presidentti Meren työkaluina puhetaito ja tekstin tuottamisen taito osoittautuivat hyvin keskeisiksi ja ovatkin merkittäviä tekijöitä karisman välittämisessä. Karismaattisen politiikan tehokkuuden kannalta on tärkeää, että yhteiskunnassa on jokin kriisi — karismaattinen poliitikko luo uutta kriisien keskellä. Viron kriisiaikaa olivat itsenäisyyteen johtaneet tapahtumat, virolainen vallankumous. Tällöin kansanjohtajiksi nousivat monet sellaiset henkilöt, joita ei ollut totuttu näkemään politiikassa. Etenkin kulttuuriväki aktivoitui — heidän joukossaan myös Lennart Meri. Heillä oli varmasti parhaat valmiudet "uuden" luomiseen, olivathan he tottuneet siihen jo omassa työssään.

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	1
1.1. Tutkimuskysymys	2
2. VIRON TASAVALTA JA PRESIDENTTI	3
2.1. Historiallinen tausta	3
2.1.1. Viron I tasavalta	3
2.1.2. Miehitysaika	11
2.1.2.1. Pysähtyneisyyden aika	18
2.1.2.2. Neljänkymmenen kirje	19
2.2. Uudelleen itsenäistyminen	20
2.2.1. Yhteiskunnallinen herääminen	20
2.2.2. Kansanrintama	23
2.2.3. Poliittinen pluralismi ilman puolueita	26
2.2.4. Itsenäistyminen	27
3. LENNART MERI	28
3.1. Kirjailija ja kansatieteilijä	28
3.2. Poliittinen johtaja	29
3.2.1. Karismaattisuus	29
3.2.2. Muita ominaisuuksia	37
4. PUHE ON POLIITTINEN TEKO	40
4.1. Puhe johtajuuden rakennusaineena	40
4.2. Puheiden tulkinta	42
5. LENNART MEREN TEKSTIT	47
5.1. Yleistä	48
5.1.1. Neuvostoajan kirjat	49
5.1.2. Presidentin puheet	52
5.2. "Olemme asuneet näillä sijoillamme jo tuhansia vuosia"	53
5.3. Viro — sukellusvene, jäänmurtaja ja kajakki	57
5.4. Työn alkaessa	65
5.4.1. Puheen taustaa	66
5.4.2. "Te olete olnud sulased. Teist saavad peremehed."	68
5.5. Ojennus länsimaille	72

5.5.1. Puheen taustaksi	73
5.5.2. Puheteknisiä keinoja	74
5.5.3. Ei enää etupiirejä	75
5.5.3.1. Inglismaa — sõbralik plaksutaja	75
5.5.3.2. Eesti — nagu janune rändaja kõrbes	77
5.5.3.3. Venemaa — impeerium enne, kui tema rahvas rahvuseks kujunes	79
5.6. Toinen maailmansota on päätynyt	82
5.6.1. Menneisyyspolitiikan patriotismiretoriikkaa ja vaikuttamiskieltä	83
5.6.2. Länsimaiden hallitukset mutta Venäjän kulttuuri	84
5.6.3. Baltian kysymys	85
5.7. Kahden maan koordinaatit	86
5.7.1. Puheen perustukset	86
5.7.2. Heikkous historiaan	87
5.7.3. Poliitikot vs. poliittinen eliitti	88
5.7.4. Pukinsorkkia ja sensuurin kiertoa	90
5.7.5. Puheen kielikuvat	90
5.7.5.1. Keisarin uudet vaatteet	91
5.7.5.2. Valtio liikkuu	93
6. LOPETUS	94
AINEISTO JA LÄHTEET	97
LIITTEET 1—7	

1. JOHDANTO

Viime vuosien merkittävimpiä maailmanpolitiikan tapahtumia on Neuvostoliiton ja sen valtapiirin romahdus. Neuvostoliiton raunioista on noussut useita valtioita ja ne ovat joutuneet kohtaamaan itsenäisyyden mukanaan tuomat ongelmat: talouden jälleenrakentamisen, rajojen vahvistamisen naapureiden kanssa, kansallisuus-kysymyksen ja koko hallintojärjestelmän täydellisestä uudelleenrakentamisesta aiheutuneet synnytystuskat. Viron tasavalta on saanut kohdata omat vastoinkäymisensä, vaikka sen länsimainen kulttuuriperintö on voinutkin olla pehmentämässä muutoksen kovuutta ainakin hallintojärjestelmän ja -kulttuurin uusimisen sekä talousuudistusten osalta.

“Viron toisen tasavallan” ensimmäisenä presidenttinä toimii jo toista kauttaan Lennart Meri. Hän on ollut presidentinvirassa vuodesta 1992 lähtien. Lennart Meressä yhdistyy ilmeisen harvinaisella tavalla kulttuuripersoonaa ja valtiomies. Vastaavanlaisia kirjailija-presidentti-yhdistelmiä on viime vuosina näkynyt syntyvän etenkin Keski-Euroopan postkommunistisissa demokratioissa, merkittävimpänä Tšekin tasavallan presidentti Václav Havel. Viron presidenttinä Lennart Meri on muokannut merkittävän virkansa juuri mielensä mukaiseksi ja tässä muokkauksessa hän on käyttänyt yhtenä työkalunaan juuri puhujanlahjojaan.

Viron perustuslaissa parlamentin, riigikogun asemaa on korostettu presidentin valtaoikeuksien kustannuksella. Kuitenkin nykyinen presidentti Lennart Meri on pystynyt saavuttamaan voimakkaan aseman Viron todellisena johtajana. Parlamentti on menettänyt valtaansa presidentille osin samoista syistä kuin Viron tasavallan alkuaikoinakin. Tällöinhän riigivanem ja myöhemmin presidentti Konstantin Pätsin johtajuus hipoi diktatuurin rajoja. Syynä tähän on pidetty riigikogun eripuraisuutta ja puoluekartan pirstaleisuutta. Tämän päivän Virossa on vaikea olla näkemättä yhtymäkohtia historiaan. Vaikka presidentin valta on pyritty lainsäädännöllä rajaamaan hyvin kapealle sektorille, on presidentti Lennart Meri saavuttanut henkilökohtaisten ominaisuuksiensa ja maan poliittisesti suuntaa hakevan vaiheen ansiosta merkittävän aseman maan johdossa. Hän on laajentanut vaikutusvaltansa hajanaisen parlamentin yli maan todellisena johtajana. Osoituksena nauttimastaan luottamuksesta käynee riigikogussa istuvan venäläiskansanedustaja Sergei Isakovin

väite, jonka mukaan *“venäläiset luottavat enemmän presidenttiin kuin hallitukseen ja paljon enemmän kuin parlamenttiin ja monta kertaa enemmän kuin virkamiehiin”* (Dokumenttiprojekti 18.2.1998). Keulakuvaksi tarkoitettu presidentti onkin Viron valtiolaivan peräsimessä.

Olen liittänyt työhöni kohtuullisen mittavan historiaosuuden, jossa tuon esille Viron tasavallan vaiheet ensimmäisen tasavallan ajoista aina 90-luvun uudelleen itsenäistymiseen asti. Mielestäni Viron historia liittyy tähän työhön oleellisena osana ja jättämällä sen pois olisi varsinainen tutkimusosuus jäänyt irralliseksi etenkin sen vuoksi, että Lennart Merikin viljelee hyvin tiheästi historiaviittauksia. Koen myös Viron historian olevan aika tuntematonta, vaikka Suomella ja suomalaisilla sanotaankin olevan läheiset siteet Suomenlahden toiselle puolelle. Luulen monen suomalaisen näkevän nykypäivän Virossa vain halvan ostosparatiisin, jossa ostoksensa voi tehdä selvällä suomen kielellä, tiedon historiasta ja virolaisten kärsimistä kokemuksista jäädessä kovin pinnallisiksi. Viron ja monen muun maan menneisyyttä Neuvostoliiton karhumaisessa syleilyssä ei tule unohtaa.

1.1. Tutkimuskysymys

Lennart Meren tekstejä, sekä kirjoja että puheita, lukiessa on syytä muistaa, että Meri on koulutukseltaan kansatieteilijä. Hän tuntee Viron ja virolaiset heidän perinteistään. Onkin luultavaa, että Meri käyttää tätä tuntemustaan hyväkseen vedotessaan, vakuuttaessaan, käännyttäessään auditoriotaan. Tutkin pro gradu -työssäni, **miten Viron presidentin eli Viron suhtautuminen entiseen emämaahan muuttuu näiden Neuvostoliitosta irrottautumisen jälkeisten vuosien aikana vai onko mitään muutosta nähtävissä; miten Lennart Meri käyttää hyväkseen kansatieteilijän koulutustaan puhuessaan virolaisille ja virolaisista; onko Merellä mieliteemoja, jotka näkyvät jo sekä hänen 70-luvulla kirjoittamissa kirjoissaan että presidenttiaikaisissa puheissa. Kysymys kuuluukin, millainen on kirjailija presidenttinä, mikä mies on Lennart Meri.**

Työni aineistona käytän Lennart Meren kirjoja sekä ensimmäisen presidenttikauden

aikaisia puheita vuosilta 1992—1995. Osa näistä puheista on julkaistu Juhani Salokanteleen suomentamassa kirjassa *Tulen maasta, jonka nimi on Viro*.

2. VIRON TASAVALTA JA PRESIDENTTI

2.1. Historiallinen tausta

2.1.1. Viron I tasavalta

Venäjän helmikuun vallankumous vuonna 1917 antoi sysäyksen Baltian maiden itsenäisyyspyrkimyksille. Maaliskuussa 1917 virolaiset järjestivät Tartossa kansalaiskokouksen, jossa vaadittiin autonomiaa ja virolaisten asuttamien alueiden yhdistämistä yhdeksi hallintoalueeksi. Vaatimusten tueksi myös Pietarissa asuvat virolaiset järjestivät laajan mielenosoituksen, johon osallistui noin 40 000 ihmistä. Huhtikuussa 1917 Venäjän väliaikainen hallitus antoi lain, jossa virolaisten esittämiin vaatimuksiin oli suostuttu. Viron itsehallinnon päätäntävaltaa käyttäväksi elimeksi tulivat maapäivät (maanõukogu), jonka ensimmäiset vaalit järjestettiin touko—kesäkuussa. Toimeenpanoelimeksi tuli maahallitus (maavalitsus), jonka johtoon valittiin syksyllä Konstantin Päts. Päts oli palannut maanpaosta 1909 ja lyhyen vankilarangaistuksen jälkeen hän oli ollut mukana valmistelemassa autonomiaa. (Niitemaa ja Hovi 1991, 345—346.)

Baltian poliittinen tilanne kärjistyi syksyllä 1917. Aluksi maapäivillä valtaa pitivät sosiaalidemokraatit ja sosialistivallankumoukselliset. Venäjän mallin mukaan myös Viroon ja Pohjois-Latviaan oli perustettu sotilas-, työläis- ja maattomien neuvostoja. Vaikka bolševikit olivatkin osallistuneet maapäivävaaleihin, siirsivät he toimintansa painopisteen näihin neuvostoihin. Syksyllä pidetyissä kunnallisvaaleissa näkyi bolševikkien kannatuksen kasvu: suurissa kaupungeissa he saivat n. 35 % äänistä. (Niitemaa ja Hovi 1991, 346—347.)

Venäjän lokakuun vallankumous nopeutti reunakansallisuuksien itsenäistymispyrkimyksiä. Suomi julistautui itsenäiseksi 6.12.1917. Baltian maissa osa vasemmistoa,

bolševikit, vastusti itsenäistymishankkeita. He eivät halunneet irrottautua vallankumouksen Venäjältä. Sen sijaan kaikki muut puolueet, myös sosiaalidemokraatit ja sosialistivallankumoukselliset olivat itsenäistymisen kannalla. Virossa vasemmiston jakaantuminen tuli selvimmän näkyviin. Venäjän lokakuun vallankumouksen puhjettua Viron neuvostojen toimeenpaneva keskuskomitea asetti vallankumouksellisen sotilasneuvoston, joka julistautui ainoaksi valtaapitäväksi elimeksi Virossa. Se erotti kuvernementtikomissaarin ja hajotti maapäivät. (Niitemaa ja Hovi 1991, 349—350.)

Bolševikkien vallankaappaus vahvisti muiden virolaispuolueiden halua irrottautua Venäjältä, ja samana päivänä, kun maapäivät hajotettiin, se julistautui korkeimman vallan haltijaksi, kunnes perustuslakia säätävä kansalliskokous kokoontuisi. Maapäivät valitsi poikkeusaikojen varten vanhempainneuvoston, jolle annettiin laajat toimivaltuudet. Sen johtajaksi valittiin maahallituksen pääministeri Konstantin Päts. Myös ulkomaille lähetettiin delegaatio hankkimaan tunnustusta Viron itsenäisyydelle. Monien mielestä marraskuun 28. päivä onkin oikea Viron itsenäisyyspäivä. Molemmat osapuolet tekivät omia valmistelujaan kumpikin tahoillaan, mutta käytännössä olot olivat sekavat, eivätkä bolševikitkaan oikein tieneet mitä tehdä. (Niitemaa ja Hovi 1991, 350.)

“Joulukuun lopulla V. I. Lenin kehotti Viron bolshevikkeja julistamaan Viron itsenäiseksi neuvostotasavallaksi. Kehotus oli Leninin kansallisuuspolitiikan mukainen. Sen mukaan oli pyrittävä muodostamaan itsenäisiä neuvostotasavaltoja, jotka myöhemmin vapaaehtoisesti liittyisivät federaatioksi. Ehdotus oli Neuvosto-Venäjälle edullinen myös kansainvälispoliittisesti. Sillä pyrittiin estämään Saksaa esittämästä Brestin rauhanneuvotteluissa Viroa koskevia aluevaatimuksia. Viron bolshevikit eivät kuitenkaan olleet valmiita julistamaan maataan itsenäiseksi. He antoivat helmikuun alussa oman julistuksensa, jossa ilmoitettiin tavoitteeksi Viron työkansan kommuunin perustaminen. Tämä olisi autonominen osa Venäjän neuvostotasavaltaa ja sisäisissä asioissa täysin itsenäinen. Julistuksen mukaan Virolla olisi halutessaan oikeus erota Venäjältä ja liittyä toiseen valtioon tai itsenäistyä. Viron bolshevikeille oli siis itsenäisyyttä tärkeämpää säilyttää tiivis yhteys Neuvosto-Venäjään.” (Alajoki et al. 1990, 72—73.)

Helmikuussa 1918 saksalaisjoukot hyökkäsivät Viron mannermaalle. Bolševikit vetäytyivät saksalaisten edellä, ja heidän ja saksalaisjoukkojen väliin jäi vajaan päivän mittainen ei-kenenkään aika, joka kulki nopeasti Viron halki. Viron maapäivien valtuuttama vanhempainneuvosto käytti tuon ajan hyväkseen julistamalla Viron itsenäiseksi. Virolle muodostettiin väliaikainen hallitus Pätsin johdolla. (Niitemaa ja Hovi 1991, 354.)

“ --- Viro! Seisot toivorikkaana tulevaisuuden edessä, jolloin voit itse vapaasti ja itsenäisesti määrätä ja ohjata oman kohtalosi! Ryhdy rakentamaan kotejasi, joissa vallitsevat järjestys ja oikeus, voidaksesi olla kulttuurikansojen perheen jäsen! Kaikki kotimaan pojat ja tyttäret, yhtykää yhtenä miehenä rakentamaan kotimaatanne! Esivanhempiemme veri ja hiki, jotka on vuodatettu tämän maan edestä, vaativat sitä ja tulevat polvemme velvoittavat meitä siihen. Eläköön itsenäinen demokraattinen Viron tasavalta!” (Lauristin et al. 1989,24—25.)

Edellä oleva lainaus on ote Viron maapäivien vanhempainneuvoston manifestista 23.2.1918. Julistus oli nimetty Manifestiksi kaikille Viron kansallisuuksille. Tuon mahtipontisen tekstin sanoin Viron maapäivät julisti maansa itsenäiseksi Viron tasavallaksi. Viron valtiollinen elämä ei kuitenkaan vielä voinut alkaa, koska vain päivää myöhemmin saksalaiset saapuivat Tallinnaan ja väliaikaishallituksen täytyi painua maan alle. Niitemaa ja Hovi (1991, 354) huomauttavat, että *“Viron itsenäisyysjulistuksessa oli kiinnostavaa, että siinä vedottiin 700 vuoden takaiseen itsenäisyyteen. Nyt oltiin jatkamassa siitä, mihin silloin jäätiin.”*

Saksan ja Neuvosto-Venäjän kesken solmittiin Brest-Litovskin rauha 3. maaliskuuta 1918. Rauhansopimuksen mukaan Baltia jäi Saksan haltuun. Saksalais miehitys jatkui marraskuuhun 1918 saakka ja merkitsi kaiken poliittisen toiminnan painumista maan alle. Esimerkiksi Konstantin Päts pidätettiin kesällä ja vietiin saksalaiseen keskitysleiriin. (Zetterberg 1989b, 70.) Marraskuussa 1918 Saksassa tekivät kommunistiset spartakistit vallankumouksen, joka tuntui nopeasti myös Baltiassa, josta saksalaisjoukot alkoivat vetäytyä. Alajoen ja kumppaneiden (1990, 74) mukaan Virossa olleet saksalaisjoukotkin liittyivät vallankumousliikkeeseen, ja miehitysviranomaiset antoivat 11.11.1918 toimintaluvan Viron väliaikaiselle hallitukselle.

Baltian maissa väliaikaiset hallitukset saivat kilpailijoikseen neuvostohallituksia, joiden tarkoituksena oli muuttaa tasavallat neuvostotasavalloiksi sitä mukaa kuin puna-armeija valloitti niitä. Neuvosto-Venäjä julisti Brest-Litovskin rauhan mitättömäksi marraskuussa 1918 ja puna-armeija seurasi vetäytyviä saksalaisia koko Itämeren ja Mustan meren välisellä alueella. Ensimmäiseksi kohteeksi joutui Viro. Puna-armeija valloitti Narvan 29.11.1918 ja samana päivänä siellä perustettiin Viron neuvostotasavalta, Viron työkansan kommuuni. Neuvosto-Venäjä tunnusti Viron työkansan kommuunin joulukuun 8. päivänä 1918, vaikkei kommuuni ollut edes anonut tunnustamista. (Niitemaa ja Hovi 1991, 356.) Niitemaan ja Hovin (1991, 356) mukaan Leninin tavoitteena oli — kuten aiemmin Suomessa — poistaa kansallinen argumentti maailmanvallankumouksen vastustajilta.

Pätsin väliaikaishallituksella oli ongelmia puna-armeijan edessä. Sillä ei ollut armeijaa, eikä vapaaehtoinen mobilisaatio onnistunut. Myöskään pari viikkoa myöhemmin toteutettu pakkoväenotto ei tuottanut heti toimintakykyistä armeijaa. Vuoden 1918 lopussa Viron väliaikainen hallitus arvioi sillä olleen 400 taistelevaa sotilasta, mutta Narvan suunnasta hyökänneen puna-armeijan vahvuuskaan ei ilmeisesti ylittänyt 3000 miestä. Epätoivoinen tilanne muuttui, kun eversti Johan Laidoner nimitettiin Viron armeijan ylipäälliköksi ja ulkomaalaiset tulivat virolaisten avuksi: Englanti lähetti laivasto-osaston Itämerelle ja sieltä Tallinnaan, suomalaisten vapaaehtoiskomppania saapui Tallinnaan ja auttoi valloittamaan sekä Narvan että Valgan. Jo helmikuussa 1919 koko Viro oli vapautunut puna-armeijan joukoista. (Niitemaa ja Hovi 1991, 356—358.)

Kommunistien maailmanvallankumousyritys eteni muualla Euroopassa. Maaliskuun 21. päivänä 1919 perustettiin Unkarin neuvostotasavalta, josta tuli toinen marxilaisvallankumouksellisten johtama maa Euroopassa ja jossa päämääränä oli proletariaatin diktatuuri. Unkarissa bolševikkien hallintaa kesti lopulta vain 133 päivää. (Sakmyster 1994, 15.)

Sota jatkui edelleen Baltiassa ja myös virolaiset ottivat osaa taisteluihin. Vastassa eivät suinkaan olleet ainoastaan bolševikit vaan myös saksalaiset, baltiansaksalaiset ja valkoiset venäläisjoukot. Viron armeijasta oli tullut kesään 1919 mennessä Baltian

alueen voimakkain sotilasmahti. Baltian sekavat sodat päättyivät Viron osalta Neuvosto-Venäjän kanssa solmittuun Tarton rauhaan 2.2.1920. Rauhansopimuksessa Neuvosto-Venäjä tunnusti Viron itsenäisyyden, Viro sai historiallisen alueensa lisäksi alueen Narva-joen takaa ja Setumaan, sekä huomattavat sotakorvaukset. Neuvosto-Venäjälle Viro antoi laajat kauttakulkuoikeudet alueidensa läpi. (Niitemaa ja Hovi 1991, 358—363.)

Kirjassaan *Viron vapauden tuulet* (1989, 33) Lauristin, Vihalemm ja Ruutsoo analysoivat Viron I tasavallan syntymistä ja yhteiskunnallista elämää seuraavasti: “--- vaikka Viron tasavallan kansalaisten mielipiteiden muokkaamisessa oli varsin tärkeä sija ideologialla — kansallisuustunteella — sillä ei ollut paljon yhteistä nationalismin puoliuskonnollisen suuntauksen kanssa. Virolaiset ovat ajatustavaltaan rationaalisia, eikä heillä ollut muita intohimoja kuin historiallisen elinympäristönsä säilyttäminen.” Viron tasavallan vapautumisesta Neuvostoliiton otteesta 70 vuotta myöhemmin on nähtävissä selviä yhtäläisyyksiä aiemmin tapahtuneeseen.

Viron tasavallan ensimmäinen pysyvä perustuslaki hyväksyttiin 15. kesäkuuta 1920. Tämä perustuslaki teki uudesta poliittisesta järjestelmästä eduskuntavaltaisen. Vuoden 1920 lakiin ei sisällynyt itsenäisesti valittua valtionpäämiestä; sen sijaan eduskunnan valitsema riigivanem (sananomukaisesti valtionvanhin) toimi pääministerinä ja johti hallitusta. Näin hallitus oli täysin eduskunnan tahdon alainen ja se voitiin hajottaa milloin tahansa. Perustuslain muutosten hyväksymiseen tarvittiin kansanäänestys. (Raun 1989, 142—143.) Alajoen ja kumppaneiden (1990, 82) mukaan perustuslaki sai vaikutteita Sveitsin järjestelmästä, sen kansanvaltaisuudesta ja vallan keskityksestä parlamentille.

Raunin mukaan Viron tasavallan poliittinen historia voidaan jakaa kahteen pääkauteen: liberaalisen demokratian (1920—1934) ja maltillisen autoritäärisen hallitusjärjestelmän (1934—1940) aikaan. Liberaalin demokratian aikana maata hallitsivat poliittinen keskusta ja oikeisto. Tuona aikana valtiota johtaneista poliitikoista aktiivisimpia olivat Konstantin Päts, joka oli viisi kertaa riigivanemina, ja Jaan Temant sekä Jaan Tõnisson, jotka molemmat olivat riigivanemina neljä kertaa. Hallitusten keskimääräinen elinikä vuosina 1919—1933 oli kahdeksan kuukautta ja kaksikym-

mentä päivää, mikä ei tosin ollut lyhyempi kuin hallitusten eliniät tuolloin Weimarin Saksassa tai ranskalaisessa monipuoluedemokratiassa. (Raun 1989, 143—144.) Alajoki ja kumppanit (1990, 83) kirjoittavat, että vuoteen 1933 mennessä Virossa oli ollut hallituksia jo 23, mikä oli omiaan tekemään poliittisen elämän rikkonaiseksi ja levottomaksi.

Lisänsä epävakaisuuteen toi kommunistien joulukuussa 1924 tekemä vallankaappausyritys. Niitemaan ja Hovin (1991, 379) mukaan kaappauksen tulkinta on ollut kiistanalainen. He kirjoittavat, että aikaisempi neuvostoliittolainen tutkimus on pitänyt kaappausta pääasiassa Viron kommunistien omana yrityksenä, mutta uudempien virolaistutkimusten mukaan se oli Neuvostoliiton pyrkimys levittää vallankumousta. Ainakin komentokielenä käytettiin venäjää ja Tallinnan edustalla risteili venäläislaivoja. Myös Leningradin ja Pihkovan sotilaspiireissä järjestettiin tiettävästi neljän ikäluokan kertausharjoitukset. (Niitemaa ja Hovi 1991, 379.) Kapinayritys kuitenkin epäonnistui täysin muutamaa alkumenestystä lukuun ottamatta. Karille menneen kapinan ja hallituksen sen seurauksena tekemien rankaisutoimien jälkeen kommunistipuolue ei enää menestynyt vaaleissa ja siitä tuli verrattain vähäinen tekijä Viron tasavallan poliittisessa elämässä. (Raun 1989, 145.) Niitemaa ja Hovi (1991, 379) kirjoittavat, että kapinan seurauksena kommunistisen puolueen toiminta kiellettiin Virossa. Se käytti kuitenkin peitepuolueita verhotakseen toimintansa.

Maailmantalouden romahtaessa ja lamakauden alkaessa Virossa 1930-luvun alussa maassa syntyi vakava poliittinen kriisi. Varsinkin talonpoikaisliitto vaati perustuslain uudistamista siten, että presidentin valtaa lisättäisiin. Kansanäänestyksissä perustuslakiehdotukset kuitenkin hylättiin. (Alajoki et al. 1990, 83.) Uuden perustuslain näkyvimmäksi ajajaksi nousi nyt Viron Vapausoturien Liiton (Eesti Vabadussõjalaste Liit) johtama ns. vapsien (vapsid) liike (Zetterberg 1989a, 76). Se oli patrioottinen ja nationalistinen kommunismia ja parlamentarismia vastustava järjestö, joka sai vaikutteita suomalaisesta Lapuanliikkeestä (Alajoki et al. 1990, 83). Taloudellisen kriisin syvetessä vaatimukset eduskunnalle keskitettyjen valtuuksien vähentämisestä ja vastaavasti vahvan toimeenpanoelimen perustamisesta lisääntyivät. Lopulta vapsien esittämä muutos perustuslakiin hyväksyttiin kansanäänestyksessä vuonna 1933. (Raun 1989, 148.)

Kun vuoden 1920 perustuslaki oli tehnyt riigivanemista eduskunnalle vastuussa olevan ja sen alaisen, vuoden 1933 perustuslaki teki valtakunnan päämiehestä vahvan ja itsenäisen toimeenpanovallan haltijan, jonka kansa suorassa äänestyksessä valitsi viideksi vuodeksi kerrallaan. Riigivanem nimitti ja hajotti hallituksen, ja hänellä oli laaja lykkäävä veto-oikeus eduskunnan hyväksymiin lakeihin. Eduskunnan jäsenmäärää myös vähennettiin puolella, viiteenkymmeneen edustajaan, ja valtionpäämies saattoi erottaa eduskunnan milloin vain ja vaatia uudet vaalit toimitettaviksi. Ennen kaikkea oikeus antaa lakeja asetuksina valtion pakottavissa hätätilanteissa antoi käytännössä riigivanemille mahdollisuuden hallita eduskunnan kanssa tai ilman sitä. Uusi perustuslaki tuli voimaan 24. tammikuuta 1934 Konstantin Pätsin toimiessa riigivanemina. Riigivanemin ja uuden eduskunnan vaalit määrättiin pidettäväksi huhtikuun jälkipuoliskolla. Kannattajien nimiä kerättyä vapsien ehdokas kenraali Andres Larka sai ylivoimaisesti eniten kannatusta. (Raun 1989, 148—149.)

”Valtion pakottavaan hätätilaan” vedoten Konstantin Päts aloitti 12.3.1934 voimakkait toimenpiteet. Julistettuaan poikkeustilan kuudeksi kuukaudeksi ja nimitettyään kenraali Laidonerin armeijan ylipäälliköksi Päts lakkautti kaikki Vapausoturien liiton järjestöt, vangitutti niiden johtohenkilöt ja kielsi kaikkien poliittisten ryhmien toiminnan. Kun siirtymäajan eduskunta oli hyväksynyt nämä toimet, Päts antoi asetuksen riigivanemin ja uuden eduskunnan valitsemisesta vasta kun poikkeustila olisi päättynyt. Hän määräsi myös Vapausoturien liiton jäsenet erotettaviksi kunnallis- ja valtionhallinnosta, armeijasta ja suojeluskunnasta. Koska vuoden 1933 perustuslaki nimenomaan kielsi vaalien siirtämisen asetuksella, Päts oli itse asiassa tehnyt vallankaappauksen. Kun vanha eduskunta kokoontui erikoisistuntoon syksyllä 1934 ja esitti vastustavia mielipiteitä hallituksen rajoitustoimista, Päts hajotti pysyvästi eduskunnan ja lakkautti maaliskuussa vuonna 1935 kaikki poliittiset puolueet. (Raun 1989, 149—150.) *”Kukistettuaan vapsien --- kapinayrityksen Konstantin Päts otti vuonna 1935 suuren vastuun maan tulevaisuudesta saattamalla voimaan autoritaarisen valtiomallin. Hän poisti natsien vallankaappausuhan, mutta loi samalla omalla diktatuurillaan yhteiskuntaan hyvin vaarallisen epätasapainon.”* (Lauristin et al. 1989, 34.)

Suomalaistutkijat näyttävät ymmärtävän Konstantin Pätsin toimineen jollain tavoin pakon sanelemana — he eivät halua leimata häntä yksioikoisesti diktaattoriksi, vaikkakin ylemmyyskompleksiseksi:

“Pätsin vallankaappaus on herättänyt kiivasta keskustelua virolaisten kesken. Päts itse perusteli toimintaansa oikealta uhkaavan vallankaappauksen torjuntana. Hänen vastustajansa — lähinnä vapsit, kansanpuoluelaiset ja sosialistit — taas syyttivät häntä henkilökohtaisesta vallanhalusta. Myöhempi marxilainen tutkimus on niputtanut Pätsin toiminnan fasistiseksi vallankaappaukseksi, mikä on sikäli muotopuoli väittämä, että kaappaus suuntautui juuri niitä vastaan, joita voisi luonnehtia Viron oikeistoradikaaleiksi. Ehkä Pätsissä oli todella omanarvontuntoa ja käsitystä siitä, että Viron tasavalta oli hänen luomustaan ja että se oli mennyt tai menossa pilalle. Pätsin kerrotaan sanoneen, että Viron kansa oli sairas ja että sille piti antaa aikaa tervehtyä.” (Niitemaa ja Hovi 1991, 391.)

Hallittuaan pitkähkön ajan Päts halusi palata perustuslailliseen järjestykseen. Vuonna 1937 kansalliskokous hyväksyi Pätsin perustuslain, jossa oli myös ylimmän toimeenpanovallan haltija, tällä kertaa presidentin nimikkeellä. Uuden perustuslain mukaisesti presidentin virkakausi kestäisi kuusi vuotta, ja hänen tulisi olla 45 vuotta täyttänyt. Eduskunnan molemmat kamarit ja kunnallishallinnon edustajien kokous nimeäisi presidenttiehdokkaat. Presidentti nimittäisi ja erottaisi hallituksen, hänellä olisi lykkäävä veto-oikeus säädettyihin lakeihin ja hän voisi hajottaa eduskunnan molemmat kamarit. Päinvastoin kuin vuoden 1933 perustuslaissa oli säädetty, presidentti saattoi nyt antaa asetuksia vain silloin kun eduskunta ei istunut. (Raun 1989, 151—152.)

Perustuslain mukaisesti Päts valittiin presidentiksi vuonna 1938. Vaikka hän palasikin perustuslailliseen hallitustapaan, vuoden 1934 maaliskuun jälkeisen kauden autoritaarisuus ei paljon muuttunut. Poliittiset puolueet olivat edelleen kiellettyjä, hallitus jatkoi lakien antamista asetuksilla ja uuden eduskunnan rooli valtiollisessa elämässä oli vähäinen. Pääministeri Kaarel Eenpalu määritteli uuden järjestelmän ”ohjatuksi demokratiaksi”, jossa pääpaino oli yhtenäisyydessä, kurissa ja ylhäältä tapahtuvassa johtamisessa. (Raun 1989, 153—154.)

Raunin mukaan on tärkeää nähdä Viron tilanne 1930-luvun kansainvälisessä yhteydessä. Totalitaaristen voimien — natsi-Saksan ja Stalinin Neuvostoliiton — kasvaessa Viron molemmilla puolilla suuri osa Viron kansaa ilmeisesti hyväksyi demokratiasta poikkeamisen sisäisen tasapainon varmistamiseksi ja vieraan intervention uhkan torjumiseksi. Pätsin ajan rauha luultavasti heijasti sekä halua sisäiseen järjestykseen että kasvavan kansainvälisen jännityksen herättämää pelkoa. (Raun 1989, 155.)

Vähemmistökansallisuuksien asema Baltiassa oli perustuslakien turvaama. Maat joutuivat antamaan vähemmistöilleen vielä lisätakuita liittyessään Kansainliittoon. *“Erityisesti Viron vähemmistöjen kulttuuriautonomia oli koko Euroopan mitassa tarkastellen ainutlaatuinen. Vähemmistökansallisuudet saivat mm. muodostaa ja hallita omia koulujaan.”* (Alajoki et al. 1990, 91—92.)

2.1.2. Miehitusaika

Kansainvälinen ilmapiiri alkoi kiristyä vuonna 1938 ja Baltian maat alkoivat korostaa politiikassaan yhä enemmän puolueettomuutta. Niiden linjana oli täydellinen pysyttäytyminen suurvaltaryhmittymien ulkopuolella. Vuoden 1939 alussa Baltian maiden poliittinen liikkumavara kapeni, kun Neuvostoliitto antoi Virolle ja Latvialle yksipuolisen ilmoituksen, jossa se ilmoitti Baltian maiden itsenäisyyden säilymisen olevan sille hyvin tärkeää ja kolmannen maan erioikeuksien alueella olevan Neuvostoliitolle sietämättömiä. Aiheen ilmoitukselle oli antanut Liettuan Klaipedan alueen siirtyminen Saksan omistukseen. Elokuussa 1939 Saksa ja Neuvostoliitto saivat aikaan maidensa välisen hyökkäämättömyyssopimuksen salaisine lisäpöytäkirjoinen. On oletettu, että Viron sotilaallinen ja poliittinen johto sai tiedon salaisesta lisäpöytäkirjasta jo kolmen päivän kuluttua sen allekirjoituksesta. Syyskuun lopulla Neuvostoliitto taivutteli Viron allekirjoittamaan molemminpuolisen avunantosopimuksen, johon sisältyi mm. tukikohtien luovuttaminen Neuvostoliitolle. Latvia ja Liettua solmivat Neuvostoliiton kanssa vastaavanlaiset sopimukset lokakuun alkupuolella. Suomen varalle oli tarjolla sama kohtelu, ja koska Suomi vastusti esitettyjä vaatimuksia, hyökkäsi Neuvostoliitto Suomeen 30.11.1939. (Alajoki et al. 1990, 94—96.)

Vuoden 1939 syksystä vuoden 1940 kesään Baltian maissa oli ns. tukikohtakausi. Vaikka elämä kulki päällisin puolin normaalia rataansa ja vallalla oli virallinen optimismi, kuului myös mielipiteitä, joiden mukaan Neuvostoliitolle luovutetut tukikohdat ja sen kanssa tehdyt avunantosopimukset olivat vain esimakua tulevasta Baltian maiden täydellisestä sovjetisoimisesta. (Zetterberg 1989c, 93.) Epäilykset olivat oikeita. Viron tasavalta joutui Euroopassa levinneen sodan jalkoihin vuonna 1940. Maa oli ollut yhtenä pelinappulana Neuvostoliiton ulkoministeri Vjatsheslav Molotovin ja Saksan ulkoministeri Joachim von Ribbentropin 23.8.1939 tekemässä sopimuksessa, jossa he jakoivat maidensa välillä olleet kolmannet valtiot omiin etupiireihinsä. Tämän sopimuksen nojalla Neuvostoliitto miehitti Viron kesäkuussa 1940 ilman vastarintaa.

Neuvostoliittolaisen tutkimuksen mukaan miehitystä ei koskaan tapahtunutkaan, vaan asialla olivat itse virolaiset, jotka vain toteuttivat unelmansa oikeudenmukaisesta yhteiskunnasta tekemällä vallankumouksen porvarillista järjestelmää vastaan: *“Kesän 1940 tapahtumista on puolen vuosisadan aikana ilmestynyt kymmeniä kirjoja ja kirjoitettu lukuisia väitöskirjoja, jotta olisi voitu todistaa, että Viron kansa toteutti tuolloin vallankumouksellisessa muodossa unelmansa, että kaikki se mikä tapahtui oli kansan tahdon ilmausta.”* (Lauristin et al. 1989, 39.)

Zetterberg (1989c, 96) kirjoittaa, että neuvostojoukkojen siirryttyä Viroon lähetettiin Stalinin läheinen työtoveri Andrei Ždanov johtamaan maassa toimeenpantavaa sovjetisointia. Ensimmäiseksi presidentti Päts painostettiin nimittämään Ždanovin ehdokas uuden neuvostoystävällisen hallituksen pääministeriksi. Seuraavaksi Ždanov määräsi, että Virossa oli toimitettava parlamenttivaalit. Kommunistien hallitsevat vaalikomiteat pitivät huolta siitä, että lähes kaikki ei-kommunistiset ehdokaslistat hylättiin ja jäljelle jäi vain kommunistien muodostama vaaliliitto (Eesti Töötava Rahva Liit). (Zetterberg 1989c, 96.)

Hyytiä (1992, 248) kirjoittaa, että Eesti Töötava Rahva Liitin (ETRL) ehdokkaille tuli määräaikaan mennessä jokaiseen vaalipiiriin vastaehdokas, joita kuitenkin painostettiin luopumaan ehdokkuudestaan. Painostus ei aluksi onnistunut. Hyytiän mukaan (ibid., 249) Ždanov vaati, että *“vaalien muodollisjuridisesta puolesta oli pidettävä*

tiukasti kiinni” ja että “Virossa olleille ulkovaltojen edustajille ei saanut antaa aihetta tehdä vastaväitteitä”. Ždanovin ohjeiden mukaisesti hallitus antoikin vaalilakia täydentävän määräyksen, jonka mukaisesti jokaisen ehdokkaan piti esittää vaalipiirikomitealle vaaliohjelmansa seuraavaan iltapäivään mennessä. Muussa tapauksessa ehdokkuus hylättäisiin. Myöhemmin määräystä täydennettiin siten, ettei ETRL:n ehdokkaiden tarvinnut esittää omaa ohjelmaansa. Kaikkien vaaliohjelmansa esittäneiden ehdokkuus tultiin kuitenkin mitätöimään. Yleisimmin syyksi sanottiin: “Ehdokkaan vaaliohjelma on ylimalkainen ja ehdokkaan tähänastinen poliittinen toiminta ei anna aihetta uskoa, että hän tulisi toteuttamaan rehellisesti ohjelmansa kaikkia kohtia.” (Hyytiä 1992, 249—250.)

Kaikissa Baltian maissa toimitettiin vaalit samoin periaattein kuin Virossa. Suomalaislähteiden mukaan vaalit olivat *“rankasti manipuloituja”* (Niitemaa ja Hovi 1991, 406) ja *“voimakkaan painostuksen ja yksipuolisen propagandan merkeissä käydyt”* (Zetterberg 1989c, 46). Niissä oli *“oppositio tukahdutettu”* (Alajoki et al. 1990, 97) ja niiden tulos *“itse asiassa oli jo etukäteen päätetty”* (Zetterberg 1989c, 46).

Hyytiän (1992, 250) mukaan Viron vaaleihin oli saatava mahdollisimman suuri osanotto, mikä varmistettiin yksityisellä ja tiedotusvälineiden avustamalla uhkailulla sekä puna-armeijan sotilailla, panssarivaunuilla ja tykistöllä. Äänestysaktiivisuuden uhatessa jäädä laimeaksi neuvostosotilaat hakivat äänestäjiä kotoaan, äänestys sallittiin äänestysajan umpeuduttua ja vaalipiirirajat jätettiin huomioimatta (Hyytiä 1992, 250.) ETRL:n ehdokkaat saivat yli 92 % äänistä. Saman käsikirjoituksen mukaan edettiin myös Latviassa ja Liettuaassa. *“Kommunisteille voitokkaiden vaalien jälkeen kävi heti selville, että uusien parlamenttien tehtävänä ei ollut pelkästään julistaa Viro, Latvia ja Liettua sosialistisiksi tasavalloiksi, vaan myös äänestää niiden Neuvostoliittoon liittämisen puolesta”* (Zetterberg 1989c, 97).

Heinäkuun 21. päivänä, parlamenttien avajaispäivänä, kaikkien Baltian maiden parlamentit julistivat maansa neuvostotasavallaksi. Samana päivänä Latvia ja Liettua esittivät Neuvostoliitolle anomuksen, jossa ne pyysivät päästä Neuvostoliiton jäseneksi. Viron parlamentti, riigivõlikogu, esitti samansisältöisen anomuksen seuraavana päivänä, 22.7.1940. Neuvostoliitto hyväksyi anomukset ja julisti Liettuan

3.8., Latvian 5.8. ja Viron 6.8.1940 liittyneiksi Sosialististen neuvostotasavaltojen liittoon. Karjalais-Suomalaisen neuvostotasavallan presidentin, Neuvostoliiton korkeimman neuvoston jäsenen Otto Ville Kuusisen esityksestä ”uuttera, viisas ja miehekäs Eestin kansa” tuli ”Neuvostoliiton kansain perheeseen”. (kts. Alajoki 1990, 97; Hyytiä 1992, 253—255; Niitemaa ja Hovi 1991, 406; Zetterberg 1989c, 97—98.)

Mart Laar (1993, 14) kirjoittaa neuvostoajan ensimmäisistä kuukausista: *”Seurasi yksi Viron historian synkimmistä jaksoista. Talous romutettiin parissa kuukaudessa, kansallinen kulttuuri joutui kovaan ahdinkoon. Kaikkinainen vastarinta pyrittiin tukahduttamaan massiivisella terrorilla jo alkuvaiheessaan. Parissa kuukaudessa useimmat Viron merkittävistä poliitikoista, sotilasjohtajista ja talousmiehistä pidätettiin.”*

Lauristin ja kumppanit (1989, 46) kirjoittavat, että käytännössä Viron kesäkuun 1940 vallansiirto toteutettiin siten, että maan miehitti 100 000 puna-armeijan sotilasta, jotka vangitsivat sekä Viron armeijan että valtion johdon. Heidän (ibid., 47) mukaansa sotilaallisten saavutusten vahvistamiseksi yhteiskunnallisesti piti hävittää kaikki merkit vapaudesta: ensimmäinen tavoite oli tuhota Viro oikeusvaltiona, korvata se puoluediktatuurilla ja säätää stalinistiset normit kaiken yhteiskunnallisen elämän pohjaksi; seuraavaksi piti hävittää kansalaisyhteiskunta, koska se olisi uhannut uutta järjestelmää. Lauristin ja kumppanit (ibid.) kertovat, että keskeisin keino stalinismin juurruttamiseksi Viroon oli luoda uusi ihminen, homo sovieticus. Virolaislähteeni (Lauristin et al. 1989, 47) mukaan stalinistisessä hallintomallissa ohjaus oli keskeistä: hallituksessa oli aina jonkin verran ei-kommunisteja, puolueessa naisia, johdossa paikallisen väestön edustajia. Mutta aina he olivat kuitenkin vähemmistönä. *”Sääntö kuului, että mitä vähemmän tärkeä elin on, sitä enemmän siinä voi olla näennäisdemokratiaa”* (Lauristin et al. 1989, 47).

Kommunistien vallankumouksen mahdollisti Lauristinin, Vihalemmin ja Ruutsoon mielestä Virossa vallinnut Konstantin Pätsin autoritaarisuus. Kansalaisten kokoontumisvapaus oli rajoitettu ja heidän normaali poliittinen toimintansa valtakoneiston ulkopuolella oli jo pitkään ollut olematonta. Näin myöskään parlamentaarisen demokratian mekanismi, joka olisi torjunut yhden puolueen vallankaappausyrityksen, ei toiminut. (Lauristin et al. 1989, 57.) Aluksi yhteistyö virolaisten ja venäläisten

kesken sujui kohtalaisesti, mutta vuoden 1941 kesäkuun 14. päivän suurkyyditys, jossa yhden yön aikana lähes 11 000 miestä, naista ja lasta lähetettiin karjavaunuis-
sa Siperiaan, synnytti katkeran vihan venäläisiä ja kommunisteja kohtaan (Lauristin
et al. 1989, 58-59.)

Hyytiä (1992, 259—260) antaa kirjassaan oman tulkintansa syyille, miksi Baltian maat
piti liittää Neuvostoliittoon. Hänen (ibid.) mukaansa Neuvostoliiton ulkoasiainkomis-
saari Molotov esitti syyt Korkeimman neuvoston istunnossa 1. elokuuta 1940 sanoen,
että *“Maallemme on ensiluokkainen merkitys sillä tosiasialla, että tästä lähtien tulevat
Neuvostoliiton rajat siirtymään Itämeren rannikolle. Sen ohella ilmaantuu meille
Itämerellä jäättömiä satamia, joita me niin tarvitsemme”*. Hyytiä (ibid., 260) nimittää
em. lainausta *“huonosti peitetyksi imperialistiseksi tunnustukseksi”*. Hyytiän (ibid.)
mukaan Molotov ilmoitti pitävänsä saavutusta sitäkin huomattavampana, *“kun me
olemme saaneet kaiken tämän aikaan rauhallista tietä”*. *“Molotov tunnusti siten
nimenomaan neuvostohallituksen omien toimien saaneen aikaan Viron, Latvian ja
Liettuan liittämisen Neuvostoliittoon”* (Hyytiä 1992, 260).

Virolaisten toiveet itsenäisyyden palauttamisesta heräsivät, kun Saksa hyökkäsi
Neuvostoliittoon kesällä 1941. Baltian maat tulivat vallatuiksi muutamassa kuukau-
dessa, mutta Hitlerin suunnitelmiin Baltian vapauttaminen ei sopinut. Virosta,
Latviasta, Liettuaista ja Valko-Venäjältä muodostettiin Ostland, joka liitettiin Suur-
Saksaan. (Zetterberg 1989c, 100; kts. saksalais miehityksestä myös Alajoki 1990,
99—102; Niitemaa ja Hovi 1991, 408—413.)

Kolmen vuoden ajan Viron alueella oli saksalais miehitys. Tämän jälkeen, kun toinen
maailmansota loppui, Neuvostoliiton valta palautettiin. Länteen pakeni noin 70
000—80 000 ihmistä. Vuosina 1940—1945 Viro menetti kaatuneina, kyyditettyinä ja
länteen paenneina väestöstään noin 15 %. (Lauristin et al. 1989, 64.) Zetterbergin
(1989c, 101) mukaan Viron väestömenetykset vuosien 1939—45 aikana on karkeasti
arvioitu 25 prosentiksi kokonaisväkiluvusta (myös Niitemaa ja Hovi 1991, 413).

Toisen maailmansodan loppuvaiheessa liittoutuneiden pohtiessa Euroopan
tulevaisuutta torjui Stalin määrätietoisesti Baltian maiden itsenäisyyden, vaikka

Teheranissa marras—joulukuussa 1943 Yhdysvaltain presidentti Roosevelt ja Ison-Britannian pääministeri Churchill yrittivät vedota maiden itsenäisyyden palauttamisen puolesta. Stalin käytti kieltäytymisensä perusteluna sitä, että virolaiset, latvialaiset ja liettualaiset olivat vuonna 1940 äänestäneet Neuvostoliittoon liittymisen puolesta. (Niitemaa ja Hovi 1991, 413.) Baltian maissa vuoden 1940 vaalien järjestäminen ja niiden “muodollisjuridisesta puolesta” (kts. s. 15) huolehtiminen oli siis auttamassa Neuvostoliittoa tässä vaiheessa muiden liittoutuneiden kanssa mm. Baltian kohtalosta neuvoteltaessa. Vaikka Yhdysvallat ei hyväksynytkään Stalinin tulkintaa ja yritti vaikuttaa asiaan vielä Jaltan konferenssissa helmikuussa 1945, Potsdamin konferenssissa heinä—elokuussa 1945 asiaan ei enää palattu (Niitemaa ja Hovi 1991, 413).

Neuvostojoukkojen miehitettyä Viron ja muut Baltian maat jäi kuhunkin tasavaltaan aseellinen vastarintaliike, jonka jäseniä kutsuttiin metsäveljiksi. Zetterbergin (1989c, 102) mukaan virolaisia metsäveljiä oli vuoden 1945 tienoilla noin 10 000. Heidän perimmäisenä tarkoituksenaan oli Viron vapauttaminen, mitä he pitivät mahdollisena 40-luvun lopun kylmän sodan aikana, mikäli Neuvostoliiton ja lännen välille syttyisi aseellinen sota (ibid.). Aktiivisinta aikaa vapautusliikkeille olivat vuodet 1945—52, joiden aikana Viron sissiliikkeeseen kuului yhteensä noin 30 000—40 000 miestä (ibid.). Vaikka Viron viimeisin metsäveli August Sabe saatiinkin kiinni vasta syyskuussa 1978 (hukkui jokeen kiinnioton yhteydessä) (Laar 1993, 335—337), tuli heidän aktiivisuutensa taitekohdaksi vuosi 1952, *“jolloin turvallisuuspalvelun rekisteröimät metsäveljien toimet vähenivät miltei puoleen edellisvuoteen verrattuna”* (ibid., 290). Alajoen ja kumppaneiden (1990, 103) mukaan sissiryhmät hajosivat lopullisesti Stalinin ajan jälkeisten armahdusten myötä vuonna 1955. Virossa metsäveljien toimesta sai vuosina 1945—1952 surmansa noin 1000 neuvostoagenttia (Niitemaa ja Hovi 1991, 422). Laar (1993, 338) kirjoittaa metsäveljien merkityksestä virolaisille: *“Metsäveljien vastarinta auttoi pitämään yllä kansallista henkeä ja vahvisti sen vastarintamielialaa. --- Kansan muistissa metsäveljet säilyttivät oman symboliarvonsa, joka auttoi vaikeimmissa oloissa. Vaaliessaan muistoa menetetyistä vapaudestaan ja sen palauttamiseksi käydystä taistelusta kansa itse asiassa suojeli itseään.”* (Viron metsäveljistä enemmän Laar 1993.)

Baltiassa toimeenpantiin maatalouden kollektivisointi, joka eteni Virossa siten, että vuonna 1952 Viron maatiloista jo 97 % oli kolhoosien omistuksessa (Alajoki et al. 1990, 104). Alajoen ja kumppaneiden (ibid.) mukaan tilojen saattamisella yhteisöomistukseen oli se vaikutus, että maataloustuotanto laski voimakkaasti kaikissa Baltian maissa.

“Baltian neuvostotasavaltojen yhdenmukaistaminen katsottiin loppuunsaoritetuksi 1940- ja 1950-lukujen vaihteessa. Sen merkiksi kaikissa hyväksyttiin uusi, vuoden 1940 perustuslain korvaava konstituutio. Kaikista poistettiin mm. maininta pyrkimyksestä sosialismiin, joka katsottiin nyt saavutetuksi. Samalla poistettiin viimeiset yksityisomaisuuden ja yritystoiminnan suojalausekkeet. Latviassa tämä tapahtui 1948, Liettuassa 1950 ja Virossa 1953.” (Niitemaa ja Hovi 1991, 422.)

Keväällä 1950 pidetyn Viron kommunistisen puolueen 8. täysistunnon tuloksena Viron kommunistisesta puolueesta poistettiin lähes 90 % alkuperältään virolaisista kommunisteista. Koko valta liukui julkisesti venäläisten ja venäjänvirolaisten käsiin. *“Se että ihminen oli saanut koulutuksensa Viron tasavallassa riitti syyksi että hänet erotettiin oikopäätä työstä. Itsenäisessä Virossa vähänkin merkittävässä asemassa olleiden virkamiesten, papiston, upseeriston tai ”kansanviholliseksi” leimattujen lasten oli mahdotonta päästä jatkamaan opintojaan korkeakouluissa.”* (Lauristin et al. 1989, 71.)

Vuoden 1956 Unkarin kansannousu ja sen väkivaltainen kukistaminen avasi virolaistenkin silmät. Tähän asti heillä oli ollut toiveita ja illuusioita itsenäisyyden palauttamisesta, mutta Unkarin tapahtumat osoittivat stalinismin todellisen luonteen. *“Terrori stalinistisen valtakoneiston keskeisenä välineenä alkoi vuodesta toiseen vaatia yhä enemmän uhreja.”* (Lauristin et al. 1989, 67.)

Lauristin, Vihalemm ja Ruutsoo kirjoittavat, että suurin osa käännetystä kirjallisuudesta, jatkuvista teatteri- ja musiikkiohjelmista, radiolähetyksistä ym. oli venäläistä. Keskeisenä teemana niissä oli taistelu: taistelua käytiin joko sisäistä tai ulkoista vihollista vastaan. Myönteisenä vastakohtana oli stalinismin nimissä tehtävä rakennustyö. Ja kun stalinistinen hallinnollinen järjestelmä sai maassa jalansijan,

syveni myös pysyvä poliittisen vallan kriisi. Koska maata hallittiin diktatorisesti ja vapaa ajattelukin oli kahlehdittu, syntyi hallitsijoiden ja hallittavien välille syvä kuilu. (Lauristin et al. 1989, 72—77.)

Kuusikymmentäluvulla Virossa elettiin suojasään aikaa. Tällöin stalinistisen valtakoneiston suoranaisesti väkivaltaiset muodot, kuten pakkotyöleirit, lopetettiin. Vuosikymmenen loppupuolelle ajoittuvat Prahan kevään tapahtumat loivat tulevaisuususkoa myös virolaisten keskuudessa. Monet tšekkien tavoitteet olivat yhteneviä virolaisnuorison pyrkimysten kanssa. Neuvostotankkien avulla tapahtunut Prahan kevään tukahduttaminen oli virolaisille, kuten koko Euroopalle järkytys. Virolaiset saivat jälleen pettyä vielä muutenkin hauraisiin toiveisiinsa. *“Tuntui kuin Viro, eikä Tšhekkoslovakia, olisi taas miehitetty. Suomen television kautta tuhansiin koteihin välittyneet kuvat Prahasta saivat kaikki Moskovan syytämät valheet tuntumaan erityisen hirvittävältä.”* (Lauristin et al. 1989, 79—93.)

2.1.2.1. Pysähtyneisyyden aika

Suojasään aikana alkanut kehitys pysähtyi Virossa 1970-luvulla. Myös stalinismi syntyi 70-luvulla uudelleen. Lauristinin, Vihalemmin ja Ruutsoon (1989, 96) mukaan stalinistinen politiikka ei ollut kuitenkaan hävinnyt minnekään, vaan sen käsitys puolueesta eräänlaisena veljeskuntana, puolueen hallitsevasta osasta valtiossa ja valtion ehdottomasta osasta yhteiskunnassa säilyi yhä vain, eikä voinutkaan aiheuttaa muuta kuin yrityksen palauttaa se valta, joka välillä oli menettänyt ehdottoman voimansa.

70-lukulainen stalinismi oli “sivistyneempää” kuin alkuperäinen, joka saattoi jopa tuhota ihmisen fyysisesti. Uusstalinistisen yhteiskunnan ihanne oli kuitenkin valtion armoilla oleva tahdoton ja suojaton ihminen (Lauristin et al. 1989, 98).

“Aloittekyky oli rangaistavaa, mikä vei yhteiskunnan kyvykkäiltä yksilöiltä käytännössä mahdollisuudet uudistaa yhteiskuntaa. Lahjakkaat ihmiset jäivät yhä tarkemmin johdon ulkopuolelle ja johtajien joukossa lisääntyi keskimääräistä kyvyttömämpiä

ihmisten osuus. Vallitsi keskusjohtoa miellyttävä harmaa keskinkertaisuus. Stagnaatio oli Virossa ei vain syvempi kuin jossain muualla Neuvostoliitossa, stagnaatio meillä oli myös saamattomampi ja primitiivisempi. Sen tulosta oli, että kansan ja vallan railo suureni, kansa vieraantui vallasta. Prosessi oli hidas, mutta sitkeä, sillä se oli päämäärätietoisien politiikan tulosta”,

huomautti Edgar Savisaar Viron Kansanrintaman perustavassa kokouksessa (Lauristin et al. 1989, 98—99). Stagnaatio on sananmukaisesti liikkumattomuutta ja stagnaation ajalla viitataan 70—80-lukujen taitteessa Virossa vallinneeseen pysähtyneisyyden aikaan.

2.1.2.2. Neljäkymmenen kirje

Vaikka kansallinen herääminen Virossa mielellään ajoitetaankin vuodelle 1987, oli jonkinlaista yhteiskunnallista havahtumista nähty jo aiemmin. Sosialistisen blokin sisällä liikehdintä, joka oli alkanut kansandemokratioissa ja huipentunut Puolan Solidaarisuuden menestykseen vuoden 1980 syksyllä, sai oman ilmenemismuotonsa Neuvostoliiton sisällä, kun samana vuonna julkaistiin Neljäkymmenen kirje. Sen allekirjoittajina oli 40 Viron älymystön edustajaa: kirjailijoita, tiedemiehiä ja taiteilijoita. Kirjeen viidellä sivulla kuvattiin hyvin varovaisin sanakääntein Viron dramaattista tilannetta, todettiin venäläistämisen lisääntyneen ja tuomittiin väkivalta yhteiskunnan ongelmien ratkaisuna. Kirje keskittyi uhattuna olevan Viron kielen ja kulttuurin pelastamiseen. Sillä pyrittiin kiinnittämään hallitusvallan huomio kasvavaan ongelmaan, joka johtui maan voimakkaasta venäläistämispolitiikasta. Tämän politiikan päämääränä oli virolaisten muuttaminen ensin kaksikielisiksi ja myöhemmin yksinomaan venäjänkielisiksi. (Neljäkymmenen kirjeestä kts. Kiin, Ruutsoo ja Tarand 1990.)

Lähtökohta kirjeen kirjoittamiselle oli se, että virolaiset pelkäsivät “hiipivän stalinismin” hävittävän heidät. Kiin ja kumppanit (1990, 22) kirjoittavat, että

“Kaikkein laajimman suunnitelman mukaan se [virolaisten hävittäminen] olisi

tapahtunut kansan moraalien tuhoamisen, moraalisen alennuksen kautta, mikä olisi hävittänyt meidät kansana. Vaikka olisi säilynyt kieli, me tuolloisten venäläistämisen suunnitelmien onnistuessa olisimme ainoastaan valehdelleet sillä kielellä. --- Suppeammassa mielessä tarkoitti stalinismin uusi hyökkäys kiihtyvää venäläistämistä. --- Määräyksen mukaan piti tukea kaikin tavoin venäjäksi kirjoittavia tai kahdella kielellä kirjoittavia virolaisia kirjailijoita, venäläisten kirjailijoiden teosten esittämistä teattereissa alkuperäiskielellä, --- venäjän kielen opetuksen aloittamista jo lastentarhoissa jne.”

Tietenkin kirjeen sisältö mutta myös sen julkaisutapa ja allekirjoittajien suuri määrä kielivät yhteiskunnan ongelmista. Kirje piti julkaista lehdissä, että se huomioitaisiin sekä valtiovallan että kansalaisten taholla: valtiovallan siksi, että ongelmiin puututtaisiin eikä kirjettä voisi jättää huomioitta; ja kansalaisten siksi, että hekin saisivat harmaaseen arkeensa pilkahduksen toivoa. Allekirjoittajien suuren määrän oli tarkoitus nostaa sekä kirjeen auktoriteettia että olla tae, joka suojaa vallan kostotoimilta (Lauristin et al. 1989, 103).

2.2. Uudelleen itsenäistyminen

Kuten Duverger (1967, 262) teoksessaan poliittisista puolueista osoittaa, esti marxilainen puoluekäsite, jonka mukaan jokainen puolue muodostuu sosiaaliluokan poliittisen ilmauksen pohjalta, useamman puolueen olemassaolon Neuvostoliitossa. Kommunistisen puolueen mukaan Neuvostoliitto oli nimittäin yksiluokkainen yhteiskunta, ja tästä johtuen maassa tarvittiin vain yksi Puolue. Yksiluokkainen yhteiskunta ei kuitenkaan sisältänyt pelkästään yhtä mielipidettä.

2.2.1. Yhteiskunnallinen herääminen

Tärkeä etappi virolaisten kansallisessa heräämisessä oli Viron Muinaismuistoyhdistyksen perustaminen vuonna 1986. Yhdistys keräsi aineistoa mm. metsäveljistä. Ja vaikka jäsenet puhuivatkin viime vuosisadan venäläistämispyrkimyksistä Virossa,

tuskin kenellekään jäi epäselväksi, mitä he todellisuudessa tarkoittivat. Viron Muinaismuistoyhdistyksen osastoista syntyi monta merkittävää liikettä, kuten Itsenäisyyden puolue ja Viron Vihreä liike. (Kyheröinen 1993.)

“Virossa kansallisliike sai ensimmäisen sallitun organisaatiomuotonsa, kun perustettiin Muinsuskaidse Selts juuri rakennus- ja muinaismuistojen suojelun merkeissä. Restaurationeologia ei Virossa kääntynyt vain kommunismia vastaan, vaan se merkitsi myös ratkaisevasti toisenlaista painotusta kuin 1960-luvun progressismi tai 1920- ja 1930-luvun agraarionalismi. Viimeksi mainittu oli nähnyt goottilaisissa kirkoissa ja vanhoissa linnoissa “saksalaisen sortajan” muistomerkkejä, 1980-luvun nationalismi näki niissä arvokkaan historiallisen sirteen Länsi-Eurooppaan.” (Klinge 1995, 166.)

Viron yhteiskunta heräsi stagnaation aikaisesta jähmettyneisyydestä vuoden 1987 alussa. Heräämisen aiheutti alun alkaen fosforiittikaivosten uhan nostattama kielteinen reaktio. (Lauristin et al. 1989, 117.) Moskovan keskushallinto nimittäin suunnitteli Virumaalle uusia fosforiittikaivoksia, jotka olisivat vaarantaneet koko Virumaan luonnon ja pohjaveden puhtautta vielä laajemmalla alueella (Õispuu 1992, 270). Lennart Merikin aktivoitui. Hän kirjoitti ulkomaisissa lehdissä Neuvostoliiton fosforiittikaivoshankkeesta, joka olisi tehnyt neljäsosan Virosta elinkelvottomaksi. Virolaisten aktiivisuus asiassa kannatti, sillä lopulta kaivoshankkeesta luovuttiin.

Fosforiitista alkunsa saanut liikehdintä ei koskenut ainoastaan ekologisia ongelmia. Virolaiset eivät enää ylipäänsä uskoneet virkamieskuntaan ja siihen, että virkamiehet ajaisivat asioita virolaisten hyväksi. Oli syntynyt luottamuspuola kansan ja valtaapitävien välillä. Alettiin julkisesti puhua, ettei häviämisaarassa ole vain Viron luonto vaan myös kulttuuri, koko kansa (Lauristin et al. 1989, 119).

Luottamuskriisi henkilöityi muutamaan ihmiseen, joista yksi oli Viron kommunistisen puolueen 1. pääsihteerin Karl Vaino. Vaino oli ulkovirolainen, jonka puolueura Virossa alkoi toisen maailmansodan jälkeen. Oltuaan kymmeniä vuosia korkeissa viroissa hän ei ollut oppinut viron kieltä riittävästi, jotta olisi voinut pitää edes puheensa viroksi. Vainoa on pidetty monissa kysymyksissä paavillisempänä kuin paavi itse: hän

ylitti kirkkaasti Moskovan asettamat vaatimukset.

Myös kaikkien Baltian maiden kansallinen liike järjestäytyi vuoden 1987 aikana. Liike oli ensi sijassa ympäristöliike, jonka toiminnassa korostettiin yleisliittolaisten tuotantolaitosten ja ministeriöiden piittaamattomuutta yksittäisten tasavaltojen elinympäristön säilymisestä. Ympäristöliike alkoi vaatia tasavalloille laajempaa taloudellista itsenäisyyttä. Perusteena oli Baltian tasavaltojen historia eli aiempi itsenäisyys.

Virossa perestroika alkoi oikeastaan pari vuotta myöhemmin kuin Moskovassa. Ensimmäinen todella uskalias askel itsenäisyyden suuntaan oli ns. IME-suunnitelma (IME = taloudellisesti itsenäinen Viro), jonka tavoitteena oli Viron taloudellinen itsenäisyys, oma raha mukaan luettuna. (Kuldsepp 1993, 41.) Projekti julkaistiin syyskuussa 1987 ja sen laatijoina olivat Siim Kallas, Tiit Made, Edgar Savisaar ja Mikk Titman. IME-ohjelma sai aluksi vastaanansa valtaapitävät mutta hekään eivät voineet lopulta estää projektin eteenpäinmenoa. Pian suunnitelma otettiin käsittelyyn Moskovassakin, ja sitä alettiin työstää yleisliittolaiseen kehykseen.

Vuonna 1988 Lennart Meri perusti Eesti Instituut -nimisen yksityisen laitoksen, joka lähetti virolaisnuoria ulkomaiden yliopistoihin ja kehitti kulttuuriyhteyksiä länsimaihin. Eesti Instituutin suojissa länsimaihin perustetuista Viron kulttuuriedustoista kasvoi myöhemmin, jo ennen Viron uudelleenitsenäistymistä, Viron tasavallan edustustoja, jotka aloittivat toimintansa lähetystöinä vuoden 1991 elokuussa. (Saluri 1995, 16.) Lennart Meren kulttuurin "vientijärjestelmän" toimintaa olisikin syytä tutkia, vaikuttaahan se varsin erikoiselta yritystoiminnalta. Lieneekö Merellä ollut jo alusta alkaen suunnitelmia, jotka liittyivät Viron tulevaan itsenäistymiseen ja noihin kulttuuriedustustoihin? Onhan hän ainakin maininnut, että Neuvostoliiton romahtaminen oli ennakoitavissa ja romahduksen merkit olivat parhaiten nähtävissä Neuvostoliiton Aasian puoleisissa osissa, minne Meren omat tutkimusmatkat suuntautuivat.

Matti Klinge kirjoittaa kirjassaan Itämeren maailma (1995) "Pohjolan Välimeren" vaikutuspiirin sosialistiseen leiriin kuuluneista maista ja niissä vahvistuneesta vapaudenkaipuusta:

“Ensin Puolassa ja sitten Baltian maissa vahvistui kuitenkin vähitellen poliittinen, kansallinen ja uskonnollinen vapaudenkaipuu. Tärkeinä tekijöinä olivat siinä Tshekkoslovakian ja Afganistanin interventiot 1968 ja 1979 ja koko sosialistisen blokin sisällä kansalaisten suurta huomiota saavuttaneet vuonna 1975 Helsingissä pidetyn Euroopan Turvallisuus- ja Yhteistyökokouksen ihmisoikeusmyönnytykset kansainvälisen kontrollin mahdollisuuksineen. Hyvin tärkeäksi tekijäksi muodostui kuitenkin koko itäblokin taloudellinen taantuminen, joka olennaisesti johtui sotateollisuuden sektorin raskaudesta ja siitä, että Neuvostoliitto satelliitteineen myöhästyi selvästi 1970- ja 1980-luvun “elektronisesta vallankumouksesta”. Myös Itämeren alueella, missä itäsaksalaisilla ja virolaisilla oli suora informaatioyhteys “kapitalistiseen” maailmaan, systeemien välinen ero korostui uudestaan.” (Klinge 1995, 164.)

2.2.2. Kansanrintama

Huhtikuussa 1988 Viroon perustettiin Kansanrintama, joka vaati venäläisten maahanmuuton rajoittamista, stalinismin uhrien maineen palauttamista, viron kielen aseman parantamista ja muita virolaismielisiä uudistuksia. Mihail Gorbatšovin aloittama uudistuspolitiikka rohkaisi virolaiset järjestön perustamiseen. Kuten monet muutkin virolaiset, myös Lennart Meri omistautui politiikalle laulavan vallankumouksen Rahvarinne-liikkeessä. Saman vuoden kesällä järjestäytyi Kansanrintaman vastavoimaksi Viron venäläisten etuoikeuksia puolustava Inter-liike. Neuvostovallan aikana maahan muuttanut venäläisväestö perusti järjestön, joka vastusti itsenäistymistä ja Viron kansallisuuspolitiikkaa. On väitetty, että Inter-liikkeen toiminnan käynnistäjänä ja ylläpitäjänä olisi KGB:llä ollut suuri merkitys.

“Organisaatio, joka perustuu pienimmän mahdollisen voimankäytön, so. suurimman mahdollisen voimainsäästön periaatteelle, on heikkojen tuntema ase taistelussa vahvoja vastaan”, kirjoittaa Robert Michels (1986, 42). Baltian kansallisten liikkeiden toimintaperiaate lähestyy malliltaan Michelsin organisaatioluonnehdintaa. Liikkeiden voima on siinä, että ne voisivat mobilisoida massat kaduille, mutta niiden ei tarvitse. Vallanpitäjät tietävät, että tämä onnistuisi, ja se riittää. Vallankumous operoi

poliittisella voimalla, se on vallankumouksen hienostunut muunnos. Jos joukkovoimaa on, sitä ei välttämättä tarvitse käyttää. (Tarkka 1989.)

Kun vanhat valtarakenteet alkoivat julkisen mielipiteen painostuksesta murentua, syntyi tarve ja mahdollisuus uuden poliittisen vallan muodostamiseen. Tilanne oli kypsä Kansanrintaman perustamiselle. Tähän asti valtaa yksin pitänyt kommunistinen puolue oli verrattain elitistinen järjestö. Siihen kuului vain 7-8 % virolaisesta aikuisväestöstä. Kuitenkin samaan aikaan yhteiskunnallinen ilmapiiri osoitti, että huomattavasti suurempi joukko mitä erilaisimpia katsomuksia edustavia, eri yhteiskuntaryhmiin kuuluvia ihmisiä oli valmiina aktiiviseen poliittiseen toimintaan. (Lauristin et al. 1989, 151-152.) Myös Puolueen sisällä oli henkilöitä, jotka halusivat osallistua päätöksentekoon noudattamatta puolueen virallista linjaa. Jälkeenpäin onkin oltu yleisesti sitä mieltä, että kommunistipuolueeseen kuuluminen ei automaattisesti tarkoittanut Viron etujen vastaista toimintaa. Vaikuttamishaluiset henkilöt vain käyttivät sitä ainoaa vaikuttamiskanavaa, mikä oli tarjolla. Myös uhka esimerkiksi yliopistotason koulutuksen johtamisesta ojankaivuun sai ihmiset valitsemaan kahdesta pahasta toisen, Puolueen.

Koska Viroon oli syntynyt uusia toimintaohjelmia mm. politiikan, talouden ja kulttuurin järjestämiseksi uudelle mallille, eikä tähänastinen ainoa vaikuttamiskanava pystynyt tai halunnut auttaa uudistusten toteuttamisessa, oli luonnollista kanavoida uudistus- tahto tehokkaaksi vaikuttajaksi puhtaalta pöydältä — Kansanrintama oli perustettava. Jälleen kerran oli otettava huomioon Puolueen vastustus, joten idea Kansanrintaman perustamiseksi esitettiin suorassa ja suositussa tv-keskustelussa. Idean isä ja sen esittäjä oli Edgar Savisaar. Televisio olikin tehokas sananlevittäjä, koska jo suoran lähetyksen aikana monet soittivat studioon ja sanoivat kannattavansa ehdotusta (Lauristin et al. 1989, 154).

Parin viikon kuluttua Viron kommunistisen puolueen keskuskomiteakin päätti sallia Kansanrintaman syntymisen. Puolueella ei itse asiassa ollut vaihtoehtoa, koska Kansanrintama tuki perestroikaa (samalla siis Gorbatshovia) ja sai suuren suosion kansan keskuudessa. Ensimmäisen kuukauden aikana perustettiin yli 300 tukiryhmää ja jäseniä liittyi lähes 13 000 (Arjakas 1990, 33).

“Kansanrintama luotiin alhaalta ylös rakentuvaksi vapaan osallistumisen liikkeeksi, jossa rekisteröitäväksi kuuluvat vain tukiryhmät valtuutettujensa kautta, mutta eivät yksityiset jäsenet. Näin Kansanrintamassa ei ole painostusta tai yksityisten jäsenten toimien valvontaa” (Lauristin et al. 1989, 155—156). Kansanrintamaa ei siis haluttu kehittää poliittiseksi järjestöksi, jolla on jäsenistö ja järjestölliset velvoitteet, vaan sen piti poiketa byrokraattisista perinteistä. Michelsin postuloimaa “oligarkian rautaista lakia” (1986, passim), jonka mukaan organisaatio johtaa välttämättä harvainvaltaan, on selvästi pyritty kiertämään. Edgar Savisaar (1988, 27—41) kirjoittaa kirjassaan, että perestroikan etenemisen estää byrokrania, joka toimii jarrutusmekanismina — pysähdykset ja inertia luonnehtivat byrokraattista toimintaa. Kansanrintamaa luotaessa pidettiin mielessä byrokratian haitat.

“Kansanrintama antoi avoimena liikkeenä ihmisille poliittiseen toimintaan tarvittavan laillisuuden, itsensä toteuttamisen mahdollisuuden ja säilytti samalla tietyn anonymiteetin, sosiaalisen turvallisuuden” (Lauristin et al. 1989, 156). Kansanrintaman saaman suosion yksi syy lienee juuri se, että siinä oli mahdollista toimia tuntemattomana. Selkiytymättömässä tilanteessa tulevaisuuden ollessa vielä avoin oli ihmisten kannalta tärkeää, ettei heidän henkilötietojaan rekisteröity; toiminnasta ei olisi jäänyt raskauttavia todisteita kehityksen kääntyessä toiseen suuntaan.

Kansanrintaman suurin merkitys oli varmaankin siinä, että sen syntyminen ja olemassaolo todisti Viron kansalle yhteiskunnallisen muutoksen mahdollisuuden. Enää ei ollut rikollista järjestäytyä kommunistisen puolueen, sen nuorisjärjestön tai ammattiyhdistyksen ulkopuolella. Kansanrintama toimi tässä suhteessa muurinsärkinä. Se myös osoitti itse toiminnallaan, ettei sitä ohjattu Puolueen sisältä. Kansanrintama oli vastaus kansan ja valtakoneiston väliseen luottamus kriisiin, koska sen päämääränä oli saada maahan demokraattinen vaalijärjestelmä ja näin auttaa kyvykkäitä ja rehellisiä ihmisiä johtaville paikoille. Toimittuaan liki neljä vuotta Kansanrintama, jonka jäsenet olivat pääasiassa keskustasta ja sosiaalidemokraateista, hajosi vuoden 1992 alkupuolella, kun Marju Lauristin sosiaalidemokraatit vetivät pois tukensa Savisaarelta (Blåfield, 1992).

2.2.3. Poliittinen pluralismi ilman puolueita

Virossa kuten muuallakin Neuvostoliitossa järjestettiin Korkeimman neuvoston vaalit maaliskuussa 1990. Ne olivat ensimmäiset todellisen vaalikampanjan sisältäneet vaalit Neuvostoliitossa, koska ehdokkaita oli vaalipiiriä kohti enemmän kuin yksi. Tämä merkitsi käytännössä myös sitä, että samalla Viron kommunistinen puolue menetti valtamopolinsa. Vaaleissa Kansanrintama sai murskavoiton ja itsenäisyyden kannattajat saivat enemmistön. Korkeimman neuvoston puheenjohtajaksi valittiin Arnold Rüütel ja pääministeriksi Edgar Savisaar. Myös Lennart Meri nimitettiin hallitukseen, hänestä tuli Viron ulkoministeri huhtikuussa 1990. Tulokset näkyivät heti Viron Korkeimman neuvoston toiminnassa. Se poisti perustuslaista kommunistisen puolueen johtoaseman, julisti Neuvostoliiton valtiovallan Virossa laittomaksi ja määräsi siirtymäkauden, joka johtaisi Viron tasavallan laillisen valtiovallan uudelleen muodostamiseen. Samanaikaisesti Viron I tasavallan kansalaiset ja heidän jälkeläisensä äänestivät Korkeimman neuvoston rinnalle Viron kongressin, joka otti tehtäväkseen Viron itsenäistämisen. Viron kongressin synnyttäminen oli samalla vastalause neuvostojärjestelmälle ja siihen kuuluvalla Korkeimmalle neuvostolle. Se lakkautettiin tarpeettomana, kun tavoite saavutettiin.

Vaikka puolueiksi ei vielä mielellään julistauduttukaan, oli Virossakin taustalla vaikuttavia erilaisia katsantokantoja. Jaan Kaplinskin (1990) mukaan Neuvostoliitossa oli vuonna 1990 käynnissä kolmen suuren voimatekijän välinen valtataistelu: Ensiksikin konservatiivien voitto olisi merkinnyt kylmän sodan paluuta, kommunistisen puolueen ja isovenäläisen sovinismin ylivoimallan palauttamista ja opposition nujertamista. Toiseksi hajanaisella liberaalisella oppositiolla oli valta Baltiassa ja mm. Moskovassa ja Pietarissa. Liberaalit olisivat halunneet tehdä lopun kommunistisesta neuvostoimperiumista, muovata sen läntiseksi demokratiaksi ja sallia monien pakolla liitettyjen kansojen erota liitosta. Liberaaleilla oli parhaat suhteet kansallisiin vapautusliikkeisiin. Kolmantena voimatekijänä oli Gorbatsšov, joka koetti tasapainoil-la noiden kahden suuntauksen välillä. Kaplinskin (ibid.) mukaan vaikutti kuitenkin siltä, että Gorbatsšov olisi pitänyt paremmin suhteita yllä konservatiiveihin. Gorbatsšov in teki voimatekijäksi ei ainoastaan asema, vaan myös laaja kannatus. *“Gorbatsšov in näkemyksessä Baltian mailla olisi ollut keskeinen rooli uuden*

Neuvostoliiton luomisessa sen henkisenä ja taloudellisena moottorina; kuten 1800-luvulla, Venäjä olisi suuntautunut Eurooppaan ja voimistuvaan Saksaan tärkeimpänä uudistusten välittäjänä Pietari ja Baltian alue” (Klinge 1995, 170).

2.2.4. Itsenäistyminen

Elokuun 19. päivä vuonna 1991 muistetaan vielä pitkään. Neuvostoliitossa vanhoilliset tekivät vallankaappausyrityksen, jonka seurauksena valta vaihtuikin. Näytelmän käsikirjoitus muuttui kuitenkin päinvastaiseksi kuin vanhoilliset sen olivat tarkoittaneet. Valta siirtyi Boris Jeltsinille, ja tasavalloille avautui mahdollisuus itsenäistymiseen. Aiemmin samana vuonna Virossa pidetyssä kansanäänestyksessä (3.3.1991) itsenäisyyden kannattajat saivat ylivoimaisen voiton. Jeltsinin noustua valtaan virolaiset näkivät tilaisuutensa koittaneen ja julistivat maansa itsenäiseksi 20.8.1991. Neuvostoliitto tunnusti Viron itsenäisyysjulistuksen 6.9.1991. Itsenäisyyttä tavoitelleet ryhmittymät olivat yhteisen asian ympärillä saaneet koottua voimansa yhteen. Samana vuonna Viro pääsi Yhdistyneiden Kansakuntien Euroopan turvallisuus- ja yhteistyökonferenssin jäseneksi.

Ryhmittymät muotoutuvat yksittäisten kysymysten suhteen aina hiukan eri tavoin. Esimerkiksi suhtautumisessa Viron kansalaisuuteen erottuivat toisistaan ns. radikaalit ja pragmaatikot. Kaplinskin (1992) mukaan radikaalit pitivät Viron kansalaisina vain sotaa edeltävän Viron tasavallan kansalaisia ja heidän jälkeläisiään ja olisivat myöntäneet kansalaisuuden vain tiukoin ehdoin; yhtenä ehtona oli kielitaitovaatimus. Jaan Kaplinskin nimityksen mukaiset radikaalit olivat käytännössä henkilöitä entisen Viron Kongressin (kts. tässä työssä s. 26) liepeiltä. Pragmaatikot, joista enemmistö kuului vasemmisto-keskustaan, olisivat antaneet kansalaisuuden miltei kaikille kansalaisuutta haluaville venäläisille (Kaplinski, 1992). Toinen tärkeä mielipiteet jakava kysymys tuoreessa tasavallassa oli presidenttivalta: yhtäällä demokraatit, jotka eivät halunneet antaa presidentille merkittäviä valtaoikeuksia, toisaalla autokraatit, joiden mielestä Viroon tarvittiin vahva presidentti-instituutio heikkojen puolueiden yläpuolelle (Kaplinski 1992).

Savisaaren hallitus, jonka ulkoministerinä Meri toimi, joutui eroamaan tammikuussa 1992. Lennart Meren poliittinen ura ei tähän kuitenkaan katkennut, vaan hänet nimitettiin Viron suurlähettilääksi Suomeen. Syyskuussa 1992 pidetyissä riigikogun vaaleissa oikeistolainen Isamaa-vaaliliitto menestyi parhaiten ja sen johtaja Mart Laar muodosti kokoomushallituksen. Samalla pidetty presidentinvaali ei ratkennut kansanäänestyksessä, joten presidentinvalinta siirtyi riigikogulle. Pitkään kestäneen neuvostovallan jälkeen Riigikogu valitsi Viron tasavallan presidentiksi Isamaan ehdokkaana olleen Lennart Meren. Viron tasavallan presidentin virkavalan Meri vannoi riigikogun edessä 6.10.1992.

3. LENNART MERI

Lennart Meri syntyi 29. maaliskuuta 1929 Tallinnassa. Hänen isänsä oli virolainen kirjailija, kääntäjä ja diplomaatti Georg Meri. Lennart Meri kävi vuosina 1936—1939 koulua Berliinissä, Pariisissa ja Tallinnassa. Merien perhe kyyditettiin vuonna 1941 Siperiaan Neuvostoliiton miehitettyä Viron. Vuonna 1946 perhe sai luvan palata takaisin Viroon. Kaksi vuotta myöhemmin Lennart Meri kirjoittautui Tarton yliopistoon. Tarton yliopiston historiallis-kielitieteellisestä tiedekunnasta Lennart Meri valmistui vuonna 1953. (Saluri 1995, 15.)

3.1. Kirjailija ja kansatieteilijä

Lennart Meri on työskennellyt kirjallisuuden, teatterin, radion ja elokuvan alueilla, yleensä historiallisten aiheiden parissa. Hän on kirjoittanut useita kirjoja, joista kolme on käännetty myös suomen kielelle. Suomennokset käsittelevät laveasti ajatellen tutkimusmatkailua. *Revontulten porteilla* ja *Kamtšatka, Tulivuorten maa* kertovat Meren omista matkoista Siperiaan Koillisväylälle ja Kamtšatkan niemimaalle. *Hopeanvalkea* käsittelee antiikin Ultima Thulea, joka kirjassa sijoitetaan Viron Saarenmaalle. Lisäksi vuonna 1995 on julkaistu Lennart Meren puhekokoelema, johon on valittu Meren presidenttinä pitämiä puheita vuosilta 1992—1995. Kuin vastaukseksi Suomessa aina silloin tällöin syntyvään keskusteluun naapurimaamme nimestä on

puhekokoelman nimi sattuvasti *Tulen maasta, jonka nimi on Viro*.

“Lennart Meren kirjailijaprofiili on poikkeuksellinen. (Kirjailija, päätoimittaja Mihkel) Mutt on huomannut, että Meri on Viron merkittävistä kirjailijoista ainoa, joka on kirjoittanut yksinomaan matkakirjallisuudeksi luokiteltavia teoksia. Mereltä on kysytty ennenkin, eikö hän koskaan ole haaveillut kirjoittavansa... no, esimerkiksi romaania. Hänen mielestään juuri matkustaminen — sattuman lumous — on jännittäväntä kirjallista materiaalia. Esikoiskirjan kieltä moitittiin kaupunkilaiseksi, sen luonnonkuvauksia värittömiksi. Palaute sai kirjailijan paneutumaan viron kielen vivahteisiin — Meri muistuttaa, että hän kävi ensimmäiset oppivuotensa saksaksi Berliinissä, ranskaksi Pariisissa ja venäjäksi Siperiassa.” (Marttila 3.10.1997)

3.2. Poliittinen johtaja

3.2.1. Karismaattisuus

Max Weber antaa selvityksen poliitikon työstä ja poliitikkotyypeistä esitelmässään *Politik als Beruf*, jonka hän kirjoitti ensimmäisen maailmansodan ja vallankumousten mainingeissa 1919. Varmaankin merkittävin Weberin poliitikon työn luonnehdinnoista on politiikan työksi tekemisen erottelu kahteen toisistaan merkittävästi poikkeavaan tapaan: poliitikko voi joko elää politiikalle (für Politik) tai politiikasta (von Politik). Erottelun kriteerinä on se, joutuuko poliitikko tekemään työtänsä palkan takia vai ei. Jos joutuu työskentelemään poliitikkona palkan takia, ei Weberin mielestä voi elää politiikalle, työlleen. Poliitikasta (von Politik) elävät eivät voi poliitikkoina saada aikaan parhaita mahdollisia tuloksia, eivätkä näin ollen ole 1. luokan poliitikkoja. (Weber 1991, 15—18.)

Jos tarkastelee Viron tasavallan presidentti Lennart Meren poliittista karrieeria, voinee nähdä, ettei Meri ole valinnut itselleen poliitikon uraa palkan takia. Hänet nimitettiin Viron ulkoministeriksi vuonna 1990 täytettyään juuri 61 vuotta. Hän oli tehnyt arvostetun uran kirjailijana, eikä luomisvoima presidentin pitämistä puheista päätellen ole vielä kukaan päässyt ehtymään. Näyttäisi siltä, että laulava vallankumous

vei miehen mukanaan: poliittinen vaikuttaminen alkoi kansalaisliikkeen riveissä ja jatkui itsenäisen Viron merkittävässä viroissa. Lennart Meri on näiden kymmenen vuoden aikana (1988—1998) weberläisittäin elänyt politiikalle (für Politik).

“Meren puheet ovat ajateltua, yllättävää, provosoivaa, rikasta ja häikäisevän hyvin kirjoitettua tekstiä. Maan isä ei silti unohda kasvattajan rooliaan: puheiden kirjoittaminen ei kuulemma enää maistu, koska puolueiden ja lehdistön “hiipivä sensuuri” pyrkii vaimentamaan puolueisiin sitoutumattoman presidentin äänen yhteiskunnassa. “Kenen hyväksi siis oikeastaan työskentelen, ellen oman kansani?” Jonkun toisen suussa tuokin kuulostaisi yliampuvalta.” (Marttila 3.10.1997.)

Max Weberin mukaan tilanne, jossa ihmiset hallitsevat toisia ihmisiä, perustuu vallankäyttöön, joka on tai sen oletetaan olevan legitiimiä. Max Weber kirjoittaa herruudelle olevan aina sisäinen puolustus, legitimitteettiperusta, johon poliitikko voi turvata. Tämä perusta vaihtelee herruuden, johtajuuden, lajien mukaan, joita Weber luettelee kolme: traditionaalinen herruus, karismaattinen herruus ja laillinen herruus. Yksittäisen herruuden lajin puhdas edustaja on harvinaisuus. (Weber 1991, 9.) Kirjassaan *Politik als Beruf*, kuten muissakin teoksissaan, Weber keskittyy näistä kolmesta herruuden lajista toiseen, johtajan persoonalliseen karismaan, koska hänen mielestään siitä löytyy poliitikon ammatissa tarvittavia ominaisuuksia selväpiirteisimmillään.

Max Weberin mukaan auktoriteetti on traditionaalinen, jos vallankäytön kohteena olevat tunnustavat esimiesten käskyt laillisiksi sillä perusteella, että niinhän asiat aina ovat olleet. Karismaattinen auktoriteetti taas tarkoittaa sitä, että ylemmän tahon määräyksiä totellaan pätevinä, koska karismaattisen johtajan persoonaan halutaan samaistua. (Weber 1991, 9.) Auktoriteetti on Weberin mukaan rationaalis-legaalista tai byrokraattista, kun sääntöjä pidetään pätevinä sillä perusteella, että ne ovat yhdenmukaisia legitiimeiksi tunnustettujen abstraktimpien sääntöjen kanssa, joista nämä osasäännöt on johdettu (Etzioni 1973, 79).

Neuvostoaikana Viron kansalaiset eivät sisimmässään uskoneet järjestelmän

eivätkä hallitsevien lailliseen oikeuteen antaa käskyjä niiden hallitsevat kuitenkin vetosivat oikeuteensa käskettä ja viittasivat Neuvosto-Viron lainsäädäntöelimet olivat tehneet. Virolaisvastustus, tavassa vallankumouksessa, perustui siihen, ettei vallitsevaan lainsäädäntötoimia pidetty laillisina, koska Viron tasavalta oli vastoin virolaisenemmistön tahtoa eikä heidän omasta Neuvostoliittolainen historiantutkimus vielä 90-luvun alkuun asti Viron Neuvosto-Viron lakien mukainen järjestelmän osa ei ollut legitiimi, eikä hallitseva auktoriteetti ollut laillinen. Sen sijaan tasavallan erottamiseksi Neuvostoliitosta kävi vetoaminen

ja mielestään laillinen oikeus omaan maahansa. Heillä oli perinteiset perusteet vaatimukselleen. Tätä uskoa *”ikimuistois-
teen ja niiden aseman legitiimiyteen”* (Pekonen 1996, 99) on näkynyt kirjissaan, runoissaan ja kansanperinteessään. Lennart Meri on kirjoittanut *”muisteista”* (vrt. kpl 5.3. *”Olemme asuneet näillä sijoillamme jo
käyttäessään etenkin kirjojensa raaka-aineena Viron kansan*

*että poliitikon on osattava valita luotettavia ja taitavia alaisia,
ollista hoitaa asioita parhaalla mahdollisella tavalla. Kuitenkin
den vaikutuspiirissä on ainoastaan yksi johtaja, jolle muut
ia. (Weber 1991, 11—12.) Weberin karismaattinen johtaja ei
h Arendtin (1981, passim) määrittelemässä poliiksessä, jonka
eskenään. Karismaattinen johtaja on kykyineen yksin, hänellä
a eikä samantason toimijoita. Kun televisio-ohjelmassa
3.2.1998) presidentti Lennart Mereltä kysyttiin, onko vaikea
ihmisen ja valtiomiehen ajantajua, jotka ovat usein erilaiset,
*an ero valtiomiehen ja kirjailijan välillä ei ole kovinkaan suuri.
le koskaan häirinnyt. Jos se on tielläni, astun sen yli. Le*
Presidentti Meri on ainakin ymmärtänyt asemansa mukana
vaikea muodostaa mielipidettä siitä, onko kyseessä hänen*

karismaattisuutensa, jonka olemassaolosta ainakin puhutaan: *“Lennart ei tule, hän saapuu, tiedettiin jo kauan ennen hänen poliittista kauttaan. Hänen karismansa ja kykynsä sähköistää ilmapiiri on tuttu ystäväpiirissä.”* (Toimittaja Lisa Hovinheimo Dokumenttiprojektissa 18.2.1998.)

Weber kirjoittaa, että poliitikon on aina ja ehdottomasti taisteltava. Hänen mukaansa kannanotot, taistelu ja intohimo ovat poliitikon ja etenkin poliittisen johtajan peruselementtejä. (Weber 1991, 28.) Weberin (1991, 51) mielestä poliitikon ratkaisevat ominaisuudet ovat edellä mainitun intohimon lisäksi vastuuntunne ja arviointikyky. Intohimo on antautumista asioille täydellisesti. Arviointikyky on poliitikon psyykinen ominaisuus, yhdistelmä kyvykkyyttä, realiteettien tajua ja harkitsevaisuutta. Tämän yhdistelmän avulla poliitikko voi ottaa etäisyyttä asioihin ja ihmisiin. (Ibid.) Weber (ibid.) nimittää poliitikon kuolemansyyniksi kyvyttömyyttä olla ottamatta etäisyyttä asioihin. Hän näkee kuitenkin ongelmana intohimon ja kylmän arviointikyvyn, etäisyydenottokyvyn, yhdistymisen vaatimuksen samassa henkilössä. Nämä ominaisuudet kun voivat olla toisensa poissulkevia. (Ibid.) Weber (ibid.) kirjoittaa, että politiikkaa pitää tehdä päällä, eikä muilla ruumiin- tai sielunosilla. Hänen mukaansa poliitikkoa uhkaa jatkuvasti inhimillinen vihollinen, omahyväisyys. Tämä vihollinen on joka päivä uudelleen voitettava. (Ibid., 52.)

Presidentti Meren suhtautumisesta työhönsä antaa viitteitä seuraava lainaus: *“Nykyiset matkat ovat samalla työtä. Suurlähtetiläs kysyi vastikään enkö ole väsynyt kuudentena matkapäivänä. Minun täytyi sanoa, että en ole. Kahtena yönä saimme nukkua vain kolme ja puoli tuntia. Mutta ihmisten tapaaminen on aina uskomattoman jännittävää. Aivan kuin löytäisi taas uuden pienen maailman.”* (Lennart Meri Dokumenttiprojektissa 18.2.1998.) Voi kai sanoa, että Lennart Merellä on intohimoa ainakin edustaessaan maatansa ulkomailla.

Se, minkä asian puolesta poliitikko toimii, on Weberin (1991, 53) mukaan puhtaasti uskonasia. Työ voi palvella kansallisia tai inhimillisiä, sosiaalisia, etnisiä tai kulttuurillisia, maallisia tai uskonnollisia päämääriä. Tärkeää on vain se, että poliitikko pyrkii tekemään mahdottomasta mahdollisen. (Ibid.) Weber (ibid.) huomauttaa, että ollakseen tosi poliitikko asialleen itsensä uhrannut henkilö voi joka

tilanteessa nähdä parantamisen varaa, aihetta muutokseen. Hannah Arendt (1981, passim) puolestaan väittää, että tosi poliitikon toiminta suuntautuu yhteisön hyvän lisäämiseen. Tietenkin näissä Weberin ja Arendtin näkökulmissa voidaan nähdä myös yhtymäkohtia. Molempien poliitikko toimii tärkeäksi kokemansa asian puolesta; asian, johon poliitikko uskoo. Arendt vain asettaa toiminnalle laadullisen päämäärän. Hänelle ei riitä pelkkä usko omaan asiaan, vaan toiminnalla pitää olla yhteisön hyvää lisäävä vaikutus.

Weberin karismaattinen johtajuus liitetään kollektiiviseen innostukseen, johon ihmismassat vastaavat tavallisuudesta poikkeavin keinoin, ja jonka nojalla he antautuvat sankarillisen johtajan valtaan. Karismaattinen johtaja on aina radikaali, joka haastaa vakiintuneet käytännöt menemällä asioiden ytimeen. Hän johtaa ihmisiä kyvyillä, jotka ovat muille tavoittamattomissa ja ristiriidassa jokapäiväistä elämää hallitsevien sääntöjen kanssa. Ihmiset joutuvat karismaattisen johtajan lumoihin ja vahvistavat johtajaa entisestään. (Bendix 1977, 300.) Alistuminen karismaattisen johtajan valtaan merkitsee sitä, että johtaja henkilökohtaisesti koskettaa ihmisen sisäisiä perustavia tunteita, ja ihminen ei vastustele vaan uskoo johtajaansa. Oman kansan perinteiden tuntemus voi kasvattaa karismaa nykyaikanakin, jos tätä tietoa osaa käyttää hyväkseen ja tuoda esille oikeanlaisissa tilanteissa.

Reinhard Bendix kirjoittaa (1977, 303), että muinaisten aikojen heimopäällikkö vastasi Max Weberin näkemystä karismaattisesta johtajasta. Heimopäällikössä yhdistyivät kaikki karismaattiselle johtajalle ominaiset piirteet: ensimmäiseksi hän oli patriarkaalinen johtaja sekä kotitaloudessa että laajemmin yhteisössä, toiseksi hän oli johtaja metsästyksessä ja sotatoimissa, kolmanneksi hän oli johtava poppamies, sateentekijä ja parantaja ja lisäksi hän toimi tuomarina.

Virolaisesta yhteiskunnasta voi löytyä epävarmuutta ja huolta huomisesta. Yhteiskunnalliset valtaelimet eivät edelleenkään herätä luottamusta, vaikka esimerkiksi Euroopan Unionin Agenda 2000:een sisältyvässä Komission arviossa Viron unionijäsenyyshakemuksesta ei parlamentin eikä keskeisten valtiollisten instituutioiden toiminnasta löydy puutteita (ote Agenda 2000 -asiakirjasta: Commission Opinion on Estonias Application for Membership of the European Union. B. Criteria for

Membership. 1. Political Criteria, 2—3). Kansa ei ole tottunut näkyvään eripuraisuuteen valtaapitävien välillä, demokraattinen keskustelu on vielä vierasta. Taloudellinen ahdinko aiheuttaa kansalaisissa tyytymättömyyttä. Kaikesta huolimatta virolaiset äänestäjät eivät ole turvautuneet entisten kommunistien apuun niin kuin monessa muussa vapautuneen Itä-Euroopan maassa. Virolaisilla on voimakastahtoinen presidentti, joka on saanut myös kansan puolelleen.

Lennart Meressä yhdistyvät monet tekijät, jotka nimenomaan Virossa lisäävät arvovaltaa ja ovat hänen karismansa rakennuspalikoita: Meri on selkeästi älymystön edustaja, hän korostaa kirjoissaan rakkautta kotimaahansa ja sopii myös ikänsä puolesta virolaisten isä-hahmoksi. Hänen vahvuutenaan on kyky käyttää kieltä aseenaan. Meri on yksi niistä harvoista johtajista, jotka kirjoittavat puheensa itse. Hän voisi olla karismaattisen johtajan virolainen ilmentymä. Kuriositeettina voi mainita, että Virossa nuoret, joilla ei ole menneisyyden rasitteita tunnollaan, ovat ymmärtäneet yhteiskunnallisten muutosten tuomat mahdollisuudet ja osaavat käyttää näitä mahdollisuuksia hyväkseen. Sen sijaan vanhempi väki ei aina ole ehtinyt muutosten mukaan. Tästä huolimatta iän myötä tulevaa elämänkokemusta arvostetaan perustuslain sivuilla: Viron I tasavallan aikaisessa perustuslaissa presidentin ikärajana oli 45 vuotta, kun taas nykyisen "modernin" perustuslain mukaan presidentin on oltava 40 vuotta täyttänyt (Eesti Vabariigi Põhiseadus 1992, § 79). Presidentin ikärajan ollessa näinkin korkea voivat monet pitää sitä yhteiskunnallisten voimien tasapainottajana.

Jos Lennart Meri koetaan kansan keskuudessa isä-hahmoksi, täytyvät hänessä ainakin Bendixin käsittämänä Max Weberin karismaattisen johtajan tunnusmerkit — Meri on kuin muinainen heimopäällikkö, joka tarvittaessa käyttää myös parantajan lahjojaan, kuten Estonian haaksirikon muistotilaisuudessa 1.10.1994:

"Alla jäädes küsib inimene nõutult: miks on see katsumuste kibe karikas mulle osaks saanud? Täna esitab selle küsimuse endale Eesti Vabariik. Ometi on sellele igikestvale küsimusele niisama igikestev vastus: katsumuste kaudu karastub inimene, kogemuste kaudu karastub riik. See on pimeduse ja valguse, viletsuse ja

lootuse, kurjuse ja armastuse mitte kunagi lõppev kahevõitlus.”¹

[”Jäädessään alakynteen ihminen kysyy neuvottomana: miksi tämä kärsimyksen katkera malja on tullut juuri minun osakseni? Viron tasavalta esittää tänään tuon kysymyksen itselleen. Tähän ikuiseen kysymykseen on kuitenkin olemassa ikuinen vastaus: koettelemusten kautta karaistuu, kokemusten kautta karaistuu valtio. Kyseessä on pimeyden ja valon, kurjuuden ja toivon, pahuuden ja rakkauden päättymätön kaksintaistelu.” (Meri 1995, 84.)]

Presidentti Lennart Meren ja Viron tuntevat ovat kuvanneet presidentin persoonaa jopa karismaattisuuteen vivahtavin viittauksin. Suomen Viron suurlähettiläs Pekka Oinonen luonnehti presidentti Merta Viron tasavallan itsenäisyyspäivävastaanotolla 24.2.1997: *”Hän on tässä maassa --- monella tavalla semmoinen henkinen isä”* (Dokumenttiprojekti 18.2.1998). Sosiologian professori Marju Lauristin puolestaan kertoi samassa ohjelmassa, että virolaisissa sanomalehdissä on kirjoitettu talonpojan kansalla olevan aristokraatti presidentti. Lauristinin mielestä Meri on *”vähän tämmöinen profeettamainen, kun hän puhuu”*. Hän jatkoi vielä, että mennessään maaseudulle presidentti Meri on kuin hyvä kartanonherra. (Dokumenttiprojekti 18.2.1998.)

Karismaattinen johtajuus on täysin johtajan persoonallisista kyvyistä kiinni. Kun johtaja on poissa, kriisi ohi ja arkipäivän haasteisiin on vastattava, kohtaa seuraaja vaikeuksia yrittäessään kuitenkin säilyttää esikuvansa persoonallisen karisman (Bendix 1977, 301). Arjen vaatimukset poikkeavat kriisiajan vaatimuksista. Karismaattinen johtajuus vaatii kriisin ympärilleen. Arjen harmaudessa karisma ei pääse säteilemään. Samoin yritys päästä johtajaksi epäonnistuu. Karismaattisen johtajan on siis osoitettava taitoa myös ajoituksessa. Hänen tulkintansa yleisön vahvan johtajan vaatimuksista pitää olla oikea. Onko johtajan sitten väistyttävä, kun hän karismansa avulla on vienyt yhteisön ulos kriisistä? Vai voivatko johtajan ominaisuudet muuttua ulkoisen tilanteen vaatimusten mukaisesti? Selvää ainakin on se, että taitava

---

¹Vabariigi President reisilaeva "Estonia" hukkumise mäletusaktusel 1. oktoobril 1994 eli presidentti Meren puhe matkustajalaiva Estonian haaksirikon muistotilaisuudessa lokakuussa 1994.

poliitikko voi manipuloida yleisön näkemään politiikossa hänen haluamiaan piirteitä — kriisissä pelastajan ja taloudellisen kasvun aikana vaurauden takaajan ominaisuuksia.

Kyösti Pekonen (1996, 98—110) on käsitellyt *Politiikka*-lehden artikkelissaan antiautoritaarista karismaa, jonka hän tulkitsee Max Weberiin nojautuen *”pyrkimykseksi luoda jotakin ”uutta” poikkeuksellisessa tilanteessa”* (ibid., 98). Pekonen (ibid.) kirjoittaa, että kysymyksessä on politisointi, *”asioiden ja tapahtumien tulkinta jostakin uudesta näkökulmasta”*. Hänen (ibid., 99) mukaansa Max Weber tarkoitti karismaattisella politiikalla poliittista johtajuutta, jossa johtajuus tarkoittaa kamppailua ”uudesta”. Tuon ”uuden” taas määrittelevät *”subjektiiviset arvot ja pyrkimykset ”* (ibid.). Pekonen (ibid.) kirjoittaa Max Weberin asettaneen vastakkain rutiineiksi muuttuneen rationaalisuuden ja karismaattisen politiikan irrationaalisuuden ja vallankumouksellisuuden, joka saa aikaan uudistuksia.

”Karismaattinen politiikka edellyttää toteutuakseen jonkinlaista kriisitilannetta, jossa kyseenalaistetaan yhteiskunnan perusarvoja, instituutioita ja legitimizeettiä. Tässä mielessä Weberin hahmottelema aito karisma on ”uuden” ongelma. Tilanteen poikkeuksellisuus tarkoittaa sitä, etteivät vallinnut yksimielisyys ja odotustenmukaisuus voi enää --- jatkua muuttumattomina. Kriisiin joutuneet eivät itse kykene palauttamaan tasapainoa käytettävissä olevin kulttuurisin keinoin. Tähän tehtävään tarvitaan henkilöä, jolla on sekä kutsumus että sen toteuttamiseen tarvittavia kykyjä.” (Pekonen 1996, 100.)

Viron kriisiaikaa olivat itsenäisyyteen johtaneet tapahtumat, virolainen vallankumous. Tällöin kansanjohtajiksi nousivat monet sellaiset henkilöt, joita ei ollut totuttu näkemään politiikassa. Etenkin kulttuuriväki aktivoitui — heidän joukossaan myös Lennart Meri. Heillä oli varmasti parhaat valmiudet ”uuden” luomiseen, olivathan he tottuneet siihen jo omassa työssään. Olisi kuitenkin virhe mennä väittämään, että Viron nykyinen presidentti täyttää tyhjentävästi weberläisen karismaattisen johtajan tunnusmerkit. Hänestä voi löytää jotakin siihen viittaavaa, kuten edellä olen esittänyt. Lennart Meri voi olla karismaattisen johtajan virolainen ilmentymä Max Weberin itsensä antamalla tulkintavapaudella hänen (Weber 1991, 9) todetessaan, että

yksittäisen herruuden lajin puhdas edustaja on harvinaisuus.

3.2.2. Muita ominaisuuksia

Poliittisessa johtajuudessa on kysymys taidosta kuulla ja tulkita äänestäjien tahtoa. Edetäkseen urallaan ja saavuttaakseen voittoja johtajien tulee seurata kannattajiensa mielenliikkeitä. Ja mitä laajemmalle johtajan noudattama ideologia on levinnyt yhteisössä sitä paremmat mahdollisuudet hänellä on edistyä urallaan. Toisaalta johtajalta odotetaan innovatiivisuutta, hänen pitää näyttää suunta, johon muutkin alkavat kulkea. Hyvältä poliittiselta johtajalta edellytetään kykyä yhdistää nämä kaksi toisilleen jopa vastakkaista periaatetta. (Edelman 1988, 37—38.)

Käsitykset menestyksestä ja epäonnistumisista ovat kaikkein mielivaltaisimpia poliittisen konstruoinnin alalla. Kuitenkin niitä pidetään vähiten mielivaltaisina. Kysymys on siitä, mitä toimia korostetaan ja mitä jätetään huomioimatta, koska jokainen teko saa aikaan tapahtumasarjan, jolla on toisten kannalta hyvät, toisten kannalta huonot vaikutukset. Edelmanin mukaan johtajuutta rationalisoivia ja säilyttäviä toimia ovat ne, jotka voi vaivatta dramatisoida; yleensä ne kohdistuvat kotimaisiin tai ulkomaisiin vastustajiin ja uhkiin. (Edelman 1988, 43.)

Salurin (1995, 18) mukaan Viron nykyinen perustuslaki on parlamentti- ja presidentti-valtaisten suuntien kompromissi ja ankkuroituna aikamme eurooppalaiseen demokratiaan. Perustuslaki sanoo presidentin edustavan Viron tasavaltaa kansainvälisessä kanssakäymisessä. Perustuslaki edellyttää presidentin myötävaikutusta lainsäädännössä sekä pääministerin ja muiden hallituksen jäsenten nimittämisessä. Presidentti on myös Viron maanpuolustuksen ylin johtaja. Valtaoikeuksien rajat on jouduttu koettelemaan käytännön tilanteissa joskus kiperienkin törmäysten kautta. (Saluri 1995, 18.)

Presidentti Meri on saanut (tai joutunut ottamaan) vahvan aseman Viron poliittisessa elämässä. Demokratia, jossa erimielisyydet kuuluvat asiaan, on virolaisille vielä uutta ja pelottavaa. Virolaiset kokevat, että valta ei ole kenenkään käsissä, kun poliitikot

eivät toimi yhteen hiileen puhaltaen silmissään kirkkaana näkyvä selkeä päämäärä. Parlamentin eripuraisuus onkin vahvistanut presidentin asemaa. Virolaiset, kuten monet muutkin, kaipaavat vahvaa johtajaa. En tiedä, käsittävätkö he samalla kaipaavansa takaisin "vanhoihin hyviin aikoihin", jolloin vahva johto majaili Kremlin muurien sisäpuolella Moskovassa. Joka tapauksessa heikkojen valtaoikeuksien haltija, presidentti, on rakentanut ympärilleen vahvan linnakkeen. Presidentti Merestä on kasvanut voimakas johtaja, joka ojentaa milloin pääministeriä milloin hallitusta:

*"Kahjuks on valitsus püüdnud mind taltsutada presidenti kantselei eelarve tagaselja kärpimisega niisuguse tasemeni, mis ei taga presidenti põhiseaduslike kohustuste täitmist. Kohtumisele president Clintoniga ja ÜRO Peaassamblee istungile sõitsin piletiga, mis oli Finnairi poolt võlgu antud. See võib-olla on noorpõlvehaigus kuid ta alandab Eesti Vabariiki. Eeloleva aasta riigieelarve kokkuseadmisel rikkus Valitsus Eelarveseaduse 13. paragrahvi nii jõhkral määral, et see ohustab põhiseaduslikku võimude lahususe printsiipi."*²

Esimerkissä presidentti kertoo virolaiselle tv-yleisölle, kuinka hallitus on yrittänyt kesyttää hänet leikkaamalla hänen selkensä takana presidentin kanslian talousarvion tasolle, joka ei takaa sitä, että presidentti voi hoitaa perustuslailliset velvollisuutensa. Hänen oli matkustettava tapaamaan presidentti Clintonia ja ottamaan osaa YK:n yleiskokouksen täysistuntoon lennolla, jonka lipun hän oli saanut Finnairilta velaksi. Presidentti Meren mukaan hallitus rikkoi tulo- ja menoarviota tehdessään budjettilain 13. pykälää niin karkeasti, että se vaarantaa perustuslaillisen vallanjoon periaatteen.

Pääministeri saa osansa presidentti Meren sivalluksista presidentin pahoitellessa sitä, että pääministeriltä puuttui hallituskriisin synnyttyä se valtiollinen vaisto, joka olisi kehottanut häntä itseään eroamaan sen sijaan, että kompromissien avulla säilytti oman asemansa ja korvasi muita ministereitä uusilla: *"Mul on kahju, et peaminister Mart Laaril puudus riigimehelik vaist Isamaa enda huvides tagasi astuda, sest*

---

²Televisiopuheessa Teise tegevusaasta künnisel 7.10.1993, jonka Meri piti 1. presidenttivuotensa päätteeksi.

*“Isamaa” kriis on eeskätt peaministri enda kriis.*⁶ Tähän voi suomalaisnäkökulmasta todeta, että pääministeri Mart Laar toimi juuri niin kuin Suomessa on totuttu toimimaan. Presidentti Meren mieleen olisi ollut käytäntö, joka on vallalla Länsi-Euroopassa — poliittisen vastuun kanto vaikeissa tilanteissa.

Meri pystyy tekemään presidenttinä myös rohkeita päätöksiä, joiden poliittiset vaikutukset ovat tuntuvia. Varmaankin moni muistaa salakuuntelusta kiinni jääneen ministeri Edgar Savisaaren erottamisen. Seurauksena oli hallituksen eroaminen ja uuden hallituksen perustaminen. Seppo Kononen (1.11.1995) kirjoittaa Savon Sanomissa, että *”puhekokoelmansa perusteella Meri on valtionpäämiehenä kuitenkin enemmän kuin pelkkä asioiden ”runnaaja” vanhaa kekkoslaista sanaa lainaten. Hän on selkeästi ja johdonmukaisesti ajatteleva intellektuelli, hengen mies, jollaisia valtioitten johdossa nähdään kovin harvoin.”*

Edellä lainatussa Konosen Meri-luonnehdinnassa huomio kiinnittyy intellektuellin käsitteeseen. Oma kysymyksensä onkin, voiko poliitikko olla intellektuelli. Kirjailija Jaan Kaplinski (Marttila 20.1.1998) mukaan älykön ja poliitikon roolit voi yhdistää vain ylimenokautena totalitarismin päättyessä. *“Kaplinskin mukaan älymystön kieli tähtää epäilyn kylvämiseen ja vaalimiseen, kun poliitikon, julistajan — ja mainonnan — kieli pyrkii nimenomaan voittamaan epäilyn”* (Marttila 20.1.1998). Kaplinski sanoo intellektuellista saman kuin tšekkiläisfilosofi Václav Bělohradský, ranskalaisfilosofi André Glucksman ja Tšekin tasavallan presidentti Václav Havel. Bělohradskýn mukaan intellektuellin omin tehtävä on olla mukautumatta voittajien kirjoittamaan historiaan (Havel 1990, 149). Glucksmanin mielestä *“intellektuellin tehtävänä on varoittaa, ennustaa kauhuja, olla vallien takana tapahtuvasta kertova Cassandra⁴”* (ibid.). Havel (ibid., 149—150) puolestaan on sitä mieltä, että *“intellektuellin on aina kylvettävä rauhattomuutta, annettava todistajanlausuntonsa maailman kurjuudesta, provosoitava riippumattomuudellaan ja kapinoitava kaikkea salattua tai avointa painostusta ja manipulointia vastaan sekä oltava järjestelmien, vallankäytön ja siihen liittyvien*

---

⁶Avaldus seoses valitsuse koosseisu uuendamisega 11.1.1994 eli puheessa parlamentille hallituskokoonpanoa muutettaessa

⁴lat. Cassandra, kreikkalaisessa mytologiassa Troijan kuninkaan Priamoksen tytär, jolle Apollon oli antanut kyvyn ennustaa voittaakseen hänen rakkautensa. Cassandran hylättyä Apollonin tämä muutti lahjansa kiroukseksi, niin ettei Cassandran ennustuksia Troijan tuhosta uskottu.

loitsujen pääepäilijä ja niiden valheellisuuden todistaja.” Havelin mukaan intellektuelli ei sovi perimmäisen olemuksensa vuoksi mihinkään, hän on kaikkialla tiellä (ibid., 150).

Intellektuelleja on usein voinut pitää muutosten edelläkävijöinä. Sosiaalisissa muutoksissa heidän roolinsa ilmenee Riitta Jallinojan (1992, 43—44) mukaan siten, että intellektuelleille ominainen erityinen kyvykkyys auttaa heitä ennakoimaan sosiaalisten muutosten suunnan ja he myös kertovat visionsa niille, jotka ovat vähemmän kyvykkäitä näkemään tulevaa muutosta. Tämä määritelmä ei sulje pois mahdollisuutta, että poliitikko voisi olla intellektuelli. Hyvä poliitikko osaa ennakoida muutokset ja toimia sen mukaisesti. Viron irtautumisessa Neuvostoliitosta oli virolaisintellektuelleilla merkittävä rooli. He näkivät Neuvostoliiton romahtavan ja toimivat itsenäistymisen kannalta oikealla hetkellä. Jatkossa he olivat itseoikeutettuja juuri itsenäistyneen maan johtajia. Tähän joukkoon kuului myös Lennart Meri.

4. PUHE ON POLIITTINEN TEKO

4.1. Puhe johtajuuden rakennusaineena

Murray Edelmanin (1988, 40) mukaan modernissa valtiossa johtajuuden muotokuva on rakennettu monella tavalla: poliittisen retoriikan ilmauksilla, historiallisten merkitysten, vihollisten, ongelmien, kriisien avulla, suunnittelemalla johtajan julkinen esiintyminen, lausunnot ja eleet. Näitä kommunikaatiomuotoja ei ole kuitenkaan tarkoitettu johtamaan harhaan, tai edes ylistämään johtajaa. Niiden on tarkoitus reflektoida ja vahvistaa vallitsevaa ideologiaa. Näiden kommunikaatiomuotojen merkitys kasvaa, koska suuri yleisö ei tiedosta niiden vaikutusta ja voimaa. (Edelman 1988, 40.) *”Politiikassa jos missä ei yksinkertainen puhe totuudesta ja valheesta, oikeasta ja väärästä, hyvästä ja pahasta tule kysymykseen. Aina kun näihin käsitteisiin vedotaan, on kysyttävä, millaista politiikkaa niillä pönkitetään tai vastustetaan.”* (Palonen 1987, 2.) *”Poliittisen puheen voima on sen väistämättömässä subjektiivisuudessa, oman näkökulman esilletuomisessa ja puolustamisessa. Poliittisessa puheessa väitetään: minun näkökulmani on oikea, oikeudenmukainen,*

todenmukainen, hyvään johtava jne., ja näitä väitteitä ollaan valmiita argumentein puolustamaan.” (Pekonen 1991, 55.)

Puheet voidaan luokitella retorisen tyylin mukaan. Jukka Kanerva antaa kirjassaan (1994, 24—26) selvityksen Aristoteleen retoriikka-luokituksesta, jonka mukaisista retoriikan lajeista yksi on epideiktinen retoriikka. Aristoteleen epideiktinen retoriikka on Kanervan mukaan viimeistelyä ja kirjallista, se on varattu juhlatyylille. Epideiktisen retoriikan kuulijat ovat katsojia, jotka eivät ole tasa-arvoisia puhujaan nähden. Puhetilanne on pystysuora, ja puhuja on arvokas pyrkien kohoamaan edelleen arvossaan. Kuulijoiden tehtävänä on samaistua puhujan luomaan arvoyhtenäisyyteen. Epideiktisessä retoriikassa puhuja keskittyy kiittämään ja/tai moittimaan nykyisiä asioita, politiikassa myös tulevaisuuteen ulottuvia asioita. Puhuja ei kuitenkaan luo mitään toimenpideohjelmia. Hän ei kannusta suoraan toimintaan, vaan käsittelemällä arvoja ja arvostuksia hän luo edellytyksiä toiminnalle tulevaisuudessa. Epideiktisen retoriikan suoranainen tarkoitus on tuoda kunniaa puhujalleen, se pyrkii ylentämään puhujansa yleisön silmissä korkeasti moraaliseksi hahmoksi. Epideiktisen retoriikan käyttötilanne on juhlahetki, joka on tarkoitettu kaikkien läsnäolijoiden ylentämiseen, ei avoimien poliittisten kysymysten käsittelemiseen. (Kanerva 1994, 25—26.)

Presidentti Lennart Meren retoriikka kuuluu jo puhujansa yhteiskunnallisen arvon vuoksi Aristoteleen luokituksessa epideiktisen retoriikan ryhmään. Yleensä presidentin julkiset esiintymiset ovat juhlallisia tapahtumia, samoin Lennart Meren ollessa kysymyksessä puheet ovat hyvinkin viimeistelyjä ja kirjallisia. Puheiden kirjallisuus voikin monesti aiheuttaa kuulijoille vaikeuksia ymmärtää kaikki detaljit puhujan haluamalla tavalla. Toisaalta puheiden tulkinta paperilla voi olla hyvinkin antoisaa. Muutkin edellä esitetyt epideiktisen retoriikan määrittelyt sopivat Meren puheisiin, mutta tässäkin poikkeus vahvistaa säännön: presidentti Lennart Meri ei välttele avoimien poliittisten kysymysten nostamista agendalle. *“Viron laulavaa vallankumousta seurasi puhuva instituutio. Toista kautta presidenttinä istuva — tai siis puhuva — Lennart Meri on selvästi kompensoinut virkansa rajoitettua liikkumatilaa käyttämällä seremoniallista puhevaltaa. Se on ärsyttänyt kulloistakin vastapuolta, koska puhuja ei ole välittänyt kätkeä pyrkimystään vaikuttaa asioihin ohi poliittisen*

koneiston.” (Marttila 18.2.1998.)

4.2. Puheiden tulkinta

”Siirtyminen pelkästä ymmärtämisestä tulkintaan tarkoittaa mielenkiinnon siirtämistä ihmisten välisestä kommunikoinnista tulkittavan lähteen sisältämien merkitysten paremmin ymmärtämiseen.” Tulkinta on siis merkitysten nostamista teemaksi: erittelyä, täsmentämistä, rajausta, jäsentämistä. Lopulta näiden elementtien avulla muodostetaan kokoava tulkinta, kirjoitetaan aineiston merkitykset uudelleen. (Palonen 1987, 23—24).

Tarkastelen Lennart Meren puheita, niissä esiintyvää poliittista retoriikkaa esimerkiksi eksegeesin, “ulospoimimisen”, avulla. Kari Palosen mukaan eksegeesin ideana on kiinnostavien merkitysten erilleen ottaminen muusta tekstistä ja tekstikokonaisuuden tulkinta siihen kätkeytyvien merkitysten “uloskirjoittamisena”. Eksegeesi voi olla ymmärtämisen apuväline ja pitemmälle menevien tulkintatavoitteiden toteuttamista edeltävä vaihe. (Palonen 1987, 46.)

Tutkin myös Lennart Meren teksteissään käyttämiä metaforia ja symboleja, vaikka Palosen mukaan vertaukset, symbolit, metaforat ynnä muut mielikuvat ovatkin toisarvoisia argumentointitilanteeseen liittyviin rakenteisiin verrattuna. Kuitenkin myös niistä voi etsiä, minkä tyyppiset figuurit ovat yleensä suosittuja, mitkä spesifiset kielikuvat sävyttävät tekstiä tai millaisia arvoväriyseroja tietyillä synonyymisillä ilmauksilla on. (Palonen 1987, 50.)

Tutkijoiden joukossa on myös heitä, joiden mielestä metaforien ja metaforisen kielen tutkiminen poliittisessa tekstissä voi avata uusia näkökulmia tekstiin. Esimerkiksi Kyösti Pekonen (1991, 50) lainaa Eugene Milleriä kirjassaan *Symbolinen modernissa politiikassa* kirjoittaen: *”Erityisesti poliittisen puheen on väitetty olevan metaforista. Näin siksi koska poliittiset asiat ovat abstrakteja ja “epämääräisiä” siinä mielessä, ettei niitä voi välittömästi havaita aistein.”*

Metafora on kielikuva, jonka taustalla on vertaus. Metaforassa on tapahtunut assosiaatioon perustuva merkitysmuutos, joka pohjautuu joko tarkoitteidensa samankaltaisuuteen (Lapsi on enkeli.) tai kahden tarkoitteen yhteiseen merkityskomponenttiin tai -komponentteihin (niemennokka, aallonharja). Metaforassa, kuten symbolissakin, on kyse poikkeuksellisesta todellisuuden esittämisestä: todellisuuden määrittelystä uudesta näkökulmasta tai muuten rutiineista poikkeavalla tavalla (Pekonen 1996, 102).

Kyösti Pekonen lähestyy metaforaa Mauno Kosken määrittelemän lisäkategorisoinnin avulla. Tuon määritelmän mukaan *”puhujan ilmaus ei ainakaan välttämättä vastaa kielenulkoista todellisuutta sinänsä vaan sitä, miten puhuja näkee tai tulkitsee tai haluaa kuulijan tulkitsevan kielenulkoisen ilmiön”*. Usein lisäkategorisoinnin myötä syntyvässä merkityssiirtymässä tapahtuu myös arvosiiirtymä. (Pekonen 1996, 104.)

Pekonen lainaa Eugene F. Milleriä *Politiikka*-lehden artikkelissaan (2/1996) hakiessaan vastausta siihen, mihin metaforia tarvitaan. Millerin mukaan *”Metaforan käyttö tarkoittaa sitä, että jonkin asian tai ilmiön halutaan merkitsevän enemmän kuin mitä pelkät sanat sinänsä antavat ymmärtää. Metaforalla tuodaan esiin ja keskustelun piiriin jotakin sellaista, jota ei voida välittömästi havaita ja suoraan luonnehtia, jotta se voitaisiin huomata ja siihen voitaisiin reagoida. Metaforalla luodaan mielikuvia tästä ”tuntemattomasta”.*” (Pekonen 1996, 104.)

Metafora sisältää jännitteitä. Silloin, kun metafora on toimiva, sen ”oikea” tulkinta ”ratkaisee” esille tuodut jännitteet. Pekonen kirjoittaa, että *”Ricoeurin mukaan elävään metaforaan sisältyvän jännitteen syntyemisessä osansa on epätavallisella nimeämisellä, väittämällä todellisuudesta jotain poikkeuksellista ja fiktion mahdollisuudella kuvata maailmaa jostakin uudesta näkökulmasta”*. (Pekonen 1996, 104–105.)

Metafora on ilmaisu, joka hyödyntää mielikuvia ja jota ei voida ymmärtää kirjaimellisesti. Mielikuvat antavat vapauden tehdä monia erilaisia päätelmiä, metaforan tulkintaan ei ole tarjolla mitään ”oikeaa” vastausta. (Pekonen 1996, 107.)

John Wilsonin mukaan metaforilla ja metaforisella kielellä on keskeinen rooli poliittisessa puheessa. Metaforat voivat helpottaa vaikeiden poliittisten argumenttien selittämistä, kun argumentit muutetaan metaforiseen muotoon. Niitä voidaan käyttää konnotatiivisiin ja emotionaalisiin tarkoituksiin herätettäessä tunteita ja vahvistettaessa tiettyjä näkökulmia. Metaforia voi myös käyttää absurdeissa kuvauksissa, joiden avulla vastustaja voidaan asettaa naurunalaiseksi. (Wilson 1990, 104.)

Sanakirjan mukaan *symboli* on merkki, tunnusmerkki tai tunnuskuva, jolla havainnollistetaan varsinkin jotakin abstraktista, yleensä ajatusta tai aatetta. Symboli-termin etymologia viittaa yhteyteen ja siteeseen kahden asian välillä siten, että yksi asia edustaa, *representoi*, toista. Representointi-käsite erotetaan *re-presentoinnista*, uudelleen esittämisestä, joka myös liittyy symbolin ominaisuuksiin.

Symbolit ympäröivät meitä kaikkialla. Osa symboleista tiedostetaan, osa kuuluu elämäämme meidän itse sitä tiedostamatta. Perinteet ja historia ovat muovanneet asioita ja yhdistellen niiden ominaisuuksia saattaneet tehdä niistä symboleita, joiden symboloimat merkitykset ovat laajempia kokonaisuuksia. Symboli helpottaa tällä tavoin kommunikointia, kun yhden symbolin avulla voidaan ilmaista enemmän kuin esimerkiksi tavallisella yksittäisellä käsitteellä.

Tärkein symbolivarasto ihmisellä on kieli, joka erottaa hänet eläimestä. Sana symboloi sitä tarkoitetta, johon se viittaa. Sanat ovat muodostuneet äänneistä, joita kirjoitetussa tekstissä symboloivat kirjaimet. Oppiessaan kielen ihminen oppii vähitellen myös kauas historiaan juontuvia tarkoitteiden ja laajempien asiakokonaisuuksien symboleja. Samalla hän perii kieleen kätkeyt perinteet, tavat, uskomukset.

Politiikka-lehden artikkelissaan (Politiikka 2/1996) Kyösti Pekonen selvittää symbolin ja metaforan läheistä suhdetta mm. siten, että niiden ymmärtämisen kannalta on tärkeää huomioida symbolin kaksoismerkitys: "*se, mikä symbolissa on yhteistä metaforan kanssa, ja se, missä symboli ulottuu metaforan ohi.*" Pekosen mukaan Paul Ricoeur tarkoittaa symbolin kaksoismerkityksellä sitä, että symbolissa yhdistyvät kaksi diskurssia: kielellinen ja ei-kielellinen. (Pekonen 1996, 102.)

“Metafora on symbolin kielellinen ja retorinen lähtökohta. Merkityksen laajentuminen, merkityksen lisäarvo, mahdollistuu vasta tulkinnan tuloksena.” Ricoeurin mukaan symbolin ei-kielellisyys ja siitä johtuva ero metaforaan näkyy siinä, että *“metafora tapahtuu olemassa olevan tiedon puitteissa”*, kun taas symboli on *“juurtunut diskurssiin elämässä”*. (Pekonen 1996, 103.)

Pekosen mukaan Umberto Econ määrittelemänä symbolisen muodon tärkeimpiä tuntomerkkejä ovat: a) Se, että sitä ei tulkita ensisijaisesti aistihavainnon muodossa vaan sen laajemman merkityksen valossa, jota sen yhteydessä voidaan reflektoida. b) Symbolit ovat epäselviä, moniäänisiä, epämääräisiä, avoimia, kykenemättömiä ilmaisemaan mitään lopullista merkitystä ja lisäksi tyhjentyttömiä. c) Symbolilla voi olla monta oikeaa tulkintaa. “Symbolisessa muodossa” symboli täytyy olla erityisellä tavalla tekstuaalisesti tuotettu, Econ mukaan siinä pitää rikkoa määrää, suhdetta ja tapaa koskevia sääntöjä. (Pekonen 1996, 103.)

Presidentti Lennart Meri kuvaa Viron laihaksi ja rasittuneeksi, arpikasvoiseksi, erämaan janoiseksi vaeltajaksi, kajakiksi, joka voi tehdä täyskäännöksen paikallaan. Neuvostoliitosta puhuessaan Meri ei kaunistele asioita. Hän puhuu pahuuden valtakunnasta, totalitarismin ruumishuoneesta, mädästä järjestelmästä, terrorismista, supertankkerista, joka tarvitsee käännökseensä kahdeksan meripeninkulmaa.

Sensuuri oli neuvostoaikana totista totta ja toisinajattelijat vaiennettiin. Järjestelmänvastaiset ajatukset ja miehittäjään kohdistuneet antipatiat oli syytä pukea sellaisiin valeasuihin, etteivät sensorit niitä pystyneet tunnistamaan. Kirjailija saattoi kuvata esimerkiksi muinaista auringonsyöjää⁵ puhuen kuitenkin koko ajan myös jostain muusta: *”Sanalla on suuri mahti. Meri kuulee, eläin ymmärtää. Ensimmäisenä toimena meidän piti välttää käyttämästä sen nimeä, ettemme turhan päiten manaisi sitä esiin. Meidän piti oppia tuntemaan se ja muistamaan se, voidaksemme vaaran toistuessa heti tunnistaa sen, karttaa sitä tai lepytellä. Meidän ainut suojakilpemme on kieli ja strategiamme kiertoilmausten mekanismi.”* (Meri 1983, 85.) Luultavaa on, että Lennart Meren omiin neuvostoaikaisiin teoksiin sisältyy kiertoilmauksia ja niistä löytyy

---

⁵ Kysymyksessä on Kaalin meteoriitti, josta enemmän Meri 1983, 69–124.

myös minun työni kannalta jotakin kiinnostavaa, mutta sitä jotain ei kuitenkaan tuoda tarjottimella silmiemme eteen. Tekstit vaativat panoksen myös lukijaltaan.

Siirtymäkaudella korostunut isänmaallisuus kuuluu luontevasti myös presidentti Meren repertoaariin. Kansallistunteen nostatus kirkastaa virolaisten arkea. Jussi Kurunmäki (1997, 102) kirjoittaa artikkelissaan patriotismin retoriikasta, että patriotismin käsitettä voidaan käyttää epäpolitisovassa tarkoituksessa osoittamaan luonnollista yhteyttä. *“Ja juuri sellainen retoriikka on tulkittava poliittiseksi. Yhteisöllisyyden eetosta seuraa helposti velvoittava paatos”* Luonnolliseen yhteyteen vetoava retoriikka sisältää myös “toiseuden”. Kurunmäki (ibid.) lainaa Kenneth Burkea puhuessaan “identifikaatiosta” ja “erottautumisesta”. Hän kirjoittaa: *“Identifikaatio” tarkoittaa puhujan/kirjoittajan pyrkimystä omien ja yleisön intressien samaistamiseen siten, että suostuttelevuus olisi mahdollista. “Identifikaatiolla” tarkoitetaan prosessia, jossa tunnustetaan jokin ilmiö, asia tai henkilö kuuluvaksi johonkin ryhmään tai laajempaan kokonaisuuteen. Näin siis muodostetaan vaikutelma, jossa retori pyrkii samaistamaan intressinsä yleisön kanssa.”* (Kurunmäki 1997, 102.)

Kurunmäki (1997, 102) jatkaa: *“Yleinen patriotismiretoriikkaan, kuten politiikkaan yleensäkin, liittyvä identifioitumisen ja erottautumisen tapa on “meidän ja muiden” välinen erottelu. Sosiaalinen järjestys muodostetaan ja sitä ylläpidetään tällaisten jaotteluiden avulla.”*

Lennart Meri pystyy liittämään puheisiinsa virolaista perinnetietoutta. Hänen menneisyydestään kansatieteilijänä ei liene ainakaan haittaa presidentinviran hoitamisessa. Meri on tutkinut kansansa perinnettä, vaihteita, uskomuksia. Tämä tieto tulee näkyviin hänen presidenttiaikaisissa puheissaan. Kurunmäen (1997, 103) mukaan yhteisöllisyysretoriikan tekniikoita ovat ihmisten luonnollisen yhteyden korostaminen (sin fädernejord, sin familj, hus och hem). Luonto voidaan mystifioida osaksi yhteistä historiaa ja nykyhetkeä, romantisoida se (våra berg, våra dalar). Yhteisöllisen patriotismiretoriikan keskeistä ainesta ovat juuri-, kasvu-, perhe- ja sukumetaforat. “Isänmaa” on perhemetafora, joka ei ainoastaan ilmaise vaan luo myös yhteisyyttä. (Kurunmäki 1997, 103.)

On odotuksenmukaista, että pitkäaikaisesta miehityksestä vapautuneen maan presidentti tarkastelee maansa tapahtumia menneisyyden valossa. Lennart Meri on oman henkilöhistoriansa puolesta kuin tehty siirtymäkauden presidentiksi. Kansatie-
teilijänä ja tutkimusmatkailijana hän tuntee historiaa ja osaa käyttää sitä taitavasti oman viestinsä eteenpäin viemiseksi. Meri on kuin kirjassaan *Virmaliste väraval* (1974, 166—172; suom. *Revontulten porteilla* 1977, 144—152) esiintyvät šamaanit eli arpojat, joilla oli tärkeä tehtävä välittää aikaa — yhtä hyvin menneisyyteen kuin tulevaisuuteen. *“Arpoja oli ennen muuta laulaja ja perinteen säilyttäjä, elävä silta menneisyyteen, jota hän improvisaatioissaan lakkaamatta kehitteli tulevaisuuteen päin”* (Meri 1977, 148).

Presidenttinä Lennart Merta voisi luonnehtia menneisyyspoliitikoksi, jolle mennyt on tärkeä työkalu nykyisyydessä. Kuten Carina Perelli (1994, 39) on todennut, yhteiskunnan eri ryhmien tunnustama menneisyyden kertomus keskeisine lähtökohti-
neen ja yleisine piirteineen on missä tahansa maassa voimakas yhdistävä tekijä. Onkin luultavaa, että historian tapahtumat ovat Meren työkaluna osin oman kansan yhtenäistämisen vuoksi. Kovia kokenut kansa lienee helpompi saada puhaltamaan yhteen hiileen kuin kansa, jonka yhteiset kokemukset eivät nostata niin voimakkaita tunteita. Viron tapauksessa menneisyyden varjot ovat vielä hyvin lähellä — kaikilla muilla paitsi lapsilla on omia kokemuksia neuvostovirolaisesta arjesta.

5. LENNART MEREN TEKSTIT

Käsittelen Lennart Meren tekstejä aluksi yleisellä tasolla siten, että selvittelen niissä käytettyjä suosikkiteemoja ja pyrin osoittamaan teemojen kehittymisen ajan saatossa. Tutkimusmateriaalina käytän Meren kirjallisuutta ja ensimmäisen presidenttikauden aikaisia puheita. Kaikki käyttämäni kirjat on julkaistu Virossa 1970-luvulla, historiakappaleessa käyttämieni lähteiden mukaan stalinismin ja stagnaation, pysähtyneisyyden, aikana. Julkaisuajankohdan huomioiminen saa kirjoissa esiintyvien asioiden tulkinnan oikeaan kehukseensä — monien ilmausten hienovaraisuus on osattava suhteuttaa julkaisuaikana esiintyneisiin ongelmiin oikeudessa vapaasti ilmaista itseään. Viron tasavallan aikana tilanne onkin täysin muuttunut. Koska presidentti

Meri puheissaan kuvailee maatansa ja entistä Neuvostoliittoa hyvin ilmaisurikkain kielikuvin ja lähes jokainen puhe sisältää näitä maalailuja, tekisin virheen jättämällä ne huomiotta. Nämä hyvinkin voimakkaita emotionaalisia latauksia sisältävät ilmaukset tuovat puheisiin elävyyttä, mutta toisaalta ne jättävät helposti muut asiat alleen.

Olen valinnut Lennart Meren puheista neljä lähemmän tarkastelun kohteiksi. Käsittelen niitä kohdissa 5.4. Työn alkaessa, 5.5. Ojennus länsimaille, 5.6. Toinen maailmansota on päättynyt ja 5.7. Kahden maan koordinaatit. Puheet on pidetty ensimmäisen presidenttikauden aikana vuosina 1992, 1993, 1994 ja 1995. Nämä neljä puhetta ovat tämän pro gradu -työn liitteinä. Puheiden valinnassa en ole noudattanut muita kriteereitä kuin että ne olisivat hyviä esimerkkejä erilaisilla foorumeilla pidetyistä puheista ja että ne kattaisivat ajallisesti mahdollisimman hyvin ensimmäisen presidenttikauden vuodet 1992—1996. Näistä kriteereistä jälkimmäisestä olen heti joutunut tinkimään, koska käsiini saamistani puheista tuorein on keväältä 1995. Toisaalta edes tämän vertainen ajallinen etäisyys on perusteltua puheiden tulkinnan kannalta. Poliitiikan ollessa prosessi ovat myös Viron tasavallan presidentin puheet osa tuota prosessia, ja ajallisesti kauempaa katsomalla puheet voi helpommin sijoittaa oikeaan asemaansa ja merkitykseensä.

5.1. Yleistä

Lennart Meri on kirjoittanut useita kirjoja. Kolme tutkimusmatkailua käsittelevää kirjaa, joista kahdessa hän kertoo myös omista matkoistaan Koillisväylälle ja Kamtšatkan niemimaalle, on tämän työni aineistona. Lisäksi vuonna 1995 julkaistiin Lennart Meren puhekokoelma, johon on valittu Meren presidenttinä pitämiä puheita vuosilta 1992—1995. Olen saanut käyttööni tämän puhekokoelman käsikirjoituksen, joka sisältää 56 puhetta valtaosan (47 kpl) ollessa vuosilta 1993 ja 1994.

5.1.1. Neuvostoajan kirjat

Neuvostotalitarismin aikana maassa toimineiden kirjailijoiden, siis myös virolaisten, oli otettava huomioon se, että saadakseen kirjansa julkaistuksi heidän piti saada ne läpäisemään sensuuri. Helpointa tietenkin oli, jos pystyi kirjoittamaan täysin epäpoliittisista asioista. Monesti ongelma syntyi kuitenkin siitä, että totalitarismin luonteeseen kuuluu kaikenkattava ideologia — mikään ihmiselämän osa ei ole sille vierasta, joten kirjailijoiltakin voidaan vaatia minkä tahansa kysymyksessä olevan aiheen ”oikeaa” käsittelyä. Toinen ongelma syntyi siitä, että totalitarismille olennaista elaboroitua ideologiaa piti kaikkien ainakin passiivisesti tunnustaa. Kirjailijan tarttuessa kynään saattoivat häneen kohdistetut vaatimukset kuitenkin kasvaa — passiivisuus ei enää riittänyt vaan hallitsevan ideologian värytys piti näkyä myös tekstissä. Osa totalitaristisen Neuvostoliiton kirjailijoista teki, mitä järjestelmä halusikin, kun taas toiset valitsivat eri tien: he kirjoittivat sisäisten tuntojensa johdattamina avoimen kriittisinä vallitsevia oloja kohtaan ja jäivät sensuurin haaviin saaden julkaisukiellon muiden ongelmien lisäksi. Monet löysivät kultaisen keskitien, jossa kritiikki verhottiin kiertoilmauksiin ja ideologian ylistykset ”liimattiin” muun tekstin päälle. Näkemykseni mukaan Lennart Meren kirjat todistavat tällaisen toimintatavan puolesta. Matti Lukkari (1996, 83) on kuitenkin nähnyt Viron kirjallises- sa elämässä myös vapaampia jaksoja:

“Viron kirjallisuuden tilanne helpottui 60-luvulla. Koska vain virolaiset ymmärsivät viron kieltä, kirjailijat saattoivat kirjoittaa vapaammin. Toisaalta neuvostoviranomaiset halusivat esitellä Viroa Neuvostoliiton mallimaana, jossa ei kirjailijoita kahlita. 1960-luvulla Viroon kasvoi kokonaan uusi kirjailijapolvi, joka mittaili rajojaan. Heille oli ominaista voimakas yhteiskunnallinen osallistuminen kirjailijantyönsä ohella.”

Meren teokset välittävät jatkuvan vaikutelman, että kirjoittaja on ennen kaikkea virolainen. Lennart Meri kirjoittaa virolaisista ja heidän saavutuksistaan. Meren kirjoissa neuvostokansalaisuuden esiintuominen tapahtuu lähinnä sarkastisissa tunnelmissa. Korostan kuitenkin sanaa tunnelma, koska ivallisuutta ei yleensä löydy suoraan tekstistä. Meri on käyttänyt strategianaan ”kiertoilmausten mekanismia”.

Vaikka Meren kirja *Läheneväd rannad* onkin julkaistu Virossa jo vuonna 1977 keskellä Brežnevin kautta ja pysähtyneisyyttä, uskaltaa kirjailija arvostella järjestelmää piilottaen kritiikkinsä kärjen tsaarinaikaan: *“Karakterite konfliktid on kultuuriajaloo harmoonilise hoone tsemendiks. Tsaaririigi pime tsensuur on vene meisterliku dramaturgia kaasautor. Paraku on seda mineviku taustal kergem mõista kui olevikus uskuda.”* (Meri 1977, 101.) Ilmauksen terävyys näkyy suomennoksesta: *“Luonteiden ristiriidat ovat kulttuurihistorian harmonisen rakennuksen sementtiä. Tsaarinvallan sokea sensuuri on mestarillisen venäläisen dramaturgian käyttövoima. Vahinko vain, että tämän ymmärtää helpommin menneisyyden taustaa vasten kuin uskoo nykyisyydestä.”* (Meri 1988, 72.) Sensuurin olemassaolon on täytynyt olla kirjailijalle vaikea asia, koska arvostelemalla myös nykyisyydessä eli kirjan julkaisuhetkellä ilmenevää sensuuria, siis neuvostojärjestelmän olennaista osaa, Lennart Meri on asettanut vaakalaudalle koko kirjan ilmestymisen ja jopa oman uransa kirjailijana.

Meri esittelee kirjassaan *Läheneväd rannad* mielellään myös suurvallan mielivaltaa pieniä kansoja kohtaan tsaarin Venäjän tekoina esim. aleuttivähemmistöä alistaen — tästä on helppo vetää yhtäläisyysmerkki suuren valtakunnan länsireunalla kirjoitushetkellä tapahtuvaan ja jo tapahtuneeseen; yhteys on ilmeinen. Kirjassaan *Virmaliste väraval* Lennart Meri tuo voimakkaasti esiin sen, mitä vahinkoa tapahtuu, jos jonkun kansankulttuurin taito, tapa tai teos häviää, kuten Virossa oli pelättävissä: *“--- siis on see häving lõplik ja absoluutne nagu mammutite häving, mitte millegagi asendatav, ta rebib elavast kehast tüki elavat liha, ja see kaotus on kogu inimkultuuri ühine kaotus, sest alles nüüd surevad lõplikult kõik need nimetud põlvkonnad, kelle sajandipikkuse loomingu viljaks see oskus, tava või teos oli.”* (Meri 1974, 243.) Tämä häviö on Meren mukaan *“lopullinen ja ehdoton kuin mammuttien sukupuuttoon kuoleminen. Sitä ei voi korvata millään, se repii elävästä ruumiista kappaleen elävää lihaa ja tämä menetys on koko inhimillisen kulttuurin yhteinen menetys, sillä vasta nyt kuolevat lopullisesti kaikki ne nimettömät sukupolvet, joiden vuosisatojen pituisen kulttuurin tulos tämä taito, tapa tai teos oli.”* (Meri 1977, 220.)

On väärin kuvitella, että Lennart Meren teokset olisivat täynnä piiloviestejä virolaisille, viestejä, joiden arvostelun kohteena olisivat olleet venäläiset ja kommunistinen järjestelmä. Meren kirjoista löytyy myös järjestelmän ylistystä, vaikkakin päälle

liimauksen tunnelmaa on vaikea välttää. Matkakirjassaan *Lähenevad rannad* Meri intoutuu nähdessään Kamtšatkan niemimaalla sijaitsevan Tigilin kaupungin pienessä kirjakaupassa venäjänkielelle käännetyn virolaiskirjailija Friedebert Tuglaksen kirjan *Pikku Illimar*. Tapaamisestaan Pikku Illimarin kanssa Meri sanoo: *“See on meie aja märk, erinevate kultuurimaakide sulamine väärismetalliks, Läänemerd Vaikse ookeaniga ühendavaks kommunistlikuks kultuuriks.”* (Meri 1977, 363.) Lennart Meren mielestä venäläisen ja virolaisen kulttuurin kohtaaminen on kuin eri kulttuurimalmien sulautumista arvometalliksi, Itämeren Tyyneen valtameren yhdistäväksi kommunistiseksi kulttuuriksi. Hän siis yhdistää arvometallin, esimerkiksi kullan, ja kommunistisen kulttuurin. Toisaalta kansojen välinen ystävyys ei voita sitä kirjasta välittyvää tunnetta, jonka virolaiset saavat kohdatessaan maanmiehiään Siperian erämaissa ja merillä.

Hieman myöhemmin samassa kirjassa Meri teillaa historiallisten romaanien, siis myös omien kirjojensa, kautta levinneen kuvitelman muinaisesta vapaudesta, kun ihmisiä todellisuudessa painoi taikauskon taakka: *“Ja ometi on ajalooliste romaanide kaudu käibele pääsenud mingi lamedalt idealiseeritud kujutus muistsest priiusest. Priius — selles kitsas maailmas, kus inimest igal sammul muljus ebausur raske kaas?”* (Meri 1977, 384.) Hän kirjoittaa, että vapaus koitti tundralle vasta kulttuurivallankumouksen kirkkaudessa: *“Punased partisanisalgad kihutasid poolsaarelt minema nähtava vaenlase. Kuid deemonitest vabaneb tundra alles kultuurirevolutsiooni heledas leegis.”* (Ibid.)

Lennart Meri kertoo itse tutkimusmatkojensa vaikuttimista ja niiden pohjalta syntyneiden kirjojen julkaisumotiivista seuraavassa:

“Silloin kun olin tekemisissä suomalais-ugrialaisten kansojen kanssa, en asettanut itselleni tieteellisiä päämääriä. Päämääräni olivat poliittiset siinä mielessä, että tavoitteena oli antaa meille takaisin historiantaju ja ymmärtää ettei Viro ole vain pieni saareke vaan osa hyvin suurta maailmaa. Se oli helppoa juuri etnografian ja folkloren avulla. Käyttää niitä ikään kuin naamioina. Nykyään se ei ole enää tarpeen. Neuvostoliiton hajoamisen alkaminen näkyi ehkä parhaiten Siperiassa. Siperia on niin läpinäkyvä.” (Dokumenttiprojekti 18.2.1998.)

Lennart Meren tutkimusmatkoista kertovat kirjat ovat aiheena ruokkineet virolaisten kaipuuta ulkomaille. On muistettava, että Viro oli suljettu II maailmansodasta 90-luvun itsenäistymiskehitykseen asti. Matkailua voitiin harjoittaa lähinnä vain kirjojen sivuilla. Kirjojen julkaisua uhanneen sensuurin välttämiseksi oli turvallista pitäytyä matkoilla suuren Äiti-Venäjän mailla ja merillä.

5.1.2. Presidentin puheet

Käyttöni saamieni puheiden aihepiirit vaihtelevat. Presidentti Lennart Meri on ollut suosittu puheenpitäjä, joka on ollut kuin kotonaan esittäessään omalle kansalleen uudenvuodentervehdyksiä ja äitienpäiväpuhetta, avatessaan Riigikogun istuntokauden ja suomalais-ugrilaiset heimopäivät, ottaessaan vastaan muiden maiden presidenttejä ja paavi Johannes Paavali II:n, tuodessaan Viron viestiä maailmalle YK:n yleiskokouksessa tai ETYK:n huippukokouksessa. Käytössäni olleista 56 puheesta on 29 (n. 52 %) pidetty Virossa ja virolaisille, yhdeksän (n. 16 %) Virossa kansainväliselle kuulijakunnalle ja 18 (n. 32 %) muualla Euroopassa ja Yhdysvalloissa muiden maiden edustajille.

Meren puheita on luonnehdittu esimerkiksi Helsingin Sanomissa hyvinkin taitaviksi ja merkityksiltään rikkaiksi:

“Ne (puheet) ovat kielellisesti briljantteja, sakeanaan merkityksiä ja kuitenkin helposti sulavia, syvällisiä ja vääjäämättä kehiteltyjä, täynnä nurkan takaa yllättäviä käännteitä ja säihkyviksi hiottuja huipennuksia --- , jotka lävistävät penseänkin kuulijan suojauksen. Ne kestävät hyvin lukemista, mutta parhaimmillaan ne kyllä ovat livenä, suuren diivan fyysisenä suorituksena. Suotta ei kirjailija Mihkel Mutt kuvannut vanhan ystävänsä näköistä romaanihenkilöään (Missio Viro) esittämässä soolotanssia kansainvälisillä foorumeilla.” (Marttila 18.2.1998.)

Presidentti Meri on usein valinnut puheenaiheensa häntä kulloinkin askarruttaneen kysymyksen ympäriltä: hän ei ole rajannut käsittelemäänsä aihetta liian tiukasti paikalla olevan kuulijakunnan kiinnostuksen mukaiseksi. Selvästikin hän olettaa

nykyaikaisen tiedonvälityksen riittävän tehokkaaksi noteeraamaan presidentin pitämät puheet vähemminkin arvokkaammilla foorumeilla ainakin sanoman ollessa tärkeä. Presidentin puheiden yleisö on tällöin universaali, eikä ole kovin tärkeää, missä puhe pidetään:

*“Televisuuaalisen kauden poliitikon yleisö on yleensä universaaliyleisöä. Televisiota-
pahtumana tätä voidaan pitää sääntönä tv-median erottelemattomuuden takia.
Yleisö on kuka tahansa, ei spesialisoitunut ja rajoitettu yleisö. Universaaliyleisöön
suunnatun argumentaation laatu on vakuuttelevaa. Vakuuttelevan argumentaation
perustana on yleisön oma esitietoisuus aiheesta. --- oletuksena on, että periaat-
teessa kuka tahansa yleisöksi sattuva kykenee jäsentämään sanottavan omaa
kokemusperustaansa vasten.” (Kanerva 1994, 16.)*

5.2. “Olemme asuneet näillä sijoillamme jo tuhansia vuosia”

Lennart Meri ei tyydy pelkästään muistuttamaan asioista virolaisten lähimenneisyydestä, vaan hänen puheissaan ja kirjoissaan tulee esille myös Viron historia pidemmältä ajalta. Hänen teoksissaan, sekä kirjoissa että puheissa, toistuu moneen kertaan maininta siitä, että virolaiset ovat asuneet samoilla paikoilla jo monta tuhatta vuotta⁶. Lennart Meri on johdonmukaisesti toistanut ideaansa vanhasta viron kansasta niin neuvostoajan kirjoissaan kuin presidentin puheissaankin. Voikin sanoa, että tämä ajatus on hänen teoksiaan yhdistävä punainen lanka ja sen avulla Meri legitimoit monia virolaisten nykyhetkeen liittyviä asioita.

Meri kirjoittaa, että virolaiset tajuavat kotimaansakin eri tavoin kuin englantilaiset tai unkarilaiset. Hänen mukaansa virolaisilla on jokin toisenlainen, muusta Euroopasta poikkeava suhde maisemaansa. Niinpä taivaan tähdillä, lähteillä, kyntöpeltojen keskellä olevilla talonkokoisilla siirtolohkareilla, jopa vanhoilla puillakin on nimet. Painottamalla tätä suomalaisessakin kansankulttuurissa (ja varmaan muuallakin) yleistä nimityskäytäntöä Lennart Meri käyttää Kurunmäen (1997, 103) mukaan

---

⁶Ainakin Meri 1974: 28; 1983: 11, 15–16; 1989: 9; 1995: 243–244.

yhteisöllisyysretoriikan tekniikkaa, jolla korostetaan ihmisten yhteyttä luontoon. Tällöin luonto voidaan mystifioida osaksi yhteistä historiaa ja nykyhetkeä, romantisoida se.

Antamassaan haastattelussa presidentti Meri pohtii virolaisten suhdetta maahansa: *“Eestlase klammerdumine oma maakamara külge ei tule ainult sellest, et ta seda maakamarat rohkem armastab. Ta armastab seda maakamarat, sest selles maakamaras on juba viiekümne või saja põlvkonna juured sees.”*⁷ Presidentin mielestä virolaiset pureutuvat maahansa, koska sen uumenissa lepäävät viidenkymmenen tai sadan edeltävän sukupolven luut. Hän haluaa tuoda esille, että virolaiset ikään kuin olisivat velkaa esi-isilleen; että heidän tarpeensa ja halunsa asua omassa maassaan olisi jollain tavoin arvokkaampi kuin kenen tahansa halu omistaa ja astella omistamallaan maalla.

Meri kertoo, että *“Kui niisugusele rahvale tuleb äkki pähe mõte, et ta võib olla viimane põlvkond, siis seda tajutakse muidugi kui kallaletungi tänaval ja see oli väga võimas tunne, mis ühendab kõiki paljuvõimsamalt kui inimeste omavahelised erinevused poliitilises mõtlemises.”*⁸ Eli kun tällainen kansa saa äkkiä ajatuksen, että se voi jäädä maansa viimeiseksi sukupolveksi, se tajutaan kuin väkivalta kadulla. Tämä tunne on hyvin vahva, se yhdistää kansan paljon väkevämmin kuin esimerkiksi poliittiset ajatukset. Samalla presidentti Meri tulee antaneeksi vastauksen kysymykseen, miksi hän viljelee kirjoissaan ja puheissaan niin runsaasti viittauksia kansansa historiaan. Meri haluaa esiintyä kansansa yhdistäjänä voimistamalla sen tunnetta kuulumisesta rikkoutumattomaan sukupolvien ketjuun. Presidentti Lennart Meri on tehnyt tietoisin ja itselleen sopivan valinnan esiintymällä menneisyyspoliitikkona (vrt. kpl 4.2. Puheiden tulkinta s. 47), joka käyttää menneisyyttä työkalunaan, retorisenä keinona.

Lennart Meri ilmaisee kyseessä olevan virolaisten tuhansien vuosien menneisyyden ja paikallaan pysymisen kautta syntyneen oikeuden omaan maahansa usealla eri

---

⁷Lennart Meri Seppo Kuusiston haastattelussa 25.8.1995 Tulen maasta, jonka nimi on Viro -teoksen käsikirjoituksessa.

⁸Lennart Meri Seppo Kuusiston haastattelussa 25.8.1995 Tulen maasta, jonka nimi on Viro -teoksen käsikirjoituksessa.

tavalla. Hän muistuttaa virolaisia Viron kansan pitkästä historiasta. Meri opettaa väkeään tunteisiin vetoavasti: *“Lippu, joka on koko Viron tasavallan vertauskuva, ei ole mikään halpa symboli. Sitä tulee kunnioittaa. Siinä tulee nähdä koko valtiomme, koko kansamme ja sen äärettömän pitkä historia.”* (Dokumenttiprojekti 18.2.1998.) Puhuessaan itsenäisyyspäivänä 1994 kansalleen ja ilmaistessaan huolensa rikollisuuden kasvusta presidentti Meri korostaa virolaisten tärkeimmän oikeuden olevan tunne turvallisesta kodista. Presidentti Meri määrittelee oikeuden tuhatvuotiseksi: *“Meie esimene õigus, meie tuhandeaastane õigus on olnud ja on Eestis tunda oma turvalist kodu.”*⁹

Puhuessaan esimerkiksi YK:n päämajassa auditorion ollessa kaikki yleiskokouksen osanottajat ja heidän edustamansa jäsenvaltiot presidentti Meri huomauttaa edustavansa Euroopan vanhinta kansaa: *“Euroopa ühe väikseima riigi ja vanima rahva esindajana tahaksin osutada...”*¹⁰ Euroopan vanhimman kansan edustaja esiintyy samalla tietenkin myös Euroopan vanhimman kulttuurin edustajana, kuten presidentti Meri avatessaan Europa Musicale -konsertin Münchenissä: *“Oleme kaitsnud oma identiteeti relvaga, veel enam aga traditsioonidega, mis on vanimad Euroopas.”*¹¹

Lennart Meri korostaa kirjoissaan ja puheissaan virolaisten oikeutta omaan maahansa. Sama viittaus tuhansien vuosien asumiseen samoilla seuduilla käy auditorion ollessa sekä virolainen että ulkomaalainen. Kun kohderyhmä on kotimaasta, kuten alunperin vironkielellä julkaistuissa kirjoissa *Virmaliste väraval* ja *Hõbevalge*, tarkoituksena lienee vahvistaa virolaisten uskoa itseensä, omaan olemassaoloonsa sen ollessa vaakalaudalla neuvostoarjen puristuksissa. Itsenäisen Viron aikana presidentti Meren puheissa korostetaan samaa asiaa kohderyhmän ollessa sekä virolaiset että ulkomaalaiset. Tällöin tasavaltaisen Viron presidentin kohdistuessa puheensa omalle kansalleen on historiallisen oikeuden korostaminen

---

⁹Vabariigi Presidendi Lennart Meri kõne “Estonia” kontserdisaalis 24.veebruariil 1994.

¹⁰Vabariigi president Ühinenud Rahvaste Organisatsioon peassamblee 48. istungjärgul; neljapäev, 30. september 1993, New York.

¹¹Eesti Vabariigi Presidendi Lennart Meri avasõna Europamusicale kontserdil Münchenis 31.10.1993.

omiaan nostamaan kansallistunnetta, toimimaan kansaa yhdistävänä tekijänä. Ajatuksena ulkomaiden suuntaan lienee sen muistuttaminen, että virolaiset ovat oikea kansa, jolla on oikeus omaan valtioon ja oikeus pyrkiä kansainvälisiin järjestöihin oman tahtonsa mukaisesti ilman muiden sanelua — ylipäänsä nostaa maansa arvostusta ulkomaalaisten silmissä.

Kuva, jonka Lennart Meri lukijoidensa ja kuulijoidensa mieliin pyrkii muodostamaan, on romanttinen. Se seuraa 1800-luvun alussa Virossa herännyttä romanttista käsitystä talonpoikaisuudesta, joka näkyi Matti Klingen (1995, 119) mukaan siten, että

“Maalaisrahvaan” runous sai Herderin aatteiden mukaan korkealle arvostetun sijan, se auttoi ylempiä yhteiskuntaluokkia samastumaan kansaan uusien kansallisuusaatteiden mukaisesti. Käsitykset “vanhoista kunnianarvoisista virolaisista”, heidän ylimyksistään ja runoudestaan alkoivat murtaa kuvaa raa’asta pakanakansasta, jollainen virolaiset olivat olleet ennen saksalaisten tuloa 1200-luvulla.”

Kysymys siitä, ovatko Lennart Meren tulkinnat Viron kansan historiasta ja sen paikallaan pysymisestä oikeita vai väriä, ei tämän työn kannalta oikeastaan ole tärkeä. Olennaista on, että Meri käyttää hyväkseen mahdollisuutta tehdä noita historiatulkintoja. Virolaisten historiaan liittyen Matti Klinge (1983, 8) kirjoittaa: *“Viikinkiaikana Pohjoismaissa oli, Lönnrothin (Erik, ruots. akateemikko) mukaan, kahdenlaisia kuningaskuntia, yhtäältä pieniä provinsiaalisia päällikkökuntia ja toisaalta merikuningaskuntia, jotka rakenteeltaan eroavat samanaikaisen Länsi-Euroopan feodaalisista yhteiskuntamuodoista.”* Klinge (ibid., 14) jatkaa:

“Suomen ja Viron merihenkinen sankariaiheinen kansanrunous Louhineen ja Lemminkäisineen tarjoaa sopivia mielikuvia suomalais-virolaisen merivaltion hahmottamiseen. Itse asiassa tuntuisi luontevalta sijoittaa tähän kuvioon ne harvat paikannimet, jotka tuossa runoudessa mainitaan. Lemminkäisen eli Ahti Saarelaisen kotipaikka Saari olisi tällöin tietenkin Saarenmaa, ja Pohjola Pohjanlahden rannalla oleva “ruotsalainen” viikinkimaailma, Kalevan kankaat luontevimmin Länsi-

Viron tasankomaita koivuineen ja tammineen.”

Klingen (1983, 112) mukaan virolaisille (eestiläisille) itselleen kansallisuusnimi lienee pitkään ollut etäinen. Jotkut lähteet kertovat, ettei sellaista ollut lainkaan, vaan ollessaan saksalaisten alaisuudessa viron kansa käytti itsestään termiä “maarahvas”. Maansa nimenä virolaiset käyttivät 1200-luvulta lähtien nimitystä “Maarianmaa”, joka tuli siitä, kun paavi Innocentius III julisti vuoden 1215 lateraalikonsiilissa Liivinmaan ja Baltian alueen, “Maarianmaan”, lähetysalueeksi Palestiinan rinnalle (Klinge 1995, 28).

Muinaisten merivaltojenkin aikana merivalloilla ja niiden asukkailla piti olla toisistaan nimitykset. Matti Klingen (1983, 106—107) teoria aiheesta on, että pohjoisen merivaltion nimi saadaan helposti kansanrunoista, joissa mainitaan termi Pohjola ja siitä johdettava pohjalaiset tai pohjolaiset. “Pohjalaisten” vastakohtana tulisi kysymykseen Venä, Venäjä ja väinäläiset jne., jos asiaa tarkastelee joko paikannimien (Väinä meri, Väinäjoki) tai henkilön- tai suvunnimen Väinämöinen perustalta. Tästä juontuisi sitten nimi vendit (eli vennit, kuten esim- Johannes Magnus sanoo), joka taas voidaan yhdistää Tacituksen termiin venethi.”Venäläinen” ja “väinöläinen” taas voivat olla toisiaan täydentäviä, jolloin jälkimmäinen voisi kenties osoittaa merellistä toimintaa. (Klinge 1983, 106—107.)

5.3. Viro — sukellusvene, jäänmurtaja ja kajakki

Jos Lennart Meren viljelemiä oman maansa luonnehdintoja haluaa ryhmitellä, kiinnittyy huomio hänen merihenkisyyteensä — virolaisen merenkulkijakansan perillinen osoittaa juurensa käyttämillään metaforilla. Viro esiintyy milloin sukellusveneinä, milloin jäänmurtajana tai kajakkina. Meri käyttää myös laiva-vertausta luonnehtiessaan yhteiskuntaa, jopa koko maailmaa: *“Laev on ideaalne ühiskonnamuudel --- . Ka meie maailm on muutumas suureks laevaks”* (Meri 1974, 50).

Neuvostoliiton ollessa voimissaan Viro oli Lennart Meren mukaan kuin uponnut sukellusvene, josta ei saanut viestiä ulos mutta jossa kuitenkin periskooppi ylsi

vedenpinnan yläpuolelle: *“Olimme aina paikalla, joskin näkymättömänä, eikä äänemme kantautunut ulos rautaesiripun takaa. Ulkoa äänet kyllä kantautuivat sisään. Mutta me olimme kuin uponneessa sukellusveneessä. Edes vasaraniskuina emme voineet antaa merkkejä siitä että me kaikki lienemme vielä elossa. Vain periskooppi ylsi vedenpinnan yläpuolelle. Ja kuitenkin tämä oli aivan erityisen tärkeää.”* (Meri 1995, 244.) Sukellusvene-vertaus kuvastaa hyvin suljettua paikkaa, josta on vaikea päästä pois, ellei se itse nouse vedenpinnalle. Ja koska kysymyksessä on uponnut (miksei upotettu?) sukellusvene, se ei kykene omin voimin liikkumaan. Neuvostojärjestelmä oli huolehtinut vasaroiden takavarikoinnista, koska edes oman olemassaolon ilmoittaminen ei ollut mahdollista. Virolaisilla oli kuitenkin yksi apuväline, jolla he saattoivat seurata ulkopuolista maailmaa. Sukellusveneeseen toimiva periskooppi oli Viron pohjoisrannoilla televisio, jonka antennit oli suunnattu Suomeen. Ne välittivät kuvaa lännestä vaikka suuntaukset olivatkin pohjoiseen. Tällä tavoin myös K-kaupan Väiskistä tuli koko Viron tuntema unelmien sanansaattaja.

Kun Virossa ja muualla Neuvostoliitossa alkoi suurvallan romahdus näyttää ilmeiseltä, muuttui Viro uponneesta sukellusveneestä voimakkaaksi jäänmurtajaksi, joka keula ryskyen halkoi väylää itselleen ja perässään seilaaville. Näin Lennart Meri ainakin haluaa välittää kuvaa Virosta muutoksen kärjessä: *“Eesti, kui juhtute mäletama, täitis juba viie aasta eest jäämurdja rolli Euroopa selles osas, mida te uurisite teleskoobiga nagu teist planeeti ja nimetasite Varssavi paktiks.”*¹² Neuvostoliiton kaatajaksi on ilmoittautunut myös muita, esimerkiksi Unkarin presidentti Arpad Göncz näkee siinä oman maansa roolin merkittävänä: *“Unkarin tulisi olla tyytyväinen, sillä se on tällä vuosisadalla ollut kaksi kertaa vaikuttamassa Euroopan ja maailman historiaan. Ensin vuonna 1956, jolloin alkaneet tapahtumat johtivat lopulta Neuvostoliiton romahtamiseen, ja sitten 1989, jolloin avasimme rajat itäsaksalaisille, mikä johti Berliinin muurin romahtamiseen ja Saksojen yhdistymiseen.”* (Forssell 1996.)

Kun Viro jälleen itsenäistyi, oli aika ottaa käyttöön myös uusi metafora, jolla maata voisi tässä uudessa tilanteessa sattuvasti kuvata. Tällöin kysymykseen tuli pientä

---

¹²Vabariigi presidendi Lennart Meri kõne Nato nõukogus 25.11.1992 eli puheessa Naton neuvostossa. Ilmaisuu esiintyy myös puheissa Tuglas-seurassa Helsingissä 4.5.1992 ja Kuninkaallisessa kansainvälisten suhteiden instituutissa Chattam Housessa, Lontoossa 31.3.1993.

kokoa, joustavuutta ja nopeutta ilmentävä eskimokajakki: *“Möelge kasvõi sellele, missugune määratu eelis on eskimosüstal supertankeri ees: süst võib ennast pöörata uuele kursile kohapeal, supertanker vajab selleks ohtlikult palju aega ja ruumi.”*¹³ Asettamalla vastakkain eskimokajakin ja supertankkerin presidentti Meri käyttää metaforia myös emotionaalisiin tarkoituksiin: kajakki tuntuu kuulijoista varmasti paljon sympaattisemmalta kuin suuri tankkeri, jonka tehtävä kaiken lisäksi on kuljettaa mustaa ja luontoa saastuttavaa öljyä (ellei se ole kaasutankkeri).

Presidentti Lennart Meri luo puheissaan kotimaastaan Virosta ja sen asukkaista romanttisen kuvan, jota kuitenkin himmentää neuvostomiehityksen jakso. Esitän seuraavassa kuvitteellisen kollaasin, “puheen”, joka rakentuu presidentti Meren eri yhteyksissä käyttämistä Viro-luonnehdinnoista. Tarkoitukseni on osoittaa, millaista kuvakieltä Lennart Meri teksteissään viljelee. Tämä auttaa tuomaan esille metaforiin sisältyvän jännitteen, joka niistä siirtyy myös tekstikokonaisuuteen. Kuten Paul Ricoeur (Pekonen 1996, 104—105) on todennut, elävään metaforaan sisältyvän jännitteen syntymiseen vaikuttavat epätavallinen nimeäminen, todellisuudesta jonkin poikkeuksellisen väittäminen ja fiktion mahdollisuus kuvata maailmaa jostakin uudesta näkökulmasta. En tässä käytä puheiden vironkielisiä versioita, koska Juhani Salokanteleen ansiokkaat suomennokset, jotka löytyvät Meren kirjasta *Tulen maasta, jonka nimi on Viro*, ovat suomalaisille lukijoille helpommat ymmärtää. Pyrin rakentamaan tekstin siten, että se etenee kunkin kappaleen sisällä kronologisesti presidentti Meren esittämien puheiden tahdissa. Korostan, että lainaukseni ovat irtirepäistyjä alkuperäisestä asiayhteydestään — ilmaukset ovat Meren omia ja neljän vuoden aikana julkituotuja, niiden yhdistelystä ja muutamien sidesanojen lisäyksestä vastaan minä. Kussakin kappaleessa on siis otteita useasta vuosien varrella pidetystä puheesta — ne eivät ole yhtenäisiä kappalekokonaisuuksia.

Eräs maailman suurimman diktatuurihallinnon valtansa alle laskema kansa, pienimpiä Euroopassa, on elossa. Se ei ole nöyrästi tyytynyt kohtaloonsa, se on siis vaikuttanut omaan kohtaloonsa niiden kulttuurin keinojen avulla jotka sillä on

---

¹³Vabariigi president Ühinenud Rahvaste Organisatsioon peassamblee 48. istungjärgul 30.9.1993, New York, eli puheessa YK:n yleiskokouksessa. Kajakki ja supertankkeri esiintyvät myös valtiovierailulla Suomessa, Turun yliopistossa 17.5.1995, pidetyssä puheessa.

ollut käytössään, samoin turvautuen poliittisiin keinoihin heti kun ne on saatu käyttöön. Viro on ollut Itä-Euroopalle jäänmurtaja. Virolainen sisu ja tahto ovat liittäneet meidät jälleen Viron tasavallaksi. Viro on kuitenkin laiha ja rasittunut, kasvoissaan arpia, joista monet vielä vuotavat verta. Kansamme on pieni luvultaan, suuri osakseen tulleiden kärsimysten maljan puolesta, mutta vieläkin suurempi on sen työteliäisyys ja tulevaisuudenusko. Maamme on kuin kajakki, joka voi ottaa uuden kurssin milloin tahansa. (Meri 1995, passim.)

Neuvostoliiton miehitettyä Viron maassa alkoi etninen puhdistus, joka kesti lähes viisikymmentä vuotta. Viro ei ollut enää vapaa, se ei ollut enää valtio, mutta sen henki jäi vapaaksi, ja sen sydäntä ei koskaan miehitetty. Viidenkymmenen vuoden ajan minun kansani oli kestettävä mitä brutaaleinta ja samalla mitä hienostuneinta etnistä puhdistusta. Rautaesiripun suojassa tämä taivaisiin asti huutava vääryys ei ole koskaan kantautunut Euroopan tietoisuuteen. Ruostuneen rautaesiripun läpi Viro on kuitenkin aina pystynyt saamaan yhden sormen, yhden katseen, yhden kuiskauksen. Neuvostoliiton miehitys repäisi raa'asti Viron Euroopasta, mutta nyt on tullut aika Viron tasavallan palata Eurooppaan. Kivisillä pelloillamme kasvaa rikkaruohoa, mutta bolshevistisen kommunismin rikkaruohosta Viron pellot ovat puhtaat. Neuvostotalitarismin vuosikymmenten aika, 50-vuotinen mieletön siirtomaatalous oli ajanjakso, jonka tuhoisista seurauksista Viro on vasta toipumassa. (Meri 1995, passim.)

Päinvastoin kuin Venäjän kolonialistiset historian oppikirjat sanovat Viro ei ole koskaan ollut Venäjän provinssi. Baltian maat saattoivat ainoana ennalta nähdä Neuvostoliiton romahduksen: me olimme pystyneet säilyttämään länsieurooppalaisen ajatustavan ja samalla meillä oli selkeä käsitys rautaesiripun takaisista salaisuuksista. Rautaesiripun takana meillä oli neljäkymmentä vuotta aikaa miettiä eurooppalaisia arvoja niin kuin janoinen vaeltaja autiomaassa. Baltian maat lahottivat totalitarismin mädännyttä järjestelmää kuin sienet kaikkea lahoavaa luonnossa. Muualla Euroopassa olimme aina paikalla, joskin näkymättöminä, eikä äänemme kantautunut ulos rautaesiripun takaa. Ulkoa äänet kyllä kantautuivat sisään. Mutta me olimme kuin uponneessa sukellusveneessä. Edes vasaraniskuina emme voineet antaa merkkejä siitä, että me kaikki lienemme vielä elossa. Vain

periskooppi ylsi vedenpinnan yläpuolelle. Sensuuri, rautaesirippu, saattoi voimaan määräykset, joiden mukaan esimerkiksi kielteisiksi koettujen poliittisten henkilöiden kuvia ei saanut julkaista. Näin koko Neuvostoliitossa Viro oli ainoa kansa, joka tiesi että Lech Walesalla on viikset. (Meri 1995, passim.)

Viro toimi jo 80-luvun lopulla jäänmurtajana siinä osassa Eurooppaa, jota Nato tutki teleskoopeilla kuin vierasta planeettaa. Itämeren rannalla ei koskaan hiipunut muisto parlamentaarisesta demokratiasta. Täällä, kuten te näette, menneisyys muuttuu nykyisyydeksi, historia politiikaksi. Poliitikka on meidän nykyisenä aikanamme tehdas, joka tuottaa tulevaisuutta. Ja Baltia maat ovat tämän tehtaan koelaboratorio. Me tulemme Venäjän ajasta ja olemme menossa Viron aikaa kohti. Kulkumme on ollut hidasta, vaivalloista ja vaikeaa. Se on tuonut kärsimystä ja köyhyyttä maaseudun väestölle, leipä- ja lämmityshuolia isovanhemmillemme; kipeästi se on iskenyt virolaista sivistyneistöä, tiedemiehiämme, yliopistojamme, kirjailijoitamme, taiteilijoitamme ja säveltäjiämme, juuri heitä jotka läpi vuosikymmeniä kestäneen pimeyden olivat kantaneet virolaismielisyyden kimmeltävää tähteä. Virolaiset ovat kuitenkin pieni kansa ja välistä, eritoten tärkeinä hetkinä tai historiallisina murrosaikoina, me pystymme ajattelemaan ja toimimaan kuin yksi ainoa perhe. Viron kansan pienuudesta johtuen jokaista on arvostettava, jokainen kutsuttava mukaan. (Meri 1995, passim.)

Virossa demokratian perinteet liittyvät roomalais-germaaniseen oikeuteen. Baltian maat ovat verrattavissa herkkään lakmuspaperiin maailman turvallisuuden ja rauhan kannalta. Nyt me taomme riippumattomuuttamme uudelleen demokratiaksi. Vapaudesta ja demokratiasta syntyy oikeusvaltio. Virossa sen rakentaminen on vielä kesken, mutta vielä koittaa päivä, jolloin voimme lähteä kotoa lukitsematta ovea aivan niin kuin entisaikaan; jolloin voimme kävellä kadulla tai kylätiellä pelkäämättä pimeyttä; jolloin olemme taas ystävällisiä, auttavaisia ja oikeudenmukaisia. Vaikeimpina aikoinamme meitä lämmittivät muistot sodanedellisestä Virossa, maasta, jota kolme neljäsosaa nykyisestä kansastamme ei ole koskaan nähnyt ja jota enemmistö pitää satumaana. Se oli maa, jossa ilkeämielisyyttä ei ollut; jossa ovia ei lukittu; jossa vahvempi auttoi heikompaa kysymättä mitä hän siitä hyötty. Välillä sitä maata ei ollut olemassa. Nyt se maa on tulossa takaisin. (Meri 1995,

passim.)

Viidenkymmenen neuvostomiehityksen vuoden pitkän yön aikana keräsimme suunnattoman itsenäisyyden kaipuun. Viisikymmentä vuotta olimme suljettuna pois Euroopasta. Nyt neuvostoaikainen muonamiesmentaliteetti, jonka me heitimme ulos ovesta, on tulossa ikkunasta takaisin: kartanon köysi laahatkoon perässä... Totalitaarisen sarron vuosikymmeninä virolaiset eivät menettäneet uskoa vapauteen. Viisikymmentä vuotta totalitarismin ruumishuoneessa on opettanut meille, mitä Euroopan ulkopuolelle jääminen maksaa. ETYK sytytti liekin, joka näkyi selvästi Suomenlahden takaa. Liekki kasvoi tulipatsaaksi näyttämään tietä pitkinä, pimeinä, koleina vuosina rautaesiripun takana. Nyt (17.5.1994) Viron lintu, joka oli viidenkymmenen vuoden ajan kytkettynä pylvääseen, on jälleen yrittänyt kohota ilmaan — nyt kun talous on jälleen noususuunnassa. Toistaiseksi on vielä siedettävä inhimilliset tragediat, joista ei ole syyttäminen nykyistä hallitusta, vaan Viron talouden tuhonnutta 50-vuotista miehitystä. Olemme nähneet yhdessä paljon vaikeuksia, mutta suunta on selvä: Viron pääsky on nousemassa lentoon. Elämme ennennäkemättömän monimutkaisessa todellisuudessa, jota me kutsumme post-neuvostolaiseksi yhteiskunnaksi. Maamme on kuitenkin itsenäisyytensä palauttanut Viron tasavalta. (Meri 1995, passim.)

Tässä kuvitteellisessa puheessa on tiivistettynä se, mitä presidentti Lennart Meri on vuosien varrella sanonut omasta maastaan ja kansastaan. Viesti, jonka hän on halunnut puheistaan välittyvän, on selvä. Virolaista ymmärtääkseen on tiedettävä ne olosuhteet, joissa hän on elänyt. Meri tuo maansa neuvostomenneisyyden vahvasti esiin hakiessaan sympatiaa pyrkimyksilleen kansainvälisillä areenoilla. Hän haluaa myös, että Viroon kohdistuvat odotukset asetettaisiin oikealle tasolle neuvostotodellisuuden taustaa vasten.

Värikäs kieli, joka syntyy metaforien käytön myötä, on omiaan I tasavallan ajan ja tulevien aikojen auvoisuuden maalailussa. Toisaalta sen avulla on hyvä kuvata myös menneisyyden vaikeita aikoja. Metaforia käyttämällä Lennart Meri hyödyntää niistä syntyviä mielikuvia. Vastakkainasettelujen kautta Meri onnistuu välittämään tehokkaasti virolaistuntoja ja tehdessään erottelua meihin ja muihin hän samalla tulee

käyttäneeksi patriotismiretoriikan keinoa (vrt. s. 46), jonka avulla muodostetaan ja ylläpidetään sosiaalinen järjestys omien kansalaisten keskuudessa. Samalla Meri pyrkii muokkaamaan ulkomaisen yleisönsä käsityksiä neuvostoajasta. Vaikka Venäjä onkin tuominnut Neuvostoliitossa tapahtuneet rikkomukset ja irtisanoutunut sen totalitaristisesta perinnöstä, on käynnissä ollut jatkuva propagandasota Venäjän ja siitä irtautuneiden maiden kesken Venäjän kuitenkin edustaessa Neuvostoliiton perillistä. Tällöin vaikuttamisen kohteena on ollut muu maailma.

Virolainen kirjailija Tõnu Õnnepalu (11.5.1997) näkee idän ja lännen vastakkainasettelun toisin kuin presidentti Meri puheissaan. Hän pohtii Idäksi ja Länneksi jaetun maailman ja nykyisen yhteen sulautumisen problematiikkaa:

“Kumpaakin puolta varten oli olemassa toinen maailma, paikka, missä oli mahdollista se mikä ei ollut mahdollista täällä. Siis paikka, jossa kaikki oli mahdollista, sillä Mahdollisuuksien olemassaoloa ei voinut tarkistaa. Paikka, johon saattoi sijoittaa absoluuttisen hyvän ja absoluuttisen pahan, absoluuttisen vapauden ja absoluuttisen kahlittuna olemisen. Hyvinvoinnin ja hyvinvoinnin puuttumisen. Ihmisoikeudet ja oikeuksien puutteen. Koko 1900-luku ruokki itseään utopialla, että utopia on mahdollista toteuttaa. Niin uskottiin yhtä hyvin muurin tällä kuin tuolla puolen. Uskottiin, että koko vika on järjestelmässä. Tällainen usko vapautti luonnollisesti ihmiset niin henkilökohtaisesta vapaudesta kuin henkilökohtaisesta vastuustakin. Muurin murtuminen paljasti ennen kaikkea sen, että mitään toista maailmaa ei ole. Eikä ole koskaan ollut. Että järjestelmien eroista huolimatta on eletty koko tämä aika yhdessä ja samassa maailmassa, että itä ja länsi olivat vain saman utopian kaksi erilaista ja eri lailla epäonnistunutta toteutusta. Minun mielestäni on hyvin naiivia ja suorastaan vaarallisen naiivia ajatella edelleen kahden blokin järjestelmässä, toisin sanoen ajatella ikään kuin länsiblokki olisi voittanut itäblokin. Totta on, että utopian luhistuminen alkoi idästä, sillä sikäläinen järjestelmä oli heikompi, tehottomampi. Mutta 90-luvun tärkein tapahtuma ei ole pahuuden valtakunnan katoaminen, vaan rajan katoaminen, muurin katoaminen pahuuden ja hyvyyden valtakunnan, utopian ja antiutopian, tämän ja toisen puolen väliltä. Mikään ei ole enää rajan takana. Kaikki on nyt tällä puolen, ja näyttää siltä, että juuri tätä johtopäätöstä on vuosisadan lopun Euroopan vaikeinta sulattaa.”

(Önnepalu 11.5.1997.)

Tämän työni alkulehdillä olen määritellyt yhdeksi tutkimuskysymyksen osaksi sen, miten Viron presidentin eli Viron suhtautuminen entiseen emämaahan muuttuu Neuvostoliitosta irrottautumisen jälkeisten vuosien aikana vai onko mitään muutosta nähtävissä. Presidentti Meren puheita lukiessani olen saanut huomata, että niissä tuo suhtautuminen ei muutu juuri ollenkaan. Sanan säilä ei ole vuosien saatossa tylsinyt, vaan presidentti sivaltelee vuoden 1995 puheissaan yhtä rikkain kielikuvin kuin presidenttiuransa alkutaipaleella.

Ollessaan vielä Viron suurlähettiläänä Suomessa keväällä 1992, Meri luonnehti Neuvostoliittoa maailman suurimmaksi diktatuurihallinnoksi: *“maailma suurim diktatuurireziim”*¹⁴. Presidentin puheissa vuonna 1993 Neuvostoliitto näkyi maana, missä harjoitettiin brutaalia mutta hienostunutta etnistä puhdistusta: *“Viiskümmend aastat pidi mu rahvas taluma kõigi brutaalsemat ja samas ka kõige rafineeritumat etnilist puhastust.”*¹⁵ Siellä vallitsi Meren mukaan pimeys ja totalitarismi, mutta sen perillinen on kuitenkin Viron tasavallan lähin ulkomainen naapuri, *“oma lähisvälismaa”*¹⁶. Puhuessaan paaville Lennart Meri käyttää Neuvostoliiton ajasta kirkollisen johtajan korviin sopivaa luonnehdintaa, jossa muistetaan vallitsevaan ideologiaan kuulunut ateismi. Kysymyksessä oli Meren mukaan ateistisen pahuuden valtakunnan pimeimmät vuosikymmenet, vuodet, jolloin Kristuksen synnyinpyhä oli neuvostovallan rangaistuksin kieltämä, *“ateistliku kurjuseriigi kõige pimedamatel aastakümnet --- . --- mil Kristuse sündimise püha oli nõukogude võimu keelu ja karistuse all”*¹⁷.

Vuonna 1994 Lennart Meren neuvostoliittoluonnehdinnat jatkoivat samaa linjaa. Puhuessaan saksalaisille Meri mainitsee suuren ja mahtavan neuvostojen *Reichin*,

---

¹⁴Tuglase Seltsi liikmeteale 4.5.1992 eli Tuglas-seurassa Helsingissä pidetyssä puheessa, jolloin Lennart Meri toimi vielä suurlähettiläänä.

¹⁵Eesti Vabariigi Presidendi kõne 6. mail 1993 Poola Vabariigi Presidenti vastuvõtul eli Puolan tasavallan presidentin vastaanotolla 6.5.1993.

¹⁶Vabariigi President Eesti Vabariigi vastuvõtmisel Euroopa Nõukogu liikmeks 13. mail 1993 eli puhe Viron tasavallan tultua hyväksytyksi Euroopan neuvoston jäseneksi

¹⁷Vabariigi Presidendi kõne Pühale Isale Tallinna lennujaamas 10. septembril 1993 eli puhe Pyhälle Isälle Tallinnan lentokentällä 10.9.1993.

“*suur ja vägev nõukogude Reich*”¹⁸. Vivahde jonka Meri saa luonnehdinnallaan aikaan, on tehokas. Vaikka *das Reich* viittaaakin yleensä valtioon, valtakuntaan, ja sitä käytetään 1800-luvun lopun ja toisen maailmansodan päättymisen välisen ajan Saksan nimityksenä, on sen erityismerkitys tässä yhteydessä liitettävissä nimenomaan natsi-Saksaan ja hirmuhallintoon. Meri puhuu vuoden 1994 aikana myös totalitarismin ruumishuoneesta, eräästä YK:n jäsenvaltiosta ja totalitarismin mädäntyneestä järjestelmästä.

Vuosi 1995 ei tuo Meren puheisiin muutosta ainakaan pehmeämpiin ilmaisuihin siirtymisenä. Hän kertoo suomalaisyleisölle, kuinka noitavainot veivät NL:ssa 70 miljoonaa ihmistä (Meri 1995, 120). Neuvostoliitto oli hänen mukaansa maa, jonka Lenin perusti terrorille (ibid. 126). Elokuussa 1995 antamassaan haastattelussa presidentti Meri kertoi nähneensä jo Siperiaan suuntautuneilla tutkimusmatkoillaan, että Neuvostoliitto oli maa, joka eli seuraavien sukupolvien kustannuksella (Meri 1995, 246).

Tunnelataus, jonka Lennart Meren puheet välittävät puheenaiheen ollessa Neuvostoliitto, on hyvin voimakas. Vaikka osittain kysymyksessä olisikin harkittu retoristen keinojen käyttö, on pakko todeta värikkäiden metaforien välittävän aitoja, vahvasti negatiivisia tunteita entistä emämaata kohtaan. Tämän voi helposti ymmärtää virolaisten vaikean historian taustaa vasten.

5.4. Työn alkaessa

Lennart Meri piti presidenttinä ensimmäisen julkisen puheensa virkaanastujaispäivänään aloittaessaan ensimmäisen presidenttikautensa 6. lokakuuta 1992. Puhe televisioitiin. Puhekokoelmassa *Tulen maasta, jonka nimi on Viro* puhe on otsikoitu yksinkertaisesti *Työn alkaessa*. Presidentti Lennart Meren puheiden yksityiskohtainen tarkastelu on luontevaa aloittaa tästä presidentin ensimmäisestä puheesta. Puhe on tämän työn liitteissä vironkielisenä (liite 1) ja suomennettuna (liite 2).

---

¹⁸Vabariigi Presidendi kõne pidulikul vastuvõtul Hamburgi Raekojas 25. veebruaril 1994 eli puhe Hampurin Raatihuoneella 25.2.1994.

5.4.1. Puheen taustaa

Viron itsenäisyys palautettiin vuoden 1991 elokuussa Moskovan epäonnistuneen vallankaappauksen päivinä. Lennart Meri oli tuolloin Suomessa Neuvostoviron ulkoministerinä. Seuraavan vuoden syksyllä Virossa pidettiin vaalit. Meri oli Isamaavaaliliiton presidenttiehdokkaana maassa järjestetyissä toisen maailmansodan jälkeen ensimmäisissä vapaissa vaaleissa. Parlamentin eli riigikogun lisäksi äänestäjät saivat poikkeusmenettelynä valita myös presidentin suorassa kansanvaalissa. Koska kukaan presidenttiehdokas ei saanut ehdotonta enemmistöä äänistä, presidentinvaali siirtyi riigikogulle, joka lopulta päätyi Lennart Meren valintaan. (Saluri 1995, 17.)

Syksyllä 1992 poliittinen tilanne Virossa oli hyvin sekava. Kun uuden Viron vaalijärjestelmä luotiin, siihen tuli viiden prosentin äänikynnys. Tarkoituksena oli rajoittaa parlamenttiin pääsevien puolueiden lukumäärää. Samalla sallittiin kuitenkin vaaliliitot, mikä tarkoitti, että melkein kaikki vaaliliittoon suostuvat pääsivät mukaan. Vaaleissa 1992 tuli parlamenttiin edustajia yhdeksästä vaaliliitosta, joissa oli edustettuna 25 puoluetta tai yhdistystä. (Helsingin Sanomat 23.9.1994.) Myöhemässä parlamenttityöskentelyssä nämä vaaliliitot hajosivat, ja parlamentin toimintakyky heikkeni oleellisesti.

Sisäpoliittisen vellomisen ohella Viroa vaivasivat ulkopoliittiset ongelmat. Ei ollut mitään takeita siitä, että maahan uudelleen julistettu itsenäisyys säilyisi. Venäjän armeijan yksiköt olivat edelleen runsaslukuisina paikalla, ja näin ollen maassa oli yhä alueita, joihin virolaisilla itsellään ei ollut mitään asiaa. Neuvostoliiton manttelinperijänä Venäjä koettiin suureksi uhkaksi, eikä tämä uhka edes ollut rajan takana vaan toimintakykyisenä Virossa sijainneissa sotilastukikohdissa. Lennart Meren valinta presidentiksi saattoi monen virolaisen mielestä vaarantaa herkät idänsuhteet. Hänhän tuli presidentiksi oikeistolaisen parlamenttiryhmän ehdokkaana. Tuon ryhmän muodostivat neljä oikeistopuoluetta ja liberaalidemokraatit, joita kannattivat nuoret ja maahan muodostunut uusi liikemiesluokka.

Lennart Meri ei saanut suorassa kansanvaalissa presidentinvaalien ensimmäisellä

kierroksella suinkaan eniten ääniä, vaan virolaiset äänestäjät suosivat vanhan vallan edustajaa Arnold Rüteliä. Tästä ei pidä kuitenkaan tehdä sitä johtopäätöstä, että virolaiset olisivat pitäneet myös vanhaa järjestelmää parempana kuin hyppyä tuntemattomaan. Neuvostoliiton hajoamisprosessin aikaisten tapahtumien valossa on ilmeistä, että kaikki vaihtoehdot peittosivat virolaisten mielestä vallinneen vaikkakin siirtymäkauden muutosten kohteena olleen neuvostojärjestelmän. Arnold Rütelillä vain henkilönä sattui olemaan vetovoimaa, ja hän on edelleenkin yksi suosituimpia virolaisia poliitikkoja. Kuitenkin oikeiston Isamaa-rintama oli parlamentin suurin ryhmittymä ja se sai muista parlamenttiryhmistä riittävästi tukijoita omalle ehdokkaalleen. Näin riigikogu valitsi viron tasavallan presidentiksi Lennart Meren.

Edellä mainitun valossa presidentti Meri puhuu siis kansalle, joka ehkä olisi halunnut nähdä puheen pitäjänä toisen henkilön, Arnold Rütelin (kansa ei päässyt toisella kierroksella valitsemaan esimerkiksi kahdesta eniten ääniä saaneesta ehdokkaasta, eihän se päässyt toiselle äänestyskierroksellekaan, joten varmuutta asiasta ei ole). Puheen sävy tuo esiin tämän jännitteen: presidentti Meri kiittelee virolaisia äänestäjiä siitä, että *“teie, Eesti valijad, olete teinud lõpu nõukoguliku minevikuga.”* [Virolaiset äänestäjät ovat tehneet lopun neuvostohenkisestä menneisyydestä.] Kiitoksiin sisältyy ajatus siitä, että neuvostohenkisyys olisi jäänyt elämään valinnan kohdistuessa kansan suosikki Rüteliin. Lennart Meri antaa ymmärtää, että nyt Virolle oli annettu mahdollisuus uuteen alkuun uuden presidentin valinnan myötä.

Lennart Meren puhe on siis osoitettu kansalle, jota vaivaa neuvostomenneisyys, pelko tulevaisuudesta, omasta vapaudesta ja toimeentulosta. Sisäpoliittista taustaa vasten puheen tavoitteena lienee kansan yhdistäminen ja tulevaisuususkon vahvistaminen. Koska maassa asuu runsas venäläisvähemmistö, täytyy puheessa myös heidät ottaa huomioon kuitenkin kääntämättä selkää virolaiselle väestönosalle. Maan rajojen ulkopuolellekin on osoitettava signaali, joka viestii Viron kansan tahtoa ja kykyä hoitaa itse omat asiansa sekä voimakasta sitoutumista kansainvälisten järjestöjen tavoitteisiin.

5.4.2. "Te olete olnud sulased. Teist saavad peremehed."

Vastavalittu presidentti Meri puhuu omalle kansalleen tunteisiin vetoavalla tavalla. Hän luo yleisölle, virolaisille, mielikuvan tasavallan jatkumosta mainitessaan Viron presidentin tervehtineen kansaansa viisikymmentäkolme vuotta sitten samoilla sanoilla kuin presidentti Meri nyt. Kansakunta on herännyt toisen maailmansodan aikana alkaneesta ja yli viisikymmentä vuotta kestäneestä painajaisesta. Viron tasavalta on kuitenkin koko ajan ollut olemassa taustalla. Todellisuudessaan Virossa oli vallinnut demokraattinen järjestelmä vain neljätoista vuoden ajan (vuosina 1920—1934) Venäjästä itsenäistymisen jälkeen. Kuuden vuoden ajan ennen toisen maailmansodan ulottumista Viroon maata hallittiin autoritaarisin ottein. Lyhyen tasavallan ajan virolaiset saivat olla isäntinä omassa maassaan, kun taas pisimmän jakson 1900-luvulla maa on ollut vieraiden joukkojen miehittämänä. Ja maa ei ole missään vaiheessa luopunut itsenäisyydestään de jure, vaikka se siihen onkin ollut pakotettu de facto.

On huomattava, että Meri viittaa presidentin puheeseen viidenkymmenenkolmen vuoden takaa, eikä esimerkiksi tätä paria vuotta aikaisemmin. Olihan tuolloinen Viron presidentti Konstantin Päts vuonna 1938 palannut perustuslailliseen hallitustapaan, vaikkei vuoden 1934 jälkeisen kauden autoritaarisuus paljon muuttunutkaan. Poliittiset puolueet olivat edelleen kiellettyjä, hallitus jatkoi lakien antamista asetuksilla ja uusi eduskunta esitti vain vähäistä osaa valtiollisessa elämässä (Raun 1989, 154). Presidentti Meri ilmeisesti kuitenkin haluaa samaistaa itsensä mieluummin "perustuslailliseen" presidentti Pätsiin eikä diktaattori Pätsiin.

Sanoessaan äskeisten vaalien näyttäneen ennen muuta virolaisille itselleen, että he ovat tehneet lopun neuvostohenkisestä menneisyydestä, presidentti Meri alustaa puheensa jatkoa, jossa hän vetoaa Viron miehiin ja naisiin, että he luottaisivat *omiin* voimiinsa ja *itse* nostaisivat *itsensä* pystyyn: "*--- need majandusraskused lõpevad seda kiiremini, mida kiiremini teie, Eesti mehed ja naised, hakkate uskuma oma jõusse ja iseennast jalule aitama.*" Meri osoittaa virolaisten jo tehneen mahdottomasta mahdollisen, nyt vain on jatkettava vaikeuksien kääntämistä voitoiksi. Ja tähänastisten saavutusten valossa kaikki näyttääkin mahdolliselta. Tähän sisältyy koko puheen

merkittävin ideologinen lataus: Viro on kulkenut loppuun valtioholhouksen tien, ja kansalaisten on otettava vastuu omista asioistaan. Sosialismin aika on ohi ja muutoksen on tapahduttava ennen muuta ihmisten asenteissa ja ajatuksissa. Presidentti havainnollistaa ajatuksensa virolaisille tutuin käsittein vertaamalla neuvostovirolaisia renkiin, jotka Viron tasavallassa tulevat isänniksi: *“Te olete olnud sulased. Teist saavad peremehed.”* Jos taas ajatellaan kirjaimellisesti prosessia rengistä isännäksi, ovat itsenäisen Viron suurimmat vaikeudet ehkä olleetkin omaisuuden palauttamisessa oikeille omistajilleen. Yksityistäminen on kestänyt vuosia ja jatkuu yhä.

Lennart Meri ei tämän puheen perusteella halua ohjata maataan armottomaan markkinatalouteen, jossa heikoimmat jätetään heitteille. Hänen mukaansa valtio ei ole täysiarvoinen, ellei se huolehdi heikoista ja suojattomista. Meri mainitsee erikseen eläkeläiset ja nuoret perheet: *“Eesti on täisväärtuslik riik üksnes tingimusel, et ta suudab seista oma nõrkade ja kaitsetute eest. Pean silmas pensionäre ja noort Eesti peret.”* Valitsemalla kaksi tukea tarvitsevaa ryhmää presidentti jättää muut heikko-osaiset ikään kuin huomiotta. Tämä ei tarkoita kuitenkaan mitään sosiaaliturvan priorisointia, eihän presidentin valta edes ulotu sinne asti, vaan kyseessä voi olla toisaalta repivät vaalit käyneen kansan yhdistäminen ja toisaalta omien äänestäjien huomioiminen. Omien äänestäjien palkitsemista oli havaittavissa jo edellä, kun presidentti Meri ohjasi kansaansa ottamaan vastuun omista teoistaan.

Kuin vastaukseksi ulkomaiden epäilyille Viron harjoittamasta ihmisoikeuspolitiikasta, käsittelee presidentti Meri aihetta vakavaan ja vakuuttavaan sävyyn. Tuon asian osalta hän ei halua antaa aihetta spekulointeihin. Viron tasavallan säilymisen kannalta ulkopolitiikka on merkittävässä osassa, ja vakuuttaessaan Viron kunnioittavan ihmisoikeuksia ja takaavan ne kaikille maassa asuville ihmisille osoittaa Lennart Meri selkeän viestin ulkovalloille sekä lännessä että idässä. *“Eesti Vabariik tagab kõigile oma kodanikele kodanikuõigused ja kõigile inimestele inimõigused nii, nagu need on kirja pandud ÜRO ja Euroopa Nõukogu rahvusvahelistes konventsioonides.”*

Länsimaille osoitettuna viestin voi tulkita siten, että tukiessaan uuden itsenäisyytensä alkutaipaleella olevaa Viroa Länsi saa sijoituksilleen vastineen länsimaisen

oikeusvaltion periaatteiden mukaan toimivana naapurinaan, jonka kanssa tehtävästä yhteistyöstä voivat molemmat osapuolet hyötyä. Virolaisillahan on monikymmenvuotinen kokemus venäläisten kanssa toimimisesta, ja länsimaiden silmin Venäjä on valtava maa täynnä mahdollisuuksia. Presidentti Meri haluaa huomauttaa Lännelle, että samat periaatteet, joiden mukaan sielläkin toimitaan, pitää riittää myös Virolle. Vaikka maa onkin Venäjän kainalossa, ei sen pidä antaa maan miehittäneille mitään erityiskohtelua.

Venäjän suuntaan viesti lienee se, että tuota erityiskohtelua ei ole tarjolla, vaan venäläiset ovat samalla lähtöviivalla muiden maassa asuvien ulkomaalaisten kanssa. Meri ei kuitenkaan halua antaa minkäänlaista viitettä siitä, että venäläiset joutuisivat kansallisuutensa takia kärsimään, päinvastoin. Viro on valmis kohtelemaan miehittäjiään oikeudenmukaisesti vailla kaunaa ja kostoja. Tämä osoittaa Viron toimivan reaalipolitiikan ehdoin ja ottavan huomioon geopoliittisen sijaintinsa. Suurta venäjän karhua on syytä olla ärsyttämättä. Lennart Meren ja Viron tasavallan valitsema politiikka on kuitenkin altis riskeille. Tiit Made lainaa kirjassaan (1991, 51) Eesti Päevälehteä helmikuussa 1991: *“Ei ole tapana sanoa mitään Venäjän kansasta, koska tiettävästi heillä on maailman herkin sielunelämä, joka ei siedä mitään loukkauksia. Heitä loukkaa jopa se, että heitä ei rakasteta.”* Ei ollut mitään takeita siitä, että tasavertainen asema muiden ulkomaalaisten rinnalla olisi kelvannut venäläisille Virossa tai varsinkaan Venäjälle rajan takana. Myös heille menneisyys on vaikea unohtaa.

Viron ihmisoikeudet ovat samalla sekä sisä- että ulkopoliittinen asia. Vaikka asia kiinnostaakin eri syistä johtuen maita niin idässä kuin lännessäkin, koskettaa se eniten kuitenkin Virossa asuvia ihmisiä. Maan väestöstä vuonna 1989 oli virolaisia 61,5 %, venäläisiä 30,3 %, ukrainalaisia 3,1 %, valkovenäläisiä 1,8 % ja suomalaisia 1,1 %. Vaikka Viron itsenäistyttyä maahan- ja maastamuutto onkin ollut voimakasta, antavat edellä mainitut prosenttiosuudet kuvan maassa vallinneesta väestötilanteesta Lennart Meren virkaanastujaispuheen aikana syksyllä 1992. Virossa oli venäläisiä liki kolmannes koko maan väestöstä, entisen Neuvostoliiton kansat käsittivät jo yli kolmasosan Viron asukkaista. Maan suurimmissa kaupungeissa virolaiset jäivät jopa vähemmistöön. Vuonna 1991 noin 40 % Viron senhetkisestä väestöstä oli muuttanut

Viroon viimeisten 35—40 vuoden aikana ja ainoastaan 16 % heistä osasi jonkin tasoista viron kieltä (Made 1991, 108).

Maa, jossa asuu ihmisiä monista eri heimoista ja kulttuureista, voi hyötyä tilanteesta ja sitä voidaan pitää rikkautena, mutta Virossa asia on ongelmallisempi. Virolaiset ovat eläneet eriarvoistavassa yhteiskunnassa, jossa venäläiset olivat herrakansaa ja muut alempaa rotua. Neuvostoviro oli osa Neuvostoliittoa, jossa etninen tausta oli hyvin ratkaiseva esimerkiksi päätettäessä merkittävien työpaikkojen täytöstä. Etnisellä taustalla oli merkitystä lähes kaikilla elämän osa-alueilla. Viron venäläiset tuntevat Viron kulttuuria vain vähän, koska heillä ei ole ollut aikaisemmin mitään tarvetta integroitua alkuperäisväestöön. Viron kielen oppiminenkaan ei ole aikaisemmin ollut tarpeellista, koska maassa pystyi aikaisemmin hoitamaan asiansa paremmin venäjän kielellä — sen opiskelu oli kaikille pakollista ja monesti olikin tavallista, etteivät virolaiset voineet toimittaa jokapäiväisiä asioitaan omalla äidinkielellään vaan heidän oli käytettävä venäjää.

“Viron kieli torjuttiin vähä vähältä pois puolue-elämästä, valtionhallinnosta, yritysten toimintaselostuksista, tieteestä, se lakkasi kuulumasta kokousten ja neuvottelujen kielenä. --- Samaan aikaan alkoi suoraviivainen venäjän kielen propaganda, joka pyrki muuttamaan venäjän kielen virolaisille aluksi “toiseksi äidinkieleksi”. Sen jälkeen virolaisten oletettiin siirtyvän kokonaan venäjään eli “neuvostokansojen yhteiseen kieleen”.” (Lauristin et al. 1989, 195.)

Osalla maan venäläisväestöstä asennoituminen Viroon, sen kieleen ja kulttuuriin oli edelleen Viron tasavallassa ongelmallista. Joka tapauksessa venäläisiä oli paljon, eikä heitä voitu poiskaan siivota tai edes palauttaa Venäjälle. Tiit Made sanoo kirjassaan (1991, 33): *“Kuten tiedetään, on kansallishenki ollut viimeisten 150—170 vuoden aikana vaikuttavin emotionaalinen voima, ei vain länsimaissa, vaan myös Afrikassa, Aasiassa sekä tietysti Itä-Euroopassa. Kansallishenki on ollut sidottuna kielelliseen identiteettiin ja aiheuttanut eurooppalaisten imperiumien luhistumisia.”*

Jaan Kaplinskin mukaan (1989, 86) *“jos maan kansallinen olemassaolo on ollut vaarassa, sen kulttuurissa näkyy nationalistinen suuntaus selvemmin kuin muuten.*

Silloin on myös sen ja kosmopoliittisen suuntauksen yhteentörmäys terävämpi.” Ongelman kanssa oli syytä opetella elämään. Presidentillä ei varmasti ole minkäänlaista halua lietsoa vihaa väestöryhmien välille, ennemminkin tarve toimia tasapainottavana voimana. Presidentti Meri ojentaa kätensä olosuhteiden pakosta kaikille niille Virossa asuville, jotka eivät kuitenkaan ole Viron tasavallan kansalaisia. Hän lupaa Viron tasavallan olevan oikeusvaltio. Meri joutuu tasapainoilemaan — toteuttamaan tasapainoilun politiikkaa — räjähdysalttiin venäläisväestön ja oikeutta vaativan Viron kansan välillä.

Puheessaan presidentti Meri muistuttaa moneen otteeseen sekä neuvostoajasta että ensimmäisen tasavallan ajasta. On selvää, että viittauksissa menneeseen neuvostoaika edustaa pahuutta ja pimeyden voimia, kun taas tasavaltainen Viro on ollut avoin ja kansainvälisesti aktiivinen 1920-luvulta lähtien, siis koko olemassaoloaikansa. Meri antaa ymmärtää, että maassa on tähänastisena käytäntönä ollut valtiolta varastaminen, koteihin murtautuminen, että ihmiset eivät ole voineet tuntea oloaan turvalliseksi kotonaan, työssään, pellollaan tai kadulla: *“Et lõpeksid riigivargused, et kodudesse ei murtaks sisse, et te tunneksite ennast kaitstuna kodus, töö, omal põllul, tänaval jalutades.”* Nyt syntyvän oikeusvaltion tehtävänä on lopettaa väärydet.

Puheensa lopuksi presidentti, kansatieteilijä, Meri pyytää virolaisia valikoiden muistelemaan menneisyyttä. Menneisyyden varjot on syytä unohtaa, siellä on vain virolaisten juuret, joilla he ammentavat voimaa, uskoa ja esivanhempiansa viisautta: *“Minevikku jäävad üksnes meie juured, mille kaudu ammutame jõudu, lootust ja esivanemate tarkust ---.”* Presidentti käyttää patriotismiretoriikkaan kuuluvaa epäpoliittisoinnin tapaa, jolla luodaan tunne luonnollisesta yhteydestä. Hänen puheissaan tämä toistuu johdonmukaisesti ja on poliittinen keino, johon sisältyy ihmisten luokittelu meihin ja muihin.

5.5. Ojennus länsimaille

Seuraavaksi käsittelemäni Meren puhe vetoaa tunteisiin. Puhe on vironkielisenä liitteenä 3 ja suomenkielisenä liitteenä 4. Se on armottoman looginen, eikä jätä

kuulijoilleen epäselvyyttä olennaisesta. Meri on pannut yleisönsä länsimaiden edustajaksi, ja hän muistuttaa kuulijoitaan jatkuvasti tästä heidän roolistaan. Ja länsimaat (eli yleisö) ovat puheen perusteella monen harmin aiheuttajina. Voi vain kuvitella yleisön kiusaantuneisuuden, jonka Merikin on puhetta kirjoittaessaan ennakoanut sanoessaan: *“Ma ei pane teile pahaks, kui te nüüd tusaselt vaikite...”* (En moiti teitä, mikäli te nyt vaikenette kiusaantuneina...) Läsnäolijat eivät ole päässeet tilaisuudesta vähällä. Toisaalta Meri säilyttää puheessaan hyvän maun ja käyttää jonkin verran “pumpulia” sanakäänteissään. Hän ei unohda kiittää länsimaita, auditoriotaan, Viron neuvostokaudella saamasta tuesta, joka kylläkin on ollut platonista laatua.

5.5.1. Puheen taustaksi

Lennart Meri on pitänyt käsittelyssä olevan puheen Kuninkaallisessa kansainvälisten suhteiden instituutissa, Chattam Housessa, Lontoossa maaliskuun lopussa vuonna 1993. Yleisön joukossa ei ole ollut Ison Britannian hallituksen jäseniä siitä päätellen, että puheen alkutervehdyksessä mainitaan herra puheenjohtaja, arvoisat suurlähettiläät, naiset ja herrat. Näyttääkin siltä, että suurlähettiläät ovat olleet tilaisuuden arvovaltaisimmat osanottajat.

Viron itsenäisyys palautettiin vuoden 1991 elokuussa Moskovan epäonnistuneen vallankaappauksen päivinä. Lennart Meri oli tuolloin Suomessa Neuvostoviron ulkoministerinä. Seuraavan vuoden lokakuussa Meri valittiin Viron tasavallan presidentiksi. Tämän puheen on pitänyt vain puolisen vuotta presidenttinä ollut Meri.

Maaliskuussa 1993 poliittinen tilanne entisen Neuvostoliiton alueilla oli kaikkea muuta kuin vakaa. Viron tärkeimpiä pyrkimyksiä on tuolloin ollut Lännen mahdollisimman sitovan tuen saaminen. Viroa ei tuolloin ollut vielä hyväksytty Euroopan neuvoston jäseneksi (hyväksyttiin 13.5.1993), venäläisjoukot olivat edelleen Virossa (poistuivat vasta 31.8.1994) ja Venäjän vanhoilliset, Neuvostoliiton palauttamista haikailevat, koettiin maassa vakavaksi uhkaksi. Lännen edustajat saivat tuossa Chattam Housen tilaisuudessa kuunnella vakavia sanoja, jotka vetosivat paitsi

tunteisiin myös oikeudenmukaisuuteen.

5.5.2. Puheteknisiä keinoja

Lennart Meri puhuu pääasiassa suoraan — puhe on enimmäkseen sitä, miltä se ensilukemalta vaikuttaa. Siitä on kuitenkin löydettävissä jonkin verran asioita, jotka eivät välttämättä heti avaudu.

Meri sanoo: *“Ma ei pane teile pahaks, kui te nüüd tuseselt vaikite: kes tahab, kes viitsib vaeva näha selle lakkamatult muutuva maailmaga, mis erinevalt jõulusest kalkunipraest kunagi valmis ei saa?”* Hän siis väittää, ettei moiti yleisöä, jos se vaikenee kiusaantuneena, sillä kukapa viitsisi nähdä vaivaa kaiken aikaa muuttuvan maailman eteen. Tietenkin Meri todellisuudessa nimenomaan moittii yleisöä, länsimaita, ei ainoastaan vaikenemisesta vaan myös siitä, että Baltian maiden itsenäisyys on toisarvoinen suurempien asioiden rinnalla, vielä vähän aikaa sitten länsimaiden näkökulmasta vain “romanttinen visio”. Tuo visio ei välttämättä liittynyt ollenkaan pienten Baltian maiden itsenäisyyteen vaan Neuvostoliiton, ideologisen vihollisen, romahtamiseen.

Lennart Meri käyttää puheessaan vähän väliä persoonapronominia *te*. Näin hän ikään kuin laskeutuu puhujakorokkeelta yleisön joukkoon. Lopussa Meri kuitenkin käyttää persoonapronominia *neile* [niille] puhuessaan heistä, jotka eivät unohtaneet Viroa ja virolaisia edellisen kylmän sodan vuosina: *“Kui see tõesti nii lähaks, tasuksime sellega osa võlast neile, kes meid eelmise külma sõja pikkade aastate keskel iial ei unustanud.”* Pronominin valinta voi olla tahaton, vaikei sentään ilman merkitystä. Tällöin valinta olisi ollut alitajuntainen. Todennäköisesti Meri on kuitenkin tarkoituksellisesti tehnyt sanavalintansa eli halunnut tarkoittaa sillä sitä, että Länsimaat, puheessa toistuva *te*, unohtivat Viron kylmän sodan aikana. Vain jotkut yksittäiset henkilöt tai ryhmät, *ne*, pitivät Viron mielessään myös rautaesiripun estäessä näköyhteyden Viron ja lännen välillä.

5.5.3. Ei enää etupiirejä

5.5.3.1. Inglismaa — sõbralik plaksutaja

Vaikka tuolla Chattam Housen tilaisuudessa ei ole ollutkaan esimerkiksi brittihallituksen edustajia, on puheen viesti selvästi osoitettu paitsi brittihallitukselle myös muiden länsimaiden edustajille. Viro on hakenut itselleen tukea nimenomaan entisen neuvostovaltakunnan rajojen ulkopuolelta, sieltä mistä tullut tuki oli aikaisemmin ollut vain platonista. Tuohon aikaan Viron pyrkimyksenä oli vakiinnuttaa paikkansa Euroopassa. Viro yritti kaikin keinoin kasvattaa kynnyksiä, jonka Venäjä joutuisi ylittämään palauttaakseen entisen neuvostotasavaltansa emämaan yhteyteen. Yhtenä parhaimmista keinoista, ja oikeastaan osoituksena eurooppalaisuudesta, virolaiset ovat pitäneet pääsyä länsimaisiin järjestöihin ja muihin kansainvälisiin yhteistyöelimiin mm. Euroopan neuvostoon. Missään vaiheessa näiden muutaman vuoden aikana Viro ei ole salannut intoaan päästä Natoon ja Euroopan Unioniin.

Presidentti Lennart Meri haluaa antaa kuulijoilleen vaikutelman, että brittiläiset tavat ja perinteet, kirjallisuus ja historia puhumattakaan nykypäivästä ovat hänelle tuttuja. Hän puhuu Agatha Christiestä, tohtori Livingstonesta ja joulukalkkunoista. Hän viittaa brittilehdistöön ja tv-filosofeihin. Meri pyrkii osoittamaan yleisölleen, ettei Lontoo ole hänelle liian kaukana, eikä ainakaan niin kaukana kuin Viro tai Neuvostoliitto olivat Lännestä kylmän sodan aikana.

Puhe sisältää kuitenkin piikkejä brittejä kohtaan. Siinä vihjaillaan, välillä myös puhutaan suoraan asioista, joista britit eivät voi ylpeillä. Meri sanoo: *“--- lõunasöök oli eeskujulikult serveeritud, täpipealt nagu Briti poliitika 1990. aastal Balti riikide suhtes. Kui taldrikud puhtaks pesti, hävinesid ka kõik kompromiteerivad jäljed, nagu ütles Agatha Christie.”* Lennart Meri rinnastaa brittiläisen baltian politiikan Christien romaanien juonikuvioihin. Agatha Christien dekkareissahan rikos tehdään usein myrkyllä, joka on uhrin juomassa tai ruuassa. Myrkylliseksi on siis Virossa koettu myös Ison-Britannian suhtautuminen Baltian maihin vuonna 1990, myrkylliseksi mutta päälle päin esikuvalliseksi.

Puheensa alussa Meri käy läpi kaksi vuotta sitten samassa paikassa pitämässään esitelmässä esiintuomansa kysymykset. Hän kertoo yleisön tuolloin vain taputtaneen ystävällisesti: “--- *te plaksutasite sõbralikult.*” Selvästikin Meri haluaa sanoa, että yleisö ei ottanut tuota puhetta riittävän vakavasti. Luulen, että Meri haluaa valmistella tämänkertaisen yleisönsä kuuntelemaan tarkemmin puhetta ja suhtautumaan presidentti Meren puheeseen ehkä tällä kertaa vakavammin. Meri viittaa kaksi vuotta sitten pitämänsä puheeseen ja ottaa esille brittien kannalta vaikean asian, nimittäin toisen maailmansodan edellä tapahtuneen Tšekkoslovakian jakamisen, minkä Iso-Britanniakin oli hyväksymässä. Meri sanoo: “*Teise maailmasõja eelõhtul püüdsid demokraatlikud riigid osta endale rahu kolmandate riikide arvel. Ma küsin: kas ajalugu kordub?*” Tässä lainauksessa Meri käyttää kuitenkin hieman pumpulia, hän ei suoraan nimeä maita, joista on kysymys. Eikä hän ala kertaamaan tapahtunutta. Näin hän antaa historianläksynsä lukematta jättäneille mahdollisuuden olla provosoitumatta. Tietenkin historian tuntevat kuulijat ymmärtävät, mistä tapahtumasta on kysymys. Meri viittaa Münchenin sopimukseen, jonka hän puheessaan myöhemminkin mainitsee. Tuolloinhan (29.9.1938) Ison-Britannian ja Ranskan pääministerit Neville Chamberlain ja Édouard Daladier tapasivat Münchenissä Hitlerin ja Mussolinin, jonka Saksan ulkoministeriössä laadittu kompromissiehdotus Tšekkoslovakian sudeettialueiden kohtalosta myös tuli kaikkien osapuolten allekirjoittamaksi sopimukseksi. Tuo sopimus antoi Hitlerille oikeuden lähettää joukkonsa Sudeettimaahan 1. lokakuuta 1938. Samana päivänä Puola vaati itselleen palan pohjoista Tšekkoslovakiaa. Osa Tšekkosloviasta tuli itsehallintoalueeksi ja pian Unkari valtasi maan unkarilaisalueet. Tšekkoslovakia menetti nopeasti kolmanneksen alueestaan, ja kuten tällaisten sopimusten luonteeseen monesti kuuluu, uhrin eivät olleet allekirjoittaneiden joukossa (vrt. Molotov-Ribbentrop-sopimus).

Tapahtumaan liittyy brittien kannalta muutakin, nimittäin Iso-Britannia allekirjoitti Saksan kanssa sopimuksen yhteisistä neuvotteluista vastaisuudessa kriisien ilmaantuessa ja siitä, etteivät osapuolet enää koskaan ryhtyisi sotaan toisiaan vastaan. Kotiin palatessaan pääministeri Chamberlain sai sankarin vastaanoton turvattuun omasta mielestään “rauhan meidän ajaksemme”. Britit eivät enää koskaan joutuisi sotaan.

Lennart Meri haluaa vaikuttaa auditorioonsa muistuttamalla sitä historian virheistä ja muistuttamalla, vaikkakaan ei alleviivaten, että niitä virheitä oli tekemässä nimenomaan auditorio itse, Länsi-Eurooppa johtotähtenään Iso-Britannia. Meri pyrkii puheellaan osoittamaan länsimaiden vastuun myös nykyisen Euroopan kehityksessä. Puheen perusteella on helppo päätellä, että auditoriolle on varattuna syyllisen osa, ainakin Neuvostoliiton rikostoverina, Viron ollessa uhri, jolle auditoriolla on raskaita velkoja.

Diplomaattisuutensa presidentti Meri osoittaa puhuessaan Virosta kylmän sodan uhrina: *“Eesti, minu kodumaa, oli esimese külma sõja ohver ja selle lõpp oli Eestile suur võit,---”* Hän jättää tässä kohden mainitsematta toisen maailmansodan, jossa liittoutuneiden joukoissa taistelivat aseveljinä niin Iso-Britannia kuin Neuvostoliittokin. Lennart Meri ei sano Viron olleen nimenomaan yksi toisen maailmansodan uhreja. Virohan joutui Neuvostoliiton miehittämäksi Molotovin ja Ribbentropin 23. elokuuta 1939 solmiman hyökkäämättömyyssopimuksen seurauksena, eivätkä liittoutuneet puuttuneet joukkoihinsa kuuluneen Neuvostoliiton toimiin tässä asiassa.

5.5.3.2. Eesti — nagu janune rändaja kõrbes

Lennart Meri luonnehtii puheessaan kotimaataan Viroa monin eri tavoin länsimaiselle yleisölle. Useissa kohdissa hän vertaa Viroa Venäjään. Meri korostaa Viron olevan osa Eurooppaa toisin kuin Venäjä, jossa vallitsevat sekä tsaarinajan että neuvostojen perinteet.

Meri sanoo Viron ehtineen miettiä länsimaisia arvoja neljänkymmenen vuoden ajan maan ollessa tuolloin kuin janoinen vaeltaja autiomaassa: *“Raudse eesriide taga oli meil nelikümmend aastat aega mõtiskleda Euroopa väärtuste üle nagu janusel rändajal kõrbes ja kavandada oma tegevusplaani.”* Autiomaan janoinen vaeltajahan tietää, ettei hän pysy pitkään hengissä ellei hän saa vettä juodakseen. Samalla tavoin Viron kansa on tuntenut uhan olemassaolostaan, ellei Neuvostoliiton tukahduttava ote hellitä ja eurooppalaisten arvojen virkistävä vesi tule virolaisten ulottuville. Merihän mainitsee Neuvostoliiton tekemän etnisen puhdistuksen

tarkoituksesta tehdä virolaisista vähemmistö vuoteen 1995 mennessä — “kuolema” oli lähestymässä.

Viro toimi Meren mukaan jo viisi vuotta sitten (v.1988) myös jäänmurtajana, kun länsi pystyi vain teleskoopilla tutkimaan Neuvostoliittoa: *“Eesti, kui juhtute mäletama, täitis juba viie aasta eest jäälõhkuja rolli Euroopa selles osas, mida te uurisite teleskoobiga nagu kauget planeeti ja mida teie silmis ühendas Varssavi pakt.”* Vaikka Virossa olikin alkanut kansallinen liikehdintä jo aikaisemmin mm. metsäveljistä aineistoa kerännyt Viron Muinaismuistoyhdistys perustettiin vuonna 1986 ja fosforiittikaivoksen perustamista vastustanut kansalaisliike syntyi vuonna 1987, Lennart Meri viitanee jäänmurtajan roolilla huhtikuussa 1988 syntyneeseen Kansanrintamaan, joka sai aikaan monia uudistuksia. Kansanrintaman (*Eesti Rahvarinne*) suurin merkitys oli varmasti siinä, että sen syntyminen ja olemassaolo todisti Viron kansalle yhteiskunnallisen muutoksen mahdollisuuden. Enää ei ollut rikollista järjestäytyä kommunistisen puolueen, sen nuorisojärjestön tai ammattiyhdistyksen ulkopuolella. Kansanrintama toimi tässä suhteessa jäänmurtajana Virossa ja Viro särki jäätä koko Neuvostoliitossa.

Puhuessaan lännen edustajille Lennart Meri korostaa Viron olevan lähtökohdiltaan samanlainen oikeusvaltio kuin muutkin demokraattisen Euroopan maat. Meri sanoo virolaisen demokratian perinteiden liittyvän roomalais-germaaniseen oikeuteen toisin kuin Venäjällä: *“Erinevalt Eestist, mis kunagi ei ole olnud Venemaa provints ja kus demokraatia traditsioonid põimuvad rooma-germaani õigustraditsiooniga, on vene demokraatia noor ja vajab toetust.”* Meri haluaa osoittaa, että puhuttaessa Virosta ei pidä tehdä rinnastusta Venäjään, koska perinteet eroavat jo oikeuskäsityksistä lähtien. Meri väittää Viron hallitsevan demokratian ja venäläisen demokratian puolestaan olevan tuen tarpeessa.

Meri vetoaa yleisön tunteisiin verratessaan Viroa Venäjään sanomalla toisen maan olevan hyvin suuri ja toisen hyvin pieni: *“--- üks riik on väga suur ja teine väga väike.”* Tällä Meri voi tarkoittaa, että jos kuulijoiden on valittava kenen puolella olla, tarvitsee pienempi enemmän tukea kuin suurempi. Vaikka Meri muuten osoittaakin haluavansa Lännen tukevan Venäjää, olisi Lännen tultava kansainvälisen oikeuden periaatteiden

mukaisesti Viron puolelle asetelmassa, jossa Viro ja Venäjä olisivat vastakkain.

Toinen tunteisiin vetoava viittaus Viroon, ja toisaalta Neuvostoliittoon, on muistutus Virossa, kuten koko Neuvostoliiton alueella, tapahtuneista etnisistä kyydityksistä. Tässä Meren tunteisiin vetoaminen ja omien tunteidensa välittäminen on erittäin voimakasta varsinkin, kun ihmiset ovat lähes päivittäin nähneet televisiosta entisen Jugoslavian alueilla tapahtunutta vastaavanlaista terroria. Virossa tämä terrori kuitenkin kesti Meren mukaan 50 vuotta. Meren tunteisiin vetoaminen huipentuu, kun hän sanoo muualta Neuvostoliitosta tulleiden työläisten heittäytyneen karjavaunuihin ajettujen ihmisten jäljiltä vielä lämpimiin vuoteisiin:

“Eestis algas “etniline puhastus” Eesti okupeerimisega Nõukogude Liidu poolt ja kestis raudse eesriide varjus viiskümmend aastat. Juunis 1941 deporteeriti Eestist ühe öö jooksul 10000 inimest — mehed, naised ja lapsed — Siberi kontsentratsioonilaagritesse, ja see oli esimene laine paljudest. Tühjaksjäänud korteritesse, küladesse, linnadesse toodi sõjalistööstusliku kompleksi ülesehitamiseks, eelkõige nõukogudemeelese enamuse loomiseks töölisi Nõukogude Liidust. Nad heitsid puhkama vooditesse, mis olid veel soojad loomavagunitesse aetud inimestest.”

Lähes kaikki viittaukset sekä neuvostoajan että nykyiseen tasavallan aikaiseen Viroon ovat tunteita herättäviä ja pyrkivät vaikuttamaan kuulijoihin siten, että kuulijat asettuisivat Viron asemaan. Meri pyrkii saamaan kuulijat puolelleen ja näkemään Viron tilanteen laajemmassa historian valossa. Meri vetoaa myös oikeudenmukaisuuteen Viroa kohtaan nimenomaan viittaamalla historian tapahtumiin. Hänen mukaansa Viro ei ole syyllinen mihinkään ihmisoikeusrikkomuksiin, vaikka historiallisessa perspektiivissä sellaiseen syyllistyminen voisi vaikuttaa jopa ymmärrettävältä.

5.5.3.3. Venemaa — imperium enne, kui tema rahvas rahvuseks kujunes

Viittaukset Venäjään osoittavat Lennart Merellä olevan runsaasti tietoa Venäjästä. Tässä on muistettava Meren olevan myös kirjailija ja tutkimusmatkailija. Hän on

tehnyt useita tutkimusretkiä Siperiaan ja kirjoittanut niistä myös kirjoja. Meren mielipide, jonka mukaan Venäjä ei ole koskaan tiedostanut oman maansa rajoja ja kansansa psykologisia rajoja, on mielenkiintoinen. Meri esittää syyksi tähän tiedostamattomuuden tilaan sen, että Venäjältä muodostui maailmanvalta ennen kuin sen kansasta muodostui kansa: *“Kuna Venemaa muutus impeeriumiks enne, kui tema rahvas rahvuseks kujunes, siis pole Venemaa endale ka iial selgelt teadvustanud ei oma riigi piire ega oma rahva psühholoogilisi piire.”* Kansalla Meri lienee tässä tarkoittanut alueella asuvien ihmisten omaa käsitystä siitä, että he muodostavat kansan; että heillä on yhteinen historia, kulttuuriperintö, etninen tausta, kieli. Tällaisen käsityksen mukaisen kansan muodostuminen kestääkin oman aikansa. Tällaisen kansan yhtenäisyyskin on Meren mukaan itsestäänselvempää kuin taustaltaan epäyhtenäisen, vain tietyn maan kansalaisuuden saaneiden yhtenäisyys. Meren intresseissä onkin kansallisvaltion puolesta puhuminen, olihan Virossa vain vähän aikaa sitten pelättävissä itse virolaisten jääminen vähemmistöksi. Edellä mainittu lainaus sisältää myös vertauksen valtioihin, joiden kansat ovat taustaltaan yhtenäisempiä; niiden on helpompi tiedostaa omat sekä valtiolliset että psykologiset rajansa.

Jos Meri haluaa osoittaa tuntevansa Ison-Britannian, haluaa hän vieläkin enemmän osoittaa tuntevansa entisen Neuvostoliiton ja nykyisen Venäjän:

“--- selle maailmajao teises otsas, mida teie tundsite satelliidipiltide ja Inturisti mugavates vagunites kihutavate ajakirjanike kaudu, pildistasin mina oma Nikoniga neoliitilisi tööriistu, mida kasutati Lenini nime kandvas tsuktsi kolhoosis; et selles maailmajaos elas ja elab praegugi veel kaheksateistkümnenda sajandi mõlemisviis kõrvuti akadeemik Sahharoviga, kes kuulub Euroopa kahekümnesimesse sajandisse.”

Meri viittaa tutkimusmatkoihinsa, joita hän on tehnyt Siperian taigalle. Samanaikaisesti Länsi on pystynyt tutustumaan Neuvostoliittoon vain satelliittikuvien ja Inturistin tiukasti ohjaamista retkistä kirjoittavien lehtimiesten avulla. Meri muistuttaa kuulijoi-
taan myös siitä, että entisen Neuvostoliiton alueille mahtuu ajatustapoja 1700-luvulta 2000-luvulle. Hän tarjoaa asiantuntemustaan länsimaiden käyttöön, kun ne miettivät

toimiaan demokratian vahvistamiseksi neuvostovallan raunioilla. Hän esittää myös taktiikan, miten Venäjään tulisi vaikuttaa: *“Kui te kaalute, kuidas Venemaad abistada, võiksite meelde tuletada, kui tõhusalt te abistasite meid.”* Eli miksipä Lännen pitäisi muuttaa toimintatapojaan siitä, miten se auttoi mm. Viroa kylmän sodan aikana. Tulosten saaminen voi toki kestää oman aikansa, menihän Virollakin 50 vuotta neuvostorealismissa elämiseen. Joka tapauksessa demokratian puolesta toimivat Venäjän uudistusmieliset kaipaavat Länneltä henkistä tukea.

Lennart Meri viittaa historiankokemuksiin Saksan sudeettialuevaatimuksissa myös puhuessaan Venäjän toimista Viron kansalaisuusksymyksessä: *“Imperiaalsed eesmärgid on ennast maskeeritud inimõiguste kaitsmise rüüsse, täpipealt nagu see kunagi oli Sudeedimaal Teise maailmasõja eelõhtul. See on ohu tunnus.”* Hän pitää vaaran merkinä historian toistumista — ihmisoikeusksymykset toimivat Meren mielestä jälleen suurvaltahenkisten tavoitteiden valepukuna. Muistuttaessaan näin voimakkaasti ja useaan otteeseen toista maailmansotaa ennakoineista tapahtumista Meri selvästikin haluaa varoittaa länsimaita. Niiden tulisi nähdä, mitä Venäjän Viro-politiikka ajaa takaa.

Lennart Meri muodostaa “hyvä-paha-vastakohtapareja” puhuessaan Venäjästä. Monessa Meren puheen kohdassa Venäjä edustaa tai on ainakin edustanut pahaa: *“Kuna Venemaa pole suutnud oma hiigelsuurt maa-ala eriti edukalt valitseda, on teda kannustanud pigem ideoloogia kui praktilised huvid ja pigem jõud kui üksmeel.”* Meri asettaa vastakkain ideologian ja käytännön edut, samoin voiman ja yksimielisyyden. Hän on nähnyt, että monesti ideologia reaalimaailmaan siirrettynä tallaa käytännön edut alleen. Varmaankin monessa tilanteessa vaikean historiansa aikana virolaiset ovat saaneet todeta myös voimaan turvautumisen olleen itsestäänselvyys, kun yksimielisyyden, tai kompromissin, etsimistä ei ole valtaapitävien toimesta yritettykään.

Puhuessaan Venäjästä Meri tekee selvän eron Venäjän vanhoillisten ja demokraattisten voimien välillä. Vanhoilliset edustavat romahtanutta Neuvostoliittoa, kun taas demokraattiset, uudistusmieliset voimat yrittävät kääntää Venäjän kurssia Eurooppaa kohti. Selvää on, kumpi osa venäläisvoimia edustaa Merelle pahaa ja kummalle Meri

haluaisi lännen osoittavan tukeaan. Meri muistaa huomauttaa esittäessään negatiivisia arvioita Venäjistä, että kysymys on Neuvostoliiton jäänteistä tai Venäjän vanhoillisesta nomenklatura-mielisten joukosta, siis henkilöistä, jotka haluaisivat palata vanhaan järjestelmään, joka suosi kommunisteja tai kommunistipuolueeseen kuuluvia.

5.6. Toinen maailmansota on päättynyt

Tämän puheen presidentti Lennart Meri piti kotimaassaan Virossa elokuun viimeisenä päivänä 1994. Vironkielisenä puhe on liitteenä 5 ja suomenkielisenä liitteenä 6. Syy puheen pitämiselle on selvä: viimeinenkin venäläissotilas poistui tuona päivänä Viron tasavallan alueelta. Viisikymmenvuotinen miehitys oli ohi ja Viron tasavallan presidentti saattoi viimeinkin tyhjentää samppanjalasinsa pohjia myöten¹⁹. Presidentti Meri osoittaa puheensa kaikille. Hän sanoo: *“Oleme kogunenud Maarjamäele, et öelda Eesti rahvale, Euroopale ja kogu maailmale: tänasest ei ole enam võõrvägesid Eesti pinnal.”* Meri haluaa viestittää historiallisen uutisensa Viron kansalle, Euroopalle ja koko maailmalle.

Kuten Lennart Meri puheessaan toteaa, on päivä käännekohta koko Virolle. Kansaa yhdistänyt vieraan vallan uhka on fyysisenä tekijänä poistunut virolaiselta maaperältä. Virossa näkyvät sotilasunivormut ovat nyt ainoastaan virolaissotilaiden yllä. Kaikkien maassa olevien sotilaiden tehtävä on tästä päivästä lähtien puolustaa Viroa, eikä uhata sitä sisältä päin. Tuo elokuun päivä merkitsee virolaisille hetkeä, jolloin valtion päämäärät on mietittävä uudelleen; enää ei tarvitse keskittyä vapautumiseen vieraista sotajoukoista. On koittanut aika, jolloin omien asioiden selvittely menee kaiken muun ohitse. Ja siinä vaikeus presidentti Meren mukaan piileekin.

---

¹⁹Vertauskuvallinen hetki ikuistettuna valokuvaksi teoksessa Meri 1995, 211.

5.6.1. Menneisyyspolitiikan patriotismiretoriikkaa ja vaikuttamiskieltä

Puheessaan presidentti Meri ottaa täyden hyödyn Viron kansan tunteita liikuttavasta aiheesta, venäläisten sotilaiden poistumisesta maasta. Jo tuo tilanne itsessään vaikuttaa ihmisten tunteisiin, mutta Meri ei siihen tyydy. Hänen puheestaan löytyy patriotismiretoriikan piirteitä, joita hän käyttää yhteisöllisyyden esiintuomiseksi. Meri haluaa lisätä kansansa yhteenkuuluvuuden tunnetta, ja tässä hän peräänkuuluttaa kaikkien vastuuta maan tulevaisuudesta: *“--- vöörvägedest vabanenud Eestile avab tänane päev uue peatüki, mida meil tuleb kirjutada ühiselt.”* Meren mukaan tämä päivä avaa uuden luvun elämässä, ja se luku virolaisten on kirjoitettava yhdessä. Yhteistyön korostamisen lisäksi tässä kehotuksessa voi nähdä viittauksen historiaan. Kohtalokkaina aikoina, kun maan olemassaolo on ollut uhattuna, Viron kansa ei ole ollut yksimielinen, vaan esimerkiksi Neuvostovirolla oli syntymänsä aikoina omat kannattajansa virolaisten joukossa. Patriotismiretoriikkaan liittyvät lisäksi presidentin viittaukset Viron kansan uhreihin, joita hän haluaa muistaa ja muistettavan: *“--- me ei unusta eales mineviku kannatusi, Eesti rahva ohvreid ja kõiki neid oma arvukaid kaasmaalasi, kellele saatus ei ole määranud tänase päevai elada.”*

Lennart Meri ottaa itselleen jälleen myös menneisyyspolitiikan roolin korostaessaan menneisyyden merkitystä ja sanomalla menneisyyden unohtamisen kiroavan heidät toistamaan menneisyyttä: *“Mineviku unustamine neab meid mineviku kordama, ütles üks mõttetark.”* Hän huomauttaa myös, että tänä päivänä virolaiset katsovat menneisyyteen luodakseen tulevaisuutta: *“Tänasel päeval me vaatame tagasi minevikku, et kujundada tulevikku ---.”*

Vaikka presidentti Meri näkee menneisyyden, oman kansansa historian, olevan tärkeä tekijä tulevaisuuden teossa, hän haluaa valikoida menneisyyttä — ottaa siitä vain itselleen ja menneisyyspolitiikan ja kansan yhdistäjän roolinsa esittämiselle hyödylliset osat ja jättää ikävät puolet huomiotta. Meri nimittäin sanoo, ettei nyt ole aika selvittää vanhoja laskuja, vaan jokainen käsipari tarvitaan maan tulevaisuuden tekemiseen: *“Nüüd ei ole enam aega vanade arvete klaarimiseks. Eesti tulevik vajab igat kätepaari. Nüüd on aeg otsida liitlasi ja sõpru, nüüd on kätte jõudnud aeg liitlaste*

koondmiseks.” Vaikka tässä korostetaankin yhteistyön merkitystä, voisi siinä myös nähdä viittauksen vastakkainasetteluun, joka on ollut neuvostoaikeisten järjestelmään mukautujien ja siitä tiukasti irtaantuneiden välillä. Presidentti Meren itsensä voi sanoa lukeutuneen näistä ensimmäiseen, mukautujien ryhmään, kunnes hän Neuvostoliiton viimeisinä aikoina teki selkeän irtioton valtaapitäviin — haistoi muutoksen tuulet. Tämänkin vuoksi “vanhojen laskujen” selvittelyn voisi presidentin mielestä lopettaa. Myöhemminhän Viron toisen presidentinvaalikamppailun käydessä kuumimmillaan presidentti Merta syytettiin Neuvostoviron aikaisesta liiallisesta yhteistyöstä neuvostoviranomaisten kanssa, jopa KGB:n agenttina toimimisesta.

Meri käyttää vaikuttamiskieleen kuuluvaa havainnollistamisen tekniikkaa henkilöimälä runsaslukuista uhrien joukkoa muutamilla nimillä. Hänen mukaansa Virossa kaatui omien kansalaisten lisäksi myös monien muiden maiden kansalaisia. Puhumalla tästä ulkomaalaisten joukosta mainiten heistä muutamia omilla nimillään Meri suuntaa viestin ulkomaiden suuntaan. Tuntuukin siltä, että Meri haluaisi huomauttaa joidenkin yksittäisten ihmisten antaneen uhrina oman henkensä ulkovaltioiden virallisen tason seurattessa passiivisena sivusta. Se viittaisi myös laajemminkin humanitaarisen avun olevan monesti yksittäisten ihmisten uhrautumisen ja avustusten varassa.

5.6.2. Länsimaiden hallitukset mutta Venäjän kulttuuri

Presidentti Lennart Meri tuo esille Viron ja virolaisten epäilevän suhtautumisen Venäjän hallitukseen. Tämän hän tekee taitavasti, eivätkä edes venäläiset voi tarttua tähän epäilyyn. Meri esittää kiitoksia Viron ystäville ulkomailla erikseen mainiten Ruotsin, Suomen ja Saksan Liittotasavallan hallitukset sekä Yhdysvaltain presidentti Bill Clintonin. Puheen edetessä Lennart Meren kiitoksen kohteena on Venäjän federaatio, joka veti sotajoukkonsa maasta. Tässä kohden Meri jättää kuitenkin mainitsematta Venäjän federaation hallituksen, jonka kanssa neuvottelut ovat monesti olleet hankalia ja päättyneet tuloksettomina. Myöhemmin Meri sanoo, että Viron ja Venäjän muovatessa keskinäisiä suhteita on syytä tukeutua Venäjän kulttuuriin: *“Nagu Eestilgi, on Venemaal iidne ja omanäoline kultuur. Toetugem tänasest peale sellele oma suhete kujundamisel ning rahvusvahelise õiguse*

põhimõtete mõlemapoolsele austamisele.” Hän ei selvästikään luota naapurinsa hallitukseen, koska jättää sen mainitsematta kiitoksia esittäessään — ikään kuin venäläiset sotajoukot olisi vedetty Virosta ilman Venäjän federaation hallituksen määräystä. Venäjän kulttuuri on se, mihin tukeudutaan hallituksen ollessa este yhteistyön syventämiselle, antaa presidentti Meri puheessaan ymmärtää.

5.6.3. Baltian kysymys

Puheessaan presidentti Lennart Meri määrittelee käsitteen Baltian kysymys. Hän tekee tämän määrittelyn ulkomaisia Viron ystäviä varten arvellen heidän elävän siinä kuvitelmassa, että Venäjän armeijan joukot Virosta lähtiessään olisivat ratkaisseet myös Baltian aluetta kiusanneet ongelmat. Näin ei presidentin mukaan suinkaan ole vaan ulkomaiden tukea kaivataan edelleen lopulliseen ratkaisuun pääsemiseksi.

Baltian kysymykseen sisältyvät presidentti Meren mukaan ei ainoastaan miehitysjoukkojen poistuminen Viron maaperältä, *”okupatsioonivägede lahkumine Eesti pinnalt”*, vaan myös kansallisen turvallisuuden takaaminen, *”oma rahvusliku julgeoleku tagamine”*, Viron täydellinen yhdentäminen länsimaiseen demokratiaan ja vapaaseen markkinatalouteen, *”Eesti täieliku integreerimine Läänemaailma demokraatiasse ja vabaturumajandusse”*. Lennart Meri asettaa tällä ilmaisulla kansallisen turvallisuuden ja länsimaisen demokratian, joka käsittää myös vapaan markkinatalouden, välille yhtäläisyysmerkin. Vetoamalla ulkomaisiin ystäviin näiden päämäärien saavuttamiseksi, Meri oikeastaan esittää, että Baltian kysymys on ratkaistu vasta silloin, kun Baltian maat on otettu Euroopan Unionin jäseniksi. Viron presidentti käyttää samaa argumenttia vielä peitellen kuin käyttivät monet suomalaispoliitikot esittäessään Suomen liittymistä Euroopan Unioniin. Merihän ei tässä yhteydessä Euroopan Unionia nimeltä mainitse — lähettää vain piiloviestin aiheesta maailmalle. Vaikka hän puhuukin ainoastaan Virosta tässä yhteydessä, on Baltiaa kuitenkin pidettävä kaikkien kolmen Baltian maan muodostamana alueena — Baltian kysymys ei suinkaan ole pelkästään Viron kysymys. Viron presidentti vain puhuu oman maansa esimerkistä ja oman maansa puolesta.

5.7. Kahden maan koordinaatit

Tämä Lennart Meren puhe on käsittelemistäni puheista aikajärjestyksessä viimeinen. Se on liitteenä 7. Meri piti puheensa Turun yliopistossa toukokuussa 1995. Puhe on valmisteltu ottaen huomioon kuulijoiden akateeminen tausta. Ehkä tästä johtuen se on myös tekstin tasolla yksi vaikeaselkoisimpia. Ihmetellä täytyy, mitä kuulijat ovat varsinaisessa puhetilanteessa puheesta saaneet irti vai onko puheen sisältö jäänyt yksittäisten, toisistaan irrallaan olevien, asioiden luetteloksi. Tällöin jopa loistavaksi puhujaksi mainostettu presidentti Meri on tehnyt virhearvion, puhe on epäonnistunut. Kuitenkin lähemmässä tarkastelussa puheesta löytyy ajatuksellista johdonmukaisuutta, sen punainen lanka. Voikin olla, että Meri on ajatellut puheen käyttöä kirjallisessa muodossa, julkaistuna tiedotusvälineissä.

Muista puheista poiketen tätä puhetta ei ollut aineistona käyttämäni vironkielisen puhekokoelmäkäsikirjoituksen mukana. Tästä johtuen en ole myöskään voinut käyttää vironkielisiä lainauksia tulkinnassani. Mutta koska puhe on pidetty Turun yliopistossa eikä virallisella Suomen valtion vastaanotolla, onkin luultavaa että puhe on esitetty alunperin suomenkielisenä. Tällöin tulkintamateriaalista esitetty alkukielisyyden vaatimus on mahdollista sivuuttaa.

Virossa on puheenpitohetkellä eletty jo lähes neljä vuotta postkommunistista aikaa — poliitikot pyrkivät eroon Venäjän henkisestä perinnöstä päätettyään hakea jäsenyyttä Natossa ja Euroopan Unionissa, mutta poliittinen elämä on yhä edelleen sekasortoista ja tavallista kansaa huolettaa oma arkinen toimeentulonsa. Presidentti Meren sanoin *“Viron valtion on koko ajan tartuttava vaihdetankoon.”*

5.7.1. Puheen perustukset

Tämän puheen tehtävä on vaikuttaa länsimaihin. Presidentti pyrkii vakuuttamaan yleisönsä siitä, että Viro ansaitsee mahdollisuuden liittoutua niin Natoon kuin EU:iinkin. Hän haluaa myös muistuttaa, ettei Venäjän uhka ole poistunut ainakaan Viron osalta.

Presidentti Meri pyrkii vaikuttamaan kuulijoihinsa puheteknisten keinojen avulla. Ensin hän puhuu yleisön puolelleen voimakkaita tunteita herättävillä kuvauksillaan Viron synkästä lähihistoriasta. Näitä mustavalkoisia kuvia hän asettelee myös muualle puheensa lomaan. Tämän jälkeen hänen tavoitteenaan on yleisön asettaminen virolaisten osaan muistuttamalla 50 vuoden takaisista tapahtumista, joiden käsikirjoitus olisi voinut olla myös toinen. Puheen jatko meneekin vakuutellessa "periaatteiltaan puhtaan" Viron moraalista oikeutta liittyä haluamiinsa liittoutumiin.

Lennart Meren puhe rakentuu neljän pääasian ympärille. Ensimmäkin Meri sijoittaa kartalle Viron ja vierailukohteenaan olevan Suomen ja korostaa maiden kohtalonyhteyttä, joka Meren mielestä periytyy geologisesta yhteydestä maiden välillä. Toiseksi Meri puhuu valtioista, Virosta ja Suomesta, jotka ovat niin pieniä, etteivät ne pärjää liittoutumatta muiden maiden kanssa. Kolmanneksi Meren huolena on demokratia ja sen kriisi. Viimeisenä pääaiheenaan presidentti Merellä on periaatteet, ja hän esittääkin maansa viestinä maailmalle, etteivät periaatteet ole kauppatavaraa.

5.7.2. Heikkous historiaan

Viron tasavallan presidentti Lennart Meri pohjustaa puheensa maansa historiaan, johon tällä kertaa auditorio ja paikka huomioon ottaen sopivasti liittyy myös Suomi. Meri lähtee liikkeelle kauempaa historiasta, jossa vilahtavat vuodet 1816—1855, 1600-luku ja 1200-luku, tullen neuvostovirolaisen lähihistorian kautta nykyhetkeen. Kuten muissakin puheissaan, Meri luo ihannoivan kuvan kauemmas Viron menneisyyteen, aikaan ennen neuvostovaltaa. Eräässä toisessa puheessaan²⁰ hän onkin maininnut historian olevan yksi inhimillisistä heikkouksistaan, kun taas tulevaisuus on vain raaka-ainetta, josta nykyhetki työstää historiaa.

Presidentti Lennart Meri tulkitsee uudella ja huomiota herättävällä tavalla historiaa. Hän katsoo kolmannen maailmansodan syntyneen jo vuonna 1945 neuvostoliittolais-

---

²⁰ Vabariigi Presidendi kõne riiklikul vastuvõtul Fredensborgi lossis 12.aprillil 1994 eli puheessa Tanskan valtion vastaanotolla 12.4.1994.

ten hyökätessä Mantšuriaan. Maailmansodan mittoihin päästään, kun otetaan huomioon, että sodat ja kommunistiset vallankumoukset jatkuivat kolmella mantereella, ja sotia on syttynyt ja niitä on ollut katkeamattomana ketjuna näihin päiviin asti. Meri laajentaa maailmansodan käsitettä liittäessään siihen myös viime vuosina ihmisiä järkyttäneet terrori-iskut. Näissä iskuissa ovat olleet vastakkain terroristit ja demokratia. Koska presidentti Meri sanoo myös Leninin olleen terroristi ja perustaneen maansa terrorille, ovat hänen mielestään tänä päivänä tapahtuvat terrori-iskut Neuvostoliiton tapahtumien periaatteellista jatkoa.

Lennart Meri ei ole kolmannen maailmansodan ajatuksineen yksin, sillä esimerkiksi ruotsalaisen Bo Hugemarkin artikkeli *Det strategiska läget i Östersjöområdet 1918 jämfört med 1993* käsittelee samaa aihetta. Hugemarkin (1994, 287) mukaan vuonna 1993 loppui kolmas maailmansota siinä mielessä, että taistelut taukosivat mutta rauhansopimus jätettiin kuitenkin allekirjoittamatta. Tätä kolmatta maailmansotaa Hugemark luonnehtii kylmäksi ja hänen mukaansa se alkoi bolševikkien vallankumouksesta vuonna 1917 ja päättyi Neuvostoliiton kaatumiseen vuonna 1991. Vaikka Neuvostoliitto kaatuikin jo vuonna 1991, ottivat Venäjällä yhteen parlamentin ja presidentin kannattajat vielä lokakuussa 1993. Hugemark viitanee näihin taisteluihin kylmän sodan jatkeena, ennen kuin sota varsinaisesti loppui. Verratessaan ensimmäisen maailmansodan päätöstä kolmannen maailmansodan päätökseen Hugemark osoittaa niissä samankaltaisuuksia: sodan lopputulos merkitsi molemmissa tapauksissa, että Baltia vapautui tarttumalla tilaisuuteen hypätä pois venäläisestä imperiumista sen romahtaessa; ja tässä tilanteessa kasvoi myös Suomen toimintavapaus, 1. tapauksessa maan saadessa itsenäisyyden, toisessa mm. YYA-sopimuksen rautessa. (Hugemark 1994, 287.) Hugemark ja Meri ovat periaatteessa tulkinnoissaan samoilla linjoilla, mutta kylmän sodan alun he sijoittavat eri vuosikymmenille ja eri tapahtumiin.

5.7.3. Poliitikot vs. poliittinen eliitti

Presidentti Meri sanoutuu irti politiikasta väittäessään, ettei Virolla ja Suomella ole mahdollisuutta tehdä valintoja liittoutumisen suhteen. Tietenkin hän on tehnyt jo

ennalta poliittisen valinnan julistaessaan vaihtoehdottomuuden realiteetiksi. Irtautuminen politiikasta lievenee kuitenkin, kun hän ilmoittaa väistämättömyyksiensä olevan ohjailtavissa ja paranneltavissa. Meri näkee politiikan mahdollisuuden väistämättömyyden keskellä.

Lennart Meri on monessa puheessaan kritisoinut voimakkaasti poliitikkoja ja etenkin Viron parlamenttia. Tällä tavoin hän on nostanut itsensä politiikan yläpuolelle, valtakunnan isälliseksi "likaisesta politiikasta" erossa pysyväksi johtohahmoksi. Myös Turussa pitämässään puheessa hän tuo esiin parlamentti- ja demokratiakritiikkiä. Meren mukaan demokratia on kriisissä, jota edesauttavat kansanedustajat, jotka tekevät vain lyhytnäköisiä päätöksiä. Kritiikki kohdistuu myös äänestäjiin, koska he valitsevat edustajikseen henkilöitä, jotka pienentävät veroja ja näin auttavat äänestäjiä hankkimaan uusia hyödykkeitä. Globaaliset ongelmat eivät heitä kiinnosta. Meri puhuu myös ydinasekiristyksestä, jonka mahdollisuuden ymmärtävät vain harvat: tiedemiehet ja poliittinen eliitti. Toisin kuin yleisesti meillä Suomessa asia on ymmärretty, Meren mukaan poliittinen eliitti ei eliittiin kuulumisensa takia monesti-kaan ole parlamentissa. Sen sijaan itsensä presidentti lukenee poliittiseen eliittiin erotuksena poliitikosta, joksi hän ei tunnustaudu.

Tehdessään pesäeron tavallisiin poliitikkoihin presidentti Meri tekee tietoisesti poliittisen roolivalinnan — hän esittää antipoliitikon roolia Viron poliittisessa näytelmässä. Tästä on kiistatta hyötyä politiikkaan Neuvostoliiton jäljiltä kyllästetyssä Virossa. Poliitikkoja ei siellä edelleenkään pidetä arvossa. Monet parlamentin jäsenet ovatkin entisiä kommunisteja, jotka haistoivat oikeat tuulet riittävän aikaisessa vaiheessa. Lennart Meri pelaa oman roolinsa sen verran hyvin, että hänen menneisyytensä neuvostojärjestelmässä tahtoo helposti unohtua. Meri valittiin kirjailijaliittoon, joka oli sosialistisissa maissa virallinen järjestelmän osa, jo nuorena ja hän toimi sen ulkomaisten yhteyksien sihteerinä vielä 80-luvun puolivälissä. Hän sai tehdä useita tutkimusmatkoja Siperiaan. Kaikki merkit osoittavat, että presidentti Merellä on aina ollut tilanteentajua niin Neuvostoliitossa kuin Viron tasavallassakin. Nyt tilanteentaju näkyy poliitikon roolin kieltämisenä.

5.7.4. Pukinsorkkia ja sensuurin kiertoa

Lennart Meri sanoo Suomen ja Viron olevan toistensa peilikuvia. Kohteliaana miehenä hän muistuttaa suomalaisille kuulijoilleen Suomen asioiden olevan lähes kaikissa suhteissa paremmin kuin Virossa, mutta ilman pientä, Meren teksteille ominaista, pukinsorkkaa suomalaiset eivät selviä. Meri pukee arvostelunsa huumorin kaapuun. Hän esittää luettelon, mitä kaikkea Suomessa on enemmän kuin Virossa — lueteltuaan monta positiivista ominaisuutta presidentti Meri päättää litanian työttömyyteen.

Viitatessaan Neuvostoliiton aikaan presidentti Meri antaa havainnollisen esimerkin neuvostosensuurin perusteellisuudesta. Hän kertoo, että koska Oleariuksen 1600-luvulla kirjoittama kirja oli matkakirja, jossa puhuttiin koordinaateista, jotka määrittivät Vironkin sijainnin suhteessa muuhun maailmaan, ei julkaisu läpäissyt sensuuria. Ulkopuolisesta tuntuukin uskomattomalta, että noinkin tehokkaan ja epäluuloonsaan huippuun viritetyn sensuurin läpi virolaiset ylipäänsä onnistuivat saamaan omia viestejään eteenpäin. Yksi hyvä esimerkki sensuurin välttämisestä on Gustav Ernesaksin säveltämä laulu *Hakkame meehed minema*, jonka melodia ja sanat olivat tavanomaiset, mutta laulu sai kuitenkin suuren suosion. Salaisuus piili laulun sanoissa — niissä ei ollut yhtään s-kirjainta. Tällä tavoin se erottui huonostikin kuultuna kaikista venäjänkielisistä, runsaasti suhisevista lauluista. (Lukkari 1996, 116.)

5.7.5. Puheen kielikuvat

Tässä Turussa pitämässään puheessa Viron presidentti käyttää paljon kielikuvia, jotka antavat sijan tulkinnoille. Jonkin verran hän tulkitsee myös itse kaunokirjallista tekstiään. Esimerkiksi turvallisuutta Meri vertaa koostumuksestaan monimutkaiseen aineeseen, jonka tuottamista ei osata Virossa, kun taas Suomessa sitä riittää jo varastoitavaksi asti. Rivien välistä voikin lukea, että esimerkiksi Neuvostoliiton aikana virallisen Suomen harjoittama ”reaalipolitiikka” ja laimea suhtautuminen Neuvostoliiton sisäisiin asioihin, olisi ollut osaltaan kasvattamassa tuota turvallisuus-aineen

määrää. Ja sehän ei ole virolaisten näkökulmasta Suomelle ollenkaan kunniakasta, vaikkakin tässä hetkessä osatekijä kadehdittavaan määrään turvallisuutta.

Puheen alussa presidentti puhuu koordinaateista tarkoittaen sananmukaisesti pisteen sijaintia pinnalla ja vahvistaen tämän vielä antamalla koordinaattilukemat, joiden osoittamassa paikassa sijaitsee tallinnalainen Nigulisten kirkko. Lennart Meren puhuessa myöhemmin koordinaateista on käsitteen merkitys laajentunut — koordinaatit ilmaisevat nyt suhdetta muuhun maailmaan. Meri sanoo: *“1600-luvun tekstin kohtaloksi koituivat koordinaatit: totalitaarisessa järjestelmässä ei Virolla eikä sen pääkaupungilla saanut olla koordinaatteja, toisin sanoen suhdetta muuhun maailmaan, vähiten Helsingin Tähtitorninmäkeen.”* Jo se, että Tallinna oli Oleariuksen matkakirjassaan kuvaamalla reitillä, osoitti kaupungin yhteyttä muuhun maailmaan. Se kertoi, ettei Tallinna (eikä Viro) ole ainoa piste kartalla. Jos teksti olisi julkaistu neuvostoaikana, olisi se sotinut totalitaarisen järjestelmän oppeja vastaan: liikkuminen rautaesiripun ulkopuolelle oli monessa tapauksessa mahdotonta, ja mm. virolaisyhteydet rajoittuivat suurelta osin Neuvostoliiton sisälle. Myöhemmin puheessaan Meri sanoo virolaisten tunteneen koordinaattinsa, jotka hänen mukaansa olivat *“Euroopan koordinaatteja”*. Tässä käsite on laajentunut kuvaamaan virolaisten asemaa maailmassa, heidän eurooppalaista kulttuuri- ja arvoyhteyttään erotuksena miehitysvallan slaavilaisesta perinnöstä.

5.7.5.1. Keisarin uudet vaatteet

Presidentti Meri löytää runsaasti tulkittavaa Ranskan presidentti François Mitterrandin lauseesta: *“Eurooppa on voittanut itsensä.”* Mitterrand puhuu maanosassaan tapahtuneesta yhdentymiskehityksestä, jonka perimmäisenä tarkoituksena on taata rauha Euroopassa. Lennart Meri kuitenkin tarkastelee tuota lausetta omasta Viron presidentin näkökulmastaan. Hän näkee siinä Euroopan, jonka toinen jalka on ilmassa joko sen takia, että se on ottamassa askelta laajentuakseen edelleen, tai siksi, että se on jäänyt kangistuneena odottamaan parempia aikoja Euroopalle. Ja virolaisen näkemyksen mukaan askelta ottava jalka on kannateltavalleen parempi, tukevampi ja vakaampi kuin yhdellä jalalla horjumisen. Lisäksi askeleen ottaminen

merkitsee liikettä, ilman lisämääritteitä ilmaistuna vieläpä liikettä eteenpäin, kun taas paikallaan horjumisen tarkoittaa pysähtyneisyyttä, epävarmaa huojumista, jonka uhkana on kaatuminen ja sen aiheuttamat vahingot sekä kaatujalle että ympärillä olijoille.

Mutta mitä presidentti Meri tarkoittaa keisareilla, jotka ovat *“kenties tulleet olleeksi ilman vaatteita”* ja ettei kukaan, *“ei edes pieni lapsi ihmettele enää tuota alastomuutta”*? Myös nämä asiat Meri näkee Mitterrandin lauseessa. Puuttumatta siihen, onko Lennart Meri sortunut ylitulkintaan, haluan tehdä omat tulkintani Meren viittauksista Andersenin *Keisarin uudet vaatteet* -satuun. Tuossa sadussahan kaksi huijaria pääsi petkuttamaan turhamaista keisaria väittämällä kutovansa maailman hienointa kangasta, jota eivät kuitenkaan pystyisi näkemään virkansa hoitamiseen kykenemättömät tai mahdottoman typerät ihmiset. Kukaan ei tietenkään nähnyt olematonta kangasta, muttei myöskään kukaan asiaa paljastanut pelätessään virkansa puolesta tai leimautumista typeryukseksi. Lopulta huijarien saatua palkkionsa, arvonimensä ja kunniamerkinsä ja keisarin astellessa juhlakulkueessa kaupungilla ihmisten ihastellessa keisarin uusien vaatteiden kauneutta ja istuvuutta pieni lapsi sanoi, ettei keisarilla ole vaatteita päällään ollenkaan. Pienen lapsen sanat kulkeutuivat kaikkien korviin, mutta keisari päätti kestää nöyryytyksen ja kasvonsa säilyttäen hän kulki loppumatkan entistäkin ylväämmin.

Kysymys voi olla puheen kokonaisuuden valossa siitä, että presidentti Meren mielestä Euroopan johtajat ovat tulleet huijatuiksi, kun he ovat luulleet Euroopan yhdentymisen olevan ratkaisu kaikkiin kuviteltavissa oleviin ongelmiin. Meri on aiemmin tässä puheessa valitellut eurooppalaisten eurooppakeskeisyyttä, äänestäjien ja demokraattisesti valittujen edustajien kyvyttömyyttä ajatella maailmanlaajuisia uhkia ja probleemeja. Meri tuokin esille Marshall McLuhanin näkemyksen maailmasta pienenä kylänä, jossa ei kuitenkaan tieto maailman tapahtumista ja tiedonkulun nopeus riitä vaan Lennart Meren mukaan tuossa kylässä on itsensä lisäksi kannettava huolta myös muista. Euroopan keisarit ovat yhdentymishuumassaan unohtaneet muun maailman.

Kuka sitten on tuo pieni lapsi, joka ei myöskään näe keisarinsa alastomuutta?

Varmaankin se suuri enemmistö, joka vain ihasteli keisarin uusia vaatteita, on Meren mielestä tavallisia äänestäjiä, tavallisia poliitikkoja, sitä harmaata massaa, johon suuri osa meistä kuuluu. Pieni lapsi puolestaan saattaisi edustaa sitä vaatimattoman kokoista kriittistä joukkoa, joka esittää kysymyksiä, epäilee ja näkee, mitä todellisuudessa tapahtuu. Myös Meren puheessaan mainitsema poliittinen eliitti kuulunee tuohon kriitikkojen joukkoon. Puheen viesti maailmalle on kuitenkin se, että tämäkin joukko on vaiennut. Välinpitämättömyys, joka uhkaa demokratiaa, taitaa olla uhka koko ihmiskunnalle. Meri sanookin: *“Euroopan tahto, moraalit ja demokraattiset periaatteet ovat vakavan haasteen edessä.”*

Mikä on Lennart Meren vastaus näihin ongelmiin? Ainakin osa vastausta on se, että Euroopan Unionin pitää jatkaa laajenemistaan, Viron tasavalta on myös hyväksyttävä mukaan. Meri haluaa luoda kuvan, jonka mukaan yhdentymiskehityksen pysähtyminen olisi kohtalokasta koko Euroopalle, ei ainoastaan Virolle ja muille Unionin ulkopuolelle jääville maille vaan myös nykyisille jäsenmaille.

5.7.5.2. Valtio liikkuu

Presidentti Meri on käyttänyt valtion yhteydessä liikkeen metaforaa. Staattinen valtiofiguuri saa hänen käsittelyssään lisäominaisuuksia. Hän sanoo virolaisten olevan kiitollisuudenvelassa *“Suomen kansalle, Suomen poliitikoille ja hallitukselle tuesta, jota Viro on saanut nauttia joka askeleella”* uudelleenkytkeytymisessään vapaaseen markkinatalouteen ja Länsi-Euroopan demokraattisiin perusarvoihin. Viron valtio on siis liikkunut, vaikkakin vaivoin ja tuettuna, pois päin Venäjän henkisestä perinnöstä ja neuvostoyhteiskunnan rakenteista kohti eurooppalaisuutta: demokratiaa ja vapaata markkinataloutta.

Myös myöhemmin tässä samassa puheessa valtio *“liikkuu”*. Presidentti Meren mukaan *“liikevoima”* on valtioille ominaista. Hän sanoo: *“Suomalaiset ovat tottuneet siihen, että Suomi on valtio. Suomella on jokaiselle valtiolle ominainen liikevoima. Suomen valtio kulkee eteenpäin sujuvasti, Viron valtion on taas koko ajan tartuttava vaihdetankoon.”* Valtioiden liikevoima lienee Meren käyttämässä merkityksessä

valtiollisten organisaatioiden toimintakykyä, kykyä reagoida nopeasti kansallisiin ja kansainvälisiin haasteisiin. Vai onko se valtioiden sisäisen yhtenäisyyden mitta, soraäänien puute poliittisten päätösten yhteydessä?

Kahdessa edellä mainitsemassani esimerkissä valtion liikkumistyyli vaihtuu, aluksi kuljettiin jalan, sitten jollain ajoneuvolla, jossa on vaihteet ja mahdollisuus pienentää vaihdetta ylämäessä ja vaikeassa maastossa. Ja koska kysymys on Virosta, valtion liikkumisteho on presidentti Meren mukaan niin heikko, että vaihteita tarvitaan. Kuitenkin Viron tapainen pikkuvaltio pystyy tarvittaessa tekemään vaikka täyskään-
nöksen paikallaan. Tällä kertaa Meri vertaa Viroa eskimokajakkiin, kun taas suurvallat ovat verrannollisia supertankkereihin, jotka tarvitsevat käännökseensä meripeninkulmia²¹. Kysymys on nyt joustavuudesta ja nopeudesta talousrakenteiden uudelleenjärjestelyjen suhteen.

Valtiot saavat presidentin käsittelyssä myös muita elävien organismien ominaisuuksia. Meri käyttää metaforana norsua ja valasta puhuessaan suurvallasta. Hän kuitenkin rajaa vertauksen koskemaan mainittujen eläinten ja suurvallan sydämiä. Näiden suurten, muttei kuitenkaan kovin kömpelöiden eläinten sydänten tavoin myös suurvallan sydän lyö hitaasti, mikä vaikuttaa myös sen ajantajuun: pikkuvaltiolle suurvallan sekunnit ovat tunteja ja viikkoja. Jos tätä ajatusleikkiä jatketaan, voidaan päätyä siihen, että suurvaltojen elinikä on pidempi kuin pienten valtioiden, joiden aika lentää kuin siivillä. Tällaista tulkintaa pienen maan presidentti Meri ei tietenkään hyväksyisi.

6. LOPETUS

Olen tutkinut pro gradu -työssäni vieraaseen maahan, kieleen ja kulttuuriin erottamattomasti kuuluvia asioita. Tiedostin ongelman aloittaessani työn ja hyväksyin jo etukäteen omien mahdollisuuksieni rajat tulkintoja tehdessäni. Olen kuitenkin

---

²¹Samat metaforat esiintyvät Meren puheessa ÜRO Peaassamblee 48. Istungjärgul 30.9.1993 eli presidentin YK:n yleiskokouksessa pitämässä puheessa, jossa hän viittasi pienten valtioiden velvollisuuteen määrittää maailmanjärjestys uudelleen, koska niillä on eskimokajakin tavoin mahdollisuus kurssimuutoksiin.

mielestäni pystynyt löytämään Lennart Meren teksteistä jotain sellaista, mitä ne eivät lukijalleen heti paljasta.

Verratessani Meren kirjoja ja puheita sain nähdä, että hänen kirjansa ovat ennen kaikkea kaunokirjallisia luomuksia ja niiden poliittinen tulkinta on virolaista kulttuuria vain pintapuolisesti tuntevalle hyvin vaikeaa. Jotakin toki löysin myös kirjoista. Näin Meren tekstien tulkinnoissa pääpaino siirtyi kuin automaattisesti presidentin puheisiin. Niiden ymmärtämiselle näkisin olennaisena sen, että ne pitää osata suhteuttaa puheenpitohetkeen — siihen, mitkä asiat virolaisessa poliittisessa elämässä ovat kulloinkin olleet esillä ja mikä ihmisiä on puhuttanut. Kontekstin huomioiminen osoittautui tärkeäksi. Presidentti Meren puheissa vaikutuksen minuun tekivät niiden höysteenä käytetyt osoitukset laajasta sivistyksestä. Vaikutti siltä, ettei mikään elämän alue olisi Lennart Merelle vierasta. Toisaalta tämän vaikutelman saaminen vain osoittaa Mereltä tekstuaalisten keinojen ja vaikuttamiskielen hallintaa.

Poliitikkona Lennart Meri pelaa antipoliitikon ja menneisyyspoliitikon roolia, jossa hän käyttää mm. patriotismiretoriikan keinoja. Antipoliitikon rooli sopii hänelle hyvin, koska kirjailijataustansa vasten hän voi esiintyä poliitikkojen joukosta erottuvana intellektuellina. Toisaalta antipoliitikon rooli rikkoutuu aina silloin, kun presidentti luopuu puheessaan juhlatyylistä ja laskeutuu tavallisten poliitikkojen joukkoon käsittelemällä avoimia "päivänpolttavia" poliittisia kysymyksiä. Menneisyyspoliitikkona presidentti Meri esiintyy šamaanina, joka välittää aikaa, toimii menneisyyden ja tulevaisuuden yhdistävänä lenkkinä. Kansatieteilijän koulutus ja elämäkokemus Siperiaan suuntautuneilta tutkimusmatkoilta ovat kiistämättä tukeneet Merta rooliinsa eläytymisessä. Yritin löytää Lennart Merestä myös karismaattisen poliitikon piirteitä, mutta saalis jäi aika heikoksi. Merta voinee kuitenkin luonnehtia karismaattisen poliitikon virolaisilmentymäksi. Presidentti Meren työkaluina puhetaito ja tekstin tuottamisen taito osoittautuivat hyvin keskeisiksi ja ovatkin tärkeinä tekijöinä karisman välittämisessä.

Vaikka olenkin osoittanut Lennart Merestä löytyviä poliitikkotyyppejä ja käsitellyt hänen vaikuttajan uraansa laajemmin, pro gradu -työni näyttäytyy kuitenkin parhaiten katsauksena Viron lähimenneisyyden poliittisiin mullistuksiin ja nuoren valtion

synnytystuskiin. Tämä katsaus puolestaan tukeutuu työni alussa esittelemääni 1900-luvun Viron tasavallan ja Neuvostoviron historiaan. Tämä tarkoittaa sitä, että Lennart Meren poliittisia puheita on mahdollista tutkia aivan eri näkökulmasta kuin mitä minä olen tehnyt. Mahdolliseen jatkotutkimukseen aiheessa riittää vielä annettavaa.

AINEISTO JA LÄHTEET

Aineistona:

Kirjan Tulen maasta, jonka nimi on Viro alkukielineen käsikirjoitus:

President Lennart Meri intervjuu Seppo Kuusistole 25.8.1995

Eesti Vabariigi President Lennart Meri, Curriculum vitae

Hetk kui pisar. Noarootsis 17.8.1994

Puheet:

Tuglase Seltsi liikmetele 4.5.1992

Eesti televisioonis 6.10.1992 (Ametisse astumise päeval)

Hõimupäevadest osavõtjaile 17.10.1992

Kõne NATO nõukogus 25.11.1992

Uusaastatervitus eesti rahvale 31.12.1992

Rahvusvahelises Diplomaatilises akadeemias Pariisis 27.1.1993

"Estonia" kontserdisaalis 24.2.1993

Põllumeeste Kongressil 26.3.1993

Stuttgardis 3.5.1993

Poola Presidendi vastuvõtul 6.5.1993

Eesti Vabariigi vastuvõtmisel Euroopa Nõukogu liikmeks 13.5.1993

Riigikohtu esimesel istungil 26.5.1993

Eesti krooni taaskehtestamise konverentsil 18.6.1993

Kaitseväe lippude õnnistamisel 23.6.1993

Kaitsejõudude paraadil Tartus 23.6.1993

Soome-ugri kultuuriseminarile Savitaipalel 29.6.1993

Pöördumine Eesti Televisioonis 7.7.1993

Põllumajandusülikooli rektori Mait Klaasseni inauguratsioonil Tartus 31.8.1993

Pühale Isale Tallinna lennujaamas 10.9.1993

Eesti Rahvusraamatukogu avamisel 11.9.1993

Tallinna Tehnikaülikooli 75. aastapäeval 16.9.1993

ÜRO Peaassamblee 48. Istungjärgul 30.9.1993

Eesti televisioonis teise tegevusaasta künnisel 7.10.1993

Hõimupäevade pidulikul lõpetamisel 17.10.1993

Avasõna Europamusicale kontserdil 31.10.1993

Ankaras 7.12.1993

Balti Strateegiliste ja Rahvusvaheliste Uuringute Instituudis 16.12.1993

Uusaastaläkitus 31.12.1993

Avaldus seoses valitsuse koosseisu muutmisega 9.1.1994

Avaldus seoses valitsuse koosseisu uuendamisega 11.1.1994

Festum Finnicumi avamisel 17.2.1994

Avasõna Eesti kultuurikogule 21.2.1994

TÜ rektori P. Tulviste inauguratsioonil Tartus 22.2.1994

Kõne Estonia kontserdisaalis 24.2.1994

Pidulikul vastuvõtul Hamburgi Raekojas 25.2.1994

Soome Vabariigi Presidenti auks 31.3.1994

Riiklikul vastuvõtul Fredensborgi lossis 12.4.1994

Emadepäeval 8.5.1994

Diplomaatilisele korpusele Kadriorus 17.5.1994

Läänemeremaade Nõukogu ministrite kohtumise puhul 24.5.1994

Õigusteadlaste 18. päeval 28.6.1994

Maarjamäel aug. 1994

Riigivisiidil Püha Tooli juurde 15.9.1994

"Majanduse kaudu julgeolekuni" Frankfurdi nõupidamisel 23.9.1994

"Estonia" hukkumise mälestusaktusel 1.10.1994

Pöördumine Eesti televisioonis 20.10.1994

Televisioonis ja raadios 20.10.1994

Rahvusvahelisel konverentsil "Eesti ja Euroopa Liit" 3.11.1994

Budapesti ülikoolis dets. 1994

CSCE tippkohtumisel Budapestis 5.-6.12.1994

Rahvusvaheliste Suhete Instituudis Prahast 10.12.1994

Eesti julgeolekupoliitilistest aspektidest St. Galleni Julgeolekupoliitilisel foorumil

25.1.1995

Vabariigi aastapäeval 24.2.1995

EÜS 125. Aastapäeval 7.4.1995

Kõne riigivisiidi ajal Soomes 17.5.1995

Meri, L. 1974. Virmaliste väraval. Eesti Raamat: Tallinn.

Meri, L. 1976. Hõbevalge. Eesti Raamat: Tallinn.

Meri, L. 1977a. Lähenevad rannad. Reised 130. ja 160. meridiaani vahel. Eesti Raamat: Tallinn.

Lähteet:

Agenda 2000: Commission Opinion on Estonias Application for Membership of the European Union. B. Criteria for Membership. 1. Political Criteria. Internetosoiteessa [Http://europa.eu.int/comm/dg1a/agenda2000/en/opinions/estonia/b1.htm](http://europa.eu.int/comm/dg1a/agenda2000/en/opinions/estonia/b1.htm).

Alajoki, J., Autio, S. ja Uusiharo, P. 1990. Baltian historian yleispiirteet. Tampereen yliopiston Historiatieteen laitoksen opetusmonisteita nro 8: Tampere.

Arendt, H. 1989. Vita activa oder Vom tätigen Leben. R. Piper & Co. Verlag: München.

Arjakas, K. (toim.) 1990. Vabaduse ja demokraatia teel. Kaks aastat Eestimaa Rahvarinnet. Eestimaa Rahvarinne: Tallinn.

Bendix, R. 1977. Max Weber, An Intellectual Portrait. University Printing House: Cambridge.

Blåfield, A. Edgar, kuidas see nonda juhtus? Suomen Kuvalehti 6/1992.

Dokumenttiprojekti: Puhe on nyt Virosta. Toimittaja ja ohjaaja Hovinheimo, L. TV2 18.2.1998 klo 21.45.

Duverger, M. 1967. Political Parties. Their organization and activity in the modern state. Lowe & Brydone: London.

Edelman, M. 1988. Constructing the Political Spectacle. The University of Chicago Press: Chicago.

Eesti Vabariigi Põhiseadus. 1992. Kirjastus <<Olion>>. Eesti Entsüklopeediakirjastus: Tallinn.

Etzioni, A. 1973. Nykyajan organisaatiot. Suomennos S. Randell. Tammi: Helsinki.

Forssell, J. Pikavauhdilla länteen. Suomen Kuvalehti 41/1996.

Havel, V. 1990. Asioista kuultuna. Suomentanut Sairaste, K. Kirjayhtymä: Hämeenlinna.

Helsingin Sanomat 23.9.1994

Hugemark, B. 1994. Det strategiska läget i Östersjöområdet 1918 jämfört med 1993. Teoksessa Engström, J. ja Ericson, L. (toim.) Mellan björnen och örnen. Sverige och Östersjöområdet under det första världskriget, 1914—1918. AB C O Ekblad&Co: Västervik.

Hyytiä, O. 1992. Viron kohtalontie 1933... 1939... 1940. Gummerus: Jyväskylä.

Iivonen, J. 1990. Viron kansallisesta itsemääräämisestä. Poliitikka 3/1990.

Jallinoja, R. 1992. Intellectuals as Forerunners of Cultural and Social Change. Teoksessa Kauppi, N. and Sulkunen, P. (ed.) Vanguard of Modernity. Society, Intellectuals, and the University. Jyväskylän yliopiston Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja nro 32: Jyväskylä

Kanerva, J. 1994. "Ryvettymisen hyvä puoli..." Suomalainen politiikka ja poliitikot

televisiossa. Jyväskylän yliopiston nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja nro 40: Jyväskylä.

Kaplinski, J. 1989. Taiteilijat virolaisuuden juurilla. Teoksessa Neljä päivää Virossa. Kulttuurimatkailijan kirja. Suomentanut Lille E. WSOY: Juva.

Kaplinski, J. Lännen pulma: miten asennoitua. Suomen Kuvalehti 21/1990.

Kaplinski, J. Savisaaren ero. Suomen Kuvalehti 6/1992.

Kiin, S., Ruutsoo, R. ja Tarand, A. 1990. Neljänkymmenen kirje. Kokemuksia neuvostotodellisuudesta. Suomentaneet Anhava, J., Mäkeläinen, T. ja Talve, J. K. Otava: Keuruu.

Klinge, M. 1995. Itämeren maailma. Otava: Keuruu.

Klinge, M. 1983. Muinaisuutemme merivallat. Otava: Keuruu.

Kononen, S. Meren maku suussa. Savon Sanomat 1.11.1995.

Kuldsepp, T. 1993. Kohtalona Suomi. Gummerus: Jyväskylä.

Kurunmäki, J. 1997. Patriotismi 1860-luvun Ruotsin valtiopäiväkeskustelussa. Poliittika 2/1997.

Kyheröinen, K. Mart Laar. Suomen Kuvalehti 39/1993.

Laar, M. 1993. Unohdettu sota. Sissi- ja tiedustelusotaa Virossa toisen maailmansodan aikana ja sen jälkeen. Suomentanut Vanhanen J. Gummerus: Jyväskylä.

Lauristin, M., Vihalemm, P. ja Ruutsoo, R. 1989. Viron vapauden tuulet. Suomentanut Lille E. Gummerus: Jyväskylä.

- Lukkari, M. 1996. Viron itsenäistyminen: kerran me voitamme kuitenkin. Otava: Keuruu.
- Made, Tiit. 1991. Kansa tahtoi. Suomentanut Savolainen A. WSOY: Juva.
- Marttila, H. Absurdi teatteri muovasi presidentin. Helsingin Sanomat 20.1.1998.
- Marttila, H. Presidentin kirjailijakuva. Helsingin sanomat 3.10.1997.
- Marttila, H. Presidentin liikkumatila. Helsingin Sanomat 18.2.1998.
- Meri, L. 1977b. Revontulten porteilla. Suomentanut Lille E. Gummerus: Jyväskylä.
- Meri, L. 1983. Hopeanvalkea. Suomentanut Lille E. Gummerus: Jyväskylä.
- Meri, L. 1988. Kamtšatka, Tulivuorten maa. Suomentanut Lille E. Gummerus: Jyväskylä.
- Meri, L. 1989. Tallinnan kuiskeet. Teoksessa Neljä päivää Virossa. Kulttuurimatkailijan kirja. Suomentanut Lille E. WSOY: Juva.
- Meri, L. 1995. Tulen maasta, jonka nimi on Viro. Suomentanut Salokannel J. Otava: Keuruu.
- Michels, R. 1986. Puoluelaitos nykyajan demokratiassa. WSOY: Juva.
- Niitemaa, V. ja Hovi, K. 1991. Baltian historia. Tammi: Jyväskylä.
- Palonen, K. 1987. Tekstistä politiikkaan. Johdatus tulkintataitoon. Jyväskylän yliopiston valtio-opin laitoksen julkaisuja nro 54: Jyväskylä.
- Pekonen, K. 1991. Symbolinen modernissa politiikassa. Jyväskylän yliopiston Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja nro 25: Jyväskylä.

- Pekonen, K. 1996. Elävä metafora antiautoritaarisen karisman retoriikkana. *Politiikka* 2/1996.
- Perelli, C. 1994. *Memoria de Sangre, Fear, Hope, and Disenchantment in Argentina* teoksessa Boyarin, J. (toim.) *Remapping Memory, The Politics of TimeSpace*. University of Minnesota Press: Minneapolis.
- Raud, M. 1991. *Kaks suurt. Jaan Tõnisson, Konstantin Päts ja nende ajastu*. Olion: Tallinn.
- Raun, Toivo U. 1989. *Viron Historia*. Otava: Keuruu.
- Sakmyster, T. 1994. *Hungary's Admiral on Horseback; Miklós Horthy, 1918—1944*. Columbia University Press: New York.
- Saluri, P. 1995. *Lennart Meri*. Teoksessa Meri, L. *Tulen maasta, jonka nimi on Viro*. Suomentanut Salokannel J. Otava: Keuruu.
- Savisaar, E. 1988. *Revolutsioon jätkub*. Eesti Raamat: Tallinn.
- Tarkka, J. *Valta ja kumous*. *Suomen Kuvalehti* 50/1989.
- Weber, M. 1991 (1919). *Politik als Beruf*. Duncker & Humblot: Berlin.
- Wilson, J. 1990. *Politically Speaking. The pragmatic analysis of Political Language*. Basil Blackwell: Worcester.
- Zetterberg, S. 1989a. *Itsenäisyyden aika*. Teoksessa Jokipii, M. (toim.) *Näkökulmia Baltian maiden historiaan ja kulttuuriin*. Atena kustannus Oy: Jyväskylä.
- Zetterberg, S. 1989b. *Kansallinen herääminen ja itsenäistyminen*. Teoksessa Jokipii, M. (toim.) *Näkökulmia Baltian maiden historiaan ja kulttuuriin*. Atena kustannus Oy: Jyväskylä.

Zetterberg, S. 1989c. Ribbentropista Gorbatšoviin. Teoksessa Jokipii, M. (toim.) Näkökulmia Baltian maiden historiaan ja kulttuuriin. Atena kustannus Oy: Jyväskylä.

Zetterberg, S. 1995. Viro. Historia, kansa, kulttuuri. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Jyväskylä.

Õispuu, S. 1992. Eesti ajalugu ärkamisajast kuni tänapäevani. Koolibri: Tallinn.

Õnnepalu, T. Kaikki on tällä puolen, mikään ei ole enää rajan takana. Suomentanut Salokannel, A. Helsingin sanomat 11.5.1997.

LIITE 1

EESTI VABARIIGI PRESIDENT TELEVISIOONIS

6. oktoobril 1992

Eesti naised ja mehed! Eesti Vabariigi kodanikud

Viiskümmend kolm aastat tagasi pöördus nende sõnadega Teie poole Vabariigi president. Nende sõnadega pöördun Teie poole täna, Eesti Vabariigi presidenti esimesel tööpäeval.

Eesti jonn ja Eesti tahe on meid taas liitnud Eesti Vabariigiks. Äsjased valimised on näidanud kogu maailmale ja kõigepealt meile endile, et Eesti rahvas, et teie, Eesti valijad, olete teinud lõpu nõkoguliku minevikuga. Omaesimestel vabadel valimistel on Eesti valinud vaba Euroopaliku demokraatia tee.

Täna me vaatame iseennast oma valimistulemuste peeglis. Meile vaatab vastu kõhn ja vaevatud Eestimaa, paljude armidega, millest mõned veel veritsevad. Kuid pilk on kindel ja sõbralik. Jah, meid ootavad ees majandusraskused. Aga need majandusraskused lõpevad seda kiiremini, mida kiiremini teie, Eesti mehed ja naised, hakkate uskuma oma jõusse ja iseennast jalule aitama. Riik toetab teid. Riik käivitab laialdase privatiseerimise. Te olete olnud sulased. Teist saavad peremehed. Ja Eesti Vabariik ei lase tekkida monopolidel, kes hinnad kõrgele kruvivad ja teie raha oma taskusse ahmivad.

Eesti on täiesväärne riik üksnes tingimusel, et ta suudab seista oma nõrkada ja kaitsetute eest. Pean silmas pensionäre ja noort Eesti peret.

Eestis elab palju inimesi, kea ei ole Eesti Vabariigi kodanikud. Ma pöördun täna kõigi teie poole välja sirutatud käega kinnitan, et Eesti Vabariik on õigusriik. Eesti Vabariigi president on õiglane president ka kõigi nende suhetes, kes Eesti kodanikud ei ole. Eesti Vabariik tagab kõigile oma kodanikele kodanikuõigused ja kõigile inimestele inimõigused nii, nagu need on kirja pandud ÜRO ja Euroopa Nõukogu rahvusvahelistes konventsioonides. Eesti seadusandja, meie Riigikogu, juhindub neist. Ma kinnitan teile kõigile: Eesti on õigusriik.

Eesti Vabariik ja tema loodav valitsus teeb kõik, et inimesed võiksid ennast tunda turvalistena. Et lõpeksid riigivargused, et kodudesse ei murtaks sisse, et te tunnaksite ennast kaitstuna kodus, tööl, omal põllul, tänaval jalutades. Eesti politsei, piirikaitseja kaitsejõudude tõhustamine on ja jääb meie ülesandeks. Kui tahama õigusriiki, peame õigusriiki kaitsma.

Taassündinud Eesti Vabariik tähistab nelja kuu pärast oma 75. aastapäeva. Selles seoses pean vajalikuks rõhutada meie partnerriikidele kõigis maailmajagudes, et Eesti on olnud avatud Ühiskond Tartu rahu päevist ja jääb selleks. Eesti on olnud Rahvasteliidu aktiivne liige ja jääb rahvusvaheliselt aktiivseks. Me kavatsena täiel häälel ja kogu oma tahtega kaasa rääkida ning koostööd süvendada ÜROs, Euroopa Nõukogus, Euroopa Julgeoleku ja Koostöö Konverentsil ja selle organisatsioonides, Saksa Liitvabariigi ja Taani algatusel meie ühiselt loodud Läänemere Riikide Nõukogus. Eesti integreerumine Euroopasse on meile tähtis nii majanduspoliitiliselt kui kaitsepoliitiliselt. Meie eesmärgiks on rahulik, turvaline ja sõbralik Põhjala.

Selle üheks eelduseks on Vene Föderatsiooniga peetavate läbirääkimiste lõpuleviimine niisugusel kujul, mis vastab mõlema poole rahvuslikele huvidele ning loob kindla aluse viljakateks ja sõbralikeks suheteks. Meie esmaseks ülesandeks on ja jääb võõrvägede "kiire, korrastatud ja täielik" väljaviimine Eesti Vabariigi territooriumilt kooskõlas CBCE suvise tippnõupidamise lõppdokumendiga. Oleme sügavalt veendunud, et Vene Föderatsiooni läänepiiril asuv iseseisev, võrdõiguslik ja koostöövalmis Eesti koos oma sõsarate Läti ja Leeduga vastab Vene Föderatsiooni huvidele, stabiilse Põhjala huvidele niisamasugusel määral, nagu see Eesti rahvuslikele huvidele vastab.

Homme alustab teie president nõupidamisi parlamendifraktsioonidega, et nimetada peaministri kandidaati. Eesti rahvas ja Eesti Vabariik peavad kiiresti saama stabiilse ja

usaldusväärse valitsuse. Maailma pilgud jälgivad praegu Eestimaad. Eesti naised ja mehed, olgem selle ajaloolise hetke väärilised. Ühendatud jõuga, üksmeele ja ennastsalgavusega me oleme saanud jagu minevikutaagast, nüüd peame oma pilgud pöörama tulevikku. Minevikku jäävad üksnes meie juured, mille kaudu ammutame jõudu, lootust ja esivanemate tarkust, praegusel juhul iseseisvusmanifestist, mille sõnad kõlaga täna üle kogu maa: Eesti, sa seisad lootusrikka tuleviku lävel!

LIITE 2

Juhani Salokanteleen suomennos kirjaan Tulen maasta, jonka nimi on Viro

TYÖN ALKAESSA

Televisiossa tasavallan presidentin ensimmäisenä työpäivänä 6.10.1992

Viron naiset ja miehet! Viron tasavallan kansalaiset!

Viisikymmentäkolme vuotta sitten tasavallan presidentti puhutteli teitä näillä sanoilla. Samoilla sanoilla minä puhuttelen teitä tänään, Viron tasavallan presidentin ensimmäisenä työpäivänä.

Virolainen sisu ja virolainen tahto ovat liittäneet meidät jälleen Viron tasavallaksi. Äskeiset vaalit ovat näyttäneet koko maailmalle sekä ennen muuta itsellemme, että Viron kansa, eli te, virolaiset äänestäjät, olette tehneet lopun neuvostohenkisestä menneisyydestä. Ensimmäisissä vapaissa vaaleissaan Viro on valinnut vapaan eurooppalaisen demokratian tien.

Tänä päivänä me tarkastelemme itseämme vaalitulosten peilistä. Vastaamme katsoo laiha ja rasittunut Viro, kasvoissaan arpia, joista monet vielä vuotavat verta. Mutta katse on varma ja ystävällinen. Totta on, että meitä odottavat taloudelliset vaikeudet. Mutta niistä selvittää sitä nopeammin mitä nopeammin te, Viron miehet ja naiset, alatte luottaa omiin voimiinne ja auttaa itseänne pystyyn. Valtio tukee teitä. Valtio ryhtyy laajamittaiseen yksityistämiseen. Te olette olleet renkejä. Teistä tulee isäntiä. Eikä Viron tasavalta salli sellaisten monopolien syntymistä, jotka kiskovat hinnat korkealle ja panevat teidän rahanne omiin taskuihinsa.

Viro on täysiarvoinen valtio vain sillä edellytyksellä, että se pystyy puolustamaan niitä kansalaisiaan, jotka ovat heikkoja ja suojattomia. Erityisesti ajattelen eläkeläisiä ja nuorta virolaisperhettä.

Virossa asuu paljon niitä, jotka eivät ole Viron tasavallan kansalaisia. Tältä paikalta minä ojennan käteni kaikille teille ja vakuutan, että Viron tasavalta on oikeusvaltio. Viron tasavallan presidentti on oikeamielinen presidentti myös kaikkia niitä kohtaan, jotka eivät ole Viron kansalaisia. Viron tasavalta takaa kaikille kansalaisilleen kansalaisoikeudet ja kaikille ihmisille ihmisoikeudet sellaisina kuin ne on kirjattu Yhdistyneiden Kansakuntien ja Euroopan neuvoston kansainvälisissä sopimuksissa. Niitä noudattaa Viron lakiasäättävä elin, meidän riigikogumme. Minä vakuutan teille kaikille: Viro on oikeusvaltio.

Viron tasavalta ja sille muodostettava hallitus tekevät kaikkensa, jotta ihmiset voisivat tuntea elämänsä turvatuksi. Jotta valtiolta varastaminen loppuisi, jotta koteihin ei murtauduttaisi, jotta te tuntisitte olonne turvalliseksi kotona, työssä, pellollanne tai kadulla kävellessänne. Viron poliisin, rajavartiolaitoksen ja puolustusvoimien vahvistaminen on ja tulee olemaan meidän tehtävämme. Mikäli me haluamme oikeusvaltion, meidän on puolustettava oikeusvaltiota.

Uudelleen syntynyt Viron tasavalta viettää neljän kuukauden kuluttua 75-vuotisjuhlaansa. Siinä yhteydessä haluan painottaa toisille valtioille kaikissa maanosissa sitä, että Viro on ollut avoin yhteiskunta Tarton rauhan ajasta asti ja sellaisena se tulee pysymään. Viro on ollut Kansainliiton aktiivinen jäsen ja se tulee olemaan kansainvälisesti aktiivinen. Aikomuksemme on osallistua täysipainoisesti ja koko tahdonvoimallamme, yhteistyötä syventäen, työskentelyyn Yhdistyneissä Kansakunnissa, Euroopan neuvostossa, Euroopan turvallisuus- ja yhteistyökokouksessa ja sen elimissä, samoin Saksan Liittotasavallan ja Tanskan aloitteesta meidän yksissä tuumin luomassamme Itämeren valtioiden neuvostossa. Viron yhdentyminen Eurooppaan on meille tärkeä kysymys sekä talouspolitiikan että myös puolustuspolitiikan kannalta. Tavoitteemme on rauhallinen, turvallinen ja ystävällismielinen Pohjola.

Sen eräänä edellytyksenä on Venäjän federaation kanssa käytävien neuvottelujen loppuunsaattaminen tavalla, joka vastaa kumpaisenkin osapuolen kansallisia etuja ja luo kestävän pohjan tuloksellisille ja ystävällisille suhteille. Ensimmäisenä tehtävänä on ja tulee olemaan

vieraiden asevoimien “nopea, järjestyksessä tapahtuva ja täydellinen” siirtäminen pois Viron tasavallan maaperältä ETYK:n viimekesäisen huippukokouksen päätösasiakirjojen mukaisella tavalla. Olemme syvästi vakuuttuneita siitä, että Venäjän federaation länsirajalla sijaitseva itsenäinen, oikeuksiltaan yhdenvertainen ja yhteistyöhaluinen Viro yhdessä sisariensa Latvian ja Liettuan kanssa vastaa Venäjän federaation etuja, vakaan Pohjolan etuja aivan samassa määrin kuin se vastaa Viron kansallisia etuja.

Huomenna teidän presidenttinne aloittaa eri parlamenttiryhmien kanssa neuvottelut pääministeriehdokkaan nimeämisestä. Viron kansan ja Viron tasavallan on pian saatava vakaalla pohjalla toimiva ja luotettava hallitus. Maailman katseet seuraavat nyt Viroa. Viron naiset ja miehet, olkaamme tämän historiallisen hetken arvoisia. Yhdistetyin voimin, yksimielisinä ja uhrautuvaisina me olemme selvinneet menneisyyden taakasta, nyt meidän on käännettävä katseemme tulevaisuuteen. Menneisyyteen jäävät vain juuremme, joilla me ammennamme voimaa, uskoa ja esivanhempiemme viisautta, tällä hetkellä itsenäisyysjulistuksestamme, jonka sanat kantautukoot tänä päivänä yli koko maan: Viro, toivorikkaana sinä seisot tulevaisuutesi ovella!

LIITE 3

EESTI VABARIIGI PRESIDENDI LENNART MERI KÕNE KUNINGLIKUS RAHVUSVAHELISTE SUHETE INSTITUUDIS CHATHAM HOUSE

London, 31. märts 1993

Härra Esimees, austatud suursaadikud, daamid ja härrad.

Kahe aasta eest oli mul au pöörduda samast kõnetoolist teie poole Eesti välisministrina. Tõsi, Heathrow lennujaamas olin sunnitud esitama Nõukogude passi. Kuid tõsi on ka see, et Sir Douglas Hurd tõstis Whitehallis ametliku lõunasöögi ajal klaasi Tema Majesteedi Kuninganna ja Eesti terviseks. Mitte Eesti presidendi, vaid Eesti rahva terviseks. Sir Douglas, nagu ma tookord klaasi käes veeretades mõistsin, lahendas sellega rahvusvahelisse õigusse puutuva küsimuse, mis oli kiuslik Inglismaale ja lihtne Eestile. Sir Douglas taastunnustas 1918. aastal rajatud Eesti Vabariigi kontinuiteeti, tunnustamata tookordse Eesti üleminekuvalitsuse kollektiivset riigipead. Tol ajal kandis see Ülemnõukogu presiidiumi nime ja oli moodustatud küll pooleldi demokraatlikult, kuid Nõukogude põhiseaduse järgi. Ja kui ma sissejuhatuseks nii pikalt meenutan seda maitsvat lõunasööki, siis ärge palun pidage mind gurmaaniks: lõunasöök oli eeskujulikult serveeritud, täpisealt nagu Briti poliitika 1990. aastal Balti riikide suhtes. Kui taldrikud puhtaks pesti, hävinesid ka kõik kompromiteerivad jäljed, nagu ütles Agatha Christie.

Lubage, et tulen tagasi kolme retoorilise küsimuse juurde, millega ma kaks aastat tagasi oma eelmise ettekande siin saalis lõpetasin.

Esiteks: Teise maailmasõja eelõhtul püüdsid demokraatlikud riigid osta endale rahu kolmandate riikide arvel. Ma küsin: kas ajalugu kordub?

Teiseks: Mõned poliitikud on mulle öelnud, et demokraatia ülesehitamine Nõukogude Liidus on olulisem kui Balti riikide iseseisvuse taastamine. Ma küsin: kas üks välistab teise?

Kolmandaks: Mind on hoiatatud, et Balti riikide iseseisvumine tekitab "doominoefekti", mis viib Nõukogude Liidu lagunemisele. Mina seevastu olen veendunud, et kolme Balti riigi iseseisvus vastab nii Baltimaade kui Nõukogude Liidu huvidele. Ma küsin: miks peaksime neid huvisid üldse vaatlema vastandlikena?

Nende sõnadega lõpetasin 6. novembril 1990 oma ettekande ja te plaksutasite sõbralikult. Minu kolm küsimust tundusid teile tookord kauge romantilise visioonina, umbes nagu doktor Livingstone'i ettekanne Aafrikast Royal Geographical Society's. Ma ei pane teile pahaks, kui te nüüd tusaselt vaikite: kes tahab, kes viitsib vaeva näha selle lakkamatult muutuva maailmaga, mis erinevalt jõulusest kalkunipraest kunagi valmis ei saa?

Uus külm sõda?

Aga enne, paari päeva eest saime Brüsselis Põhja-Atlandi Koostöönõukogus Vene kaitseminister Pavel Gratšovilt kuulda, et vana maailm on veel vägagi elus. Kindral Gratšov tegi hämmeldunud kuulajaile teatavaks, et Vene vägede väljaviimine Balti riikidest — Eestist, Lätist ja Leedust — on peatatud. Lubage meenutada, et kõneldes Stockholmis CSCE nõupidamisel möödunud aasta detsembrikuus, kuulutas Vene välisminister Andrei Kozõrev sedasama. Minister Kozõrev visandas meile pildi sellest, kuidas võiks alata uus külm sõda: uus agressiivne Vene valitsus võtab kodumaal taas kasutusele repressioonid, liidab endaga vägivaldsel teel naabruses asuvad endised Nõukogude vabariigid ning heidab Läänele väljakutse Jugoslaavia küsimuses ja muuski. Ehkki ta võttis oma sõnad kähku ja täiesti ebadiplomaatilisel viisil tagasi, osutasid need rõhutatult, kui lähedal seisab maailm nimelt niisugusele katastroofile, hoolimata

kommunismi kokkuvarisemisest Idas ja mõnede demokraatiate juubeldamisest Läänes.

Eesti, minu kodumaa, oli esimese külma sõja ohver ja selle lõpp oli Eestile suur võit, järelkult nõuavad meie elulised huvid uue külma sõja ärahoidmist, kui me taas selle ohvriks langeda ei taha. Just selle ajalookogemuse ja selle väljavaate tõttu olen ma koos oma kaasmaalastega kaua ja visalt pead murdnud küsimuse kallal, kuidas toime tulla kolme suure probleemiga, mille ees maailm praegu seisab: Venemaa ümberkujundamine normaalseks demokraatlikuks riigiks; endiste Nõukogude vabariikide sõltumatuse kindlustamine ja nende demokraatliku arengu soodustamine; Euroopa julgeolekusüsteemi ümberkorraldamine nende kahe eesmärgi saavutamiseks. Tahaksin teiega siinkohal jagada mõningaid meie arvamusi.

Venemaa — pigem ideoloogia kui riik

Keerukaim neist kolmest probleemist — mille lahendamisele kõrvalseisjad küll kõige vähem võivad kaasa aidata — on Venemaa ümberkorraldamine demokraatlikuks riigiks, kelle naabrid võiksid täies rahus elada. Kuna Venemaa muutus impeeriumiks enne, kui tema rahvas rahvuseks kujunes, siis pole Venemaa endale ka iial selgelt teadvustanud ei oma riigi piire ega oma rahva psühholoogilisi piire. Kuna Venemaa pole suutnud oma hiigelsuurt maa-ala eriti edukalt valitseda, on teda kannustanud pigem ideoloogia kui praktilised huvid ja pigem jõud kui üksmeel. Selleks et saada uusaegseks riigiks, peab ta kõigest sellest loobuma, ja niisugune muundumine on seda raskem, et ebaõnnestumine ühes piirkonnas nurjab peaaegu kindlasti eduvõimalused teisel.

Pealegi on Läänel suhteliselt vähe vahendeid, et Venemaad niisugusele meelemuutusele sundida. Osalt seepärast, et liigne surve — ja muud kui survet ei oskagi külma sõja institutsioonid avaldada — tekitab vastumõju, sellal kui liiga nõrk surve tähendab, et Venemaa käib edasi oma traditsioonilist teed. Siiski on olemas üks teatavat liiki surve, mis mõjub, ehkki see võib esimesel pilgul tunduda lootusetuna: nimelt niisugune surve, mida saavutatakse Lääne vaadete süstemaatilise kordamisega.

Rohkem kui ükski teine Euroopa rahvas ihkavad venelased võrdsete partneritena Euroopa ühiskonnas tunnustust leida ning on seepärast teiste hoiakute ja sammude suhtes uskumatult tundlikud. Ühelgi muul ühiskonnal pole kombeks pühendada päevast-päeva sadade lehekülgede kaupa ajaleheruumi teiste maade sellekohastele mõtteavaldustele. Enne Nõukogude Liidu kokkuvarisemist keskendusid niisugused artiklid “kodanlikele võltsijatele”. Nüüd on tähelepanu fookuses Lääne eksperdid. Lääs võib avaldada tohutut mõju lihtsalt oma seisukohtade selge ja ühemõttelise järelejätmatu kordamisega.

Meil Eestis on selles asjas mõningaid kogemusi. Meie kirjanikud ja haritlaskond mängisid kesksel osal Lääne väärtuste vahendamisel Nõukogude Liitu: selle eest teevad paljud venelased meile nüüd etteheiteid. Me teame, et Lääne seisukohtadel on kaalu, ja et see järjekindel, ehkki mõnevõrra platooniline toetus, mida Lääs kolmele Balti riigile andis, aitas lõppude lõpuks meie iseseisvuse tagasivõitmisele kaasa. Ja me võime tunnista, et see moraalne toetus oli vastukaaluks - hoopis jõulisemaks vastukaaluks, kui paljud Läänes arvavad — sitkelt puiklevatele reaktsioonijõududele Moskvas. Kui te kaalute, kuidas Venemaad abistada, võiksite meelde tuletada, kui tõhusalt te abistasite meid.

Uute riikide tugevdamine

Selles küsimuses võiksimme me ilmselt veelgi rohkem kaasa aidata. Külma sõja lõppemisest möödunud lühikest, vaevalt rohkem kui aastapikkust ajavahemikku oleme kasutanud ülitõhusalt, rahumeelselt ja enesekindlalt. Raudse eesriide taga oli meil nelikümmend aastat aega mõtiskleda Euroopa väärtuste üle nagu janusel rändajal kõrbes ja kavandada oma tegevusplaani. Eesti, kui juhtute mäletama, täitis juba viie aasta eest jäälohkuja rolli Euroopa selles osas, mida

te uurisite teleskoobiga nagu kaugel planeeti ja mida teie silmis ühendas Varssavi pakt. Ei ole minu asi teile etteheitvalt meenutada, et see oli meie enda planeedi põhjalikult unustatud osa. Et Läänemere ääres ei kustunud kunagi täielikult mälestus parlamentaarsest demokraatiast, et selle maailmajao teises otsas, mida teie tundsite satelliidipiltide ja Inturisti mugavates vagunites kihutavate ajakirjanike kaudu, pildistasin mina oma Nikoniga neoliitilisi tööriistu, mida kasutati Lenini nime kandvas tsuktsi kolhoosis; et selles maailmajaos elas ja elab praegugi veel kaheksateistkümnenda sajandi mõlemisviis kõrvuti akadeemik Sahharoviga, kes kuulub Euroopa kahekümne esimesse sajandisse. Kui te ei tea, mis peale hakata, lugege teda.

Mida on Eesti tänaseks saavutanud, mida me oleme oma taastatud iseseisvuse kahe aastaga teinud?

Möödunud aasta suvel läbi viidud referendumi tulemusena jõustus 3. juulil Eesti Vabariigi põhiseadus, mille koostamisele ja hindamisele olid kaasa tõmmatud paljud Euroopa institutsioonid, ülikoolid, juristid, Euroopa Nõukogu. Kolmandik põhiseaduse mahust on pühendatud inimõiguste ja kodanikuõiguste tagatistele. Seadusandlik ja täidesaatev võim on rangelt lahutatud ja nende lahusust valvab sõltumatu õigusvõim. Uue põhiseaduse järgi läbi viidud valimistel sai Eesti taas demokraatlikult valitud mitmeparteilise parlamendi ja presidendi ning parlamendi enamuse poolt moodustatud parementsentristliku koalitsioonivalitsuse. Üheaegselt viidi Eestis läbi rahareform, mille kõige olulisemaks poliitiliseks tulemuseks on koloniaalse sõltuvuse lõppemine Venemaast. Okupatsiooniaastatel oli Eesti väliskaubandus 95% ulatuses orienteeritud Nõukogude Liitu. Viimase kahe teistkümnenda kuuga on Venemaale orienteeritud kaubavahetus langenud impordi osas 32%-le ja ekspordi osas 18%-le, väliskaubandus on ümber orienteeritud Läände. Väliskaubanduse saldo on seejuures positiivne, Eesti kroon on muutunud konverteeritavaks, inflatsioon on range finantspoliitika tulemusena langenud 1,7%-le kuus; keskmine palk on ikka veel väga madal, kuid viimase aastaga kahekordistunud. Majanduse ümberorienteerumisega üheaegselt viiakse Eestis läbi maaomandi, suur- ja väiketööstuse ja teenindusettevõtete privatiseerimist. Tahaksin lisada, et erinevalt Ida- või Lääne-Euroopast on Kesk-Euroopasse kuuluv Eesti ainus riik, kus ei ole valatud ainsatki piiska verd etnilistes konfliktides.

Ärge alahinnake neid muutusi. Need on loonud meie sõltumatuse majandusliku aluse. Ja meie oma raha, mille kohta teie televisioonifilosoofid nii palju iroonilisi märkusi tegid, on muutunud meie dekoloniseerimise sümboliks ja meie kõige tõhusamaks tööriistaks, meie kõige tõhusamaks relvaks. Eesti on hakanud ligi meelitama välisinvesteeriid, ühesõnaga — Eesti on hakanud taas etendama jäälõhkuja rolli, näidates teed avamerele, ja just seepärast on Moskva vanameelsed keskendanud oma rünnakud Eestile.

Uue rahvusvahelise julgeolekusüsteemi loomine

Niisiis, lühikese ajaga on Eestis toimunud suured muutused. Küsimus, mille olen endale esitanud ja mille kindral Gratšov üleile Brüsselis teisel viisil teile ja kogu Euroopale esitas, on järgmine: Kas oleme mõelnud sellele, kuidas saavutatut säilitada?

Minu küsimus oleks ülearune, kui Venemaa ja tema kaitseminister kindral Pavel Gratšov oleksid aktsepteerinud selle põhimõtteliselt uue situatsiooni või kui olemasolevad julgeolekuabinõud töotaksid stabiilsust. Kuid nagu hiljutised sündmused Jugoslaavias ja mujal Ida-Euroopas on näidanud, ei suuda olemasolevad Lääne julgeolekuabinõud kriisi kuigi tõhusalt vältida ega ka suurt midagi korda saata, kui kriis on juba puhkenud.

Meil tuleb tõdeda, et Eestile avaldatakse järjest kasvavat survet.

Esiteks: Eesti on riik, ja sellepärast on järsult suurenenud vene ekstremistide surve taastatud Eesti riigile.

Teiseks: Surve Eestile on suurenenud, ja seepärast on suurenenud vajadus seda survet tasakaalustada. Mõistke mind õigesti; see ei ole suunatud Venemaa vastu, see on suunatud demokraatliku Venemaa ja president Jeltsini toetuseks. Erinevalt Eestist, mis kunagi ei ole

olnud Venemaa provints ja kus demokraatia traditsioonid põimuvad rooma-germaani õigustraditsiooniga, on vene demokraatia noor ja vajab toetust. Olgu see toetus sõbralik, väärikas, aga järeleandmatu: rahvusvaheline õigus on suhtlemise aluseks ka siis, kui üks riik on väga suur ja teine väga väike. Üksnes sel tingimusel on meil lootus tervitada Venemaad kui euroopalikku riiki, mis jagab euroopalikke väärtusi. Mistahes pragmaatiline taganemine sellest imperatiivist jätab reformimeelse Vene juhtkonna üksi ja tõukab ta ekstremistide embusse, nagu see kahjuks juhtus Mihhail Gorbatsšoviga ja nagu see väga tõenäoliselt võib juhtuda iga teise Venemaa liidriga. President Jeltsini ja nomenklatuurimeelse Kongressi konflikt on mõlemad pooled viinud patiseisu. Malelaual tähendab see liikumatust, ajaloo lõppu, kui meenutada ühe populaarse ja asjatundmatu raamatu pealkirja. Kuid ühiskond ei ole malelaud. Kui vanameelsete võimuletulek on reaalne alternatiiv, tuleb sellele otsida lahendust juba täna, sündmusi ennetades.

Venemaa ei ole tänaseni aktsepteerinud tõsiasja, et Eesti okupeeriti Hitleri-Stalini pakti põhjal 1940. aastal. See on Eestile täiesti arusaamatu ja teeb meile tõsist muret. Loodetavasti ka teile: õigus ei saa olla selektiivne. Eesti okupeerimist varjates või koguni õigustades püüab Venemaa võtta endalt vastutust selle illegaalse aktsiooni eest. Väide, et okupeerijaks oli Nõukogude Liit, aga mitte Venemaa, ei kannata kriitikat. Venemaa on endale võtnud vastutuse Ungari okupeerimise eest 1956. aastal või kasvõi Lõuna-Korea reisilennuki alla — tulistamise eest. Ma kordan veel kord: õigus ei saa olla selektiivne.

Kolmandaks: Tasakaalustamise vajadus Balti regiooni vaakumis on suurenenud, ja seepärast on suurenenud vajadus Balti riikidega koostööd teha. See vajadus on mõlemapoolne, sest ta kindlustab stabiilsust Põhja-Euroopas. See vastab järelikult ka Vene Föderatsiooni rahvuslikele huvidele. Jättes siin praegu kõrvale vene ekstremistide võimuletuleku musta stsenaariumi, tahaksin juhtida teie tähelepanu spontaansete protsesside võimalikkusele. Eesti on kõige stabiilsema õiguskorraga ja kõige kiirema majandusliku arenguga riik endise Nõukogude Liidu territooriumil. Meie pool piiri on positiivne areng, Venemaa pool piiri süveneb majanduslik ja sotsiaalne kaos. Survet Eesti piirile suurendavad järelikult majanduspõgenikud, organiseeritud kuritegevus, salakaubandus narkootikumide ja relvadega.

Sellest järeldub vajadus luua Balti mere piirkonna tarvis regionaalne julgeolekusüsteem või julgeolekutsoon. Balti riigid on maailma rahu ja julgeoleku seisukohalt nagu tundlik lakmuspaber, sest Moskva vanameelsed kasutavad Balti riike praegu proovikivina, et kindlaks teha, kui kaugele nad võivad minna, teiste sõnadega, kui tugevasti hoiab Lääne-Euroopa kinni rahvusvahelise õiguse normidest. Lääneriigid on kahjuks andnud Venemaale vääraid signaale, mida vanameelsed on oma arusaamade kohaselt interpreteerinud. Ma kahetsen president George Bushi 1991. aasta 1. augusti kõnet Ukraina parlamendile, milles ta kutsus üles "loobuma enesetapjalikust natsionalismist". Ukrainlastele oli see kõrvakiil. Vanameelsed mõistsid seda kui signaali, et Ameerika Ühendriigid on huvitatud mitte niivõrd demokraatlike protsesside toetamisest kui võrd ühtse vabaturu säilitamisest Nõukogude Liidus. Kaheksateist päeva hiljem alanud putš oli selle kahetsusväärse kõne tagajärg. Seepärast pean oluliseks, et demokraatlik maailm reageeriks tundlikumalt, täpsemalt ja märksa jõulisemalt mistahes imperiaalsetele retsidiividele Moskvast. Kremli vanameelsetele peab olema täiesti selge, et 1939. aasta ei tule mitte kunagi tagasi; et Euroopa ei ole Müncheni õppetundi unustanud; ja ennekõike: Euroopa peab eriti ohtlikuks vanameelsete püüdu ellu äratada mõjusfääride poliitikat, isegi siis, kui Vene väed on selga tõmmanud ÜRO rahukaitsevägede helesinise maskeraadikostüümi. Venemaa ei leia praeguses maailmas endale partnerit, kes võiks nõustuda mõjusfääride poliitikaga.

Siit koorub välja probleem, mida me ei ole mõistnud probleemiks pidada, nimelt: iga riigi suveräänne õigus iseendale sõpru ja julgeolekugarantiid valida.

Eestis pole konflikte rahvuslikul pinnal

Minu neljas ja viimane märkus: nagu ma juba ütlesin, Venemaa ei ole seniajani täitnud CSCE

Helsinki tippnõupidamise otsust endise Nõukogude Liidu relvajõudude kiire, korrastatud ja täieliku väljaviimise kohta Balti riikidest. Selle asemel on Venemaa viimasel ajal püüdnud vägede kestvate kohalviibimist poliitiliselt õigustada endise Nõukogude relvajõudude stabiliseeriva rolliga, Venemaa erilise missiooniga perifeersetes riikides. Sellised poliitilised ettekäänded sisaldavad ideesid, mis võivad saatuslikuks saada Venemaa demokratiseerimisprotsessidele ja Venemaale endale. Poliitiliste ettekäändete hulgas on esikohal niinimetatud vene vähemuse õiguste tagamine Eestis. Kuivõrd sellest on juttu olnud ka inglise ajakirjanduses, tahaksin teie loal vähemuste probleemi pea pealt jalgadele pöörata.

Euroopa õigusteadvusse on satelliitide, televisiooni ja ajakirjanduse vahendusel jõudnud Jugoslaavia tragöödia kõige traagilisem lehekülj ja ühtlasi ka uus mõiste õigusteadvuses: etniline puhastus. Euroopa jälestab seda mõistet ja ma jagan teie tundeid .

Eestis algas "etniline puhastus" Eesti okupeerimisega Nõukogude Liidu poolt ja kestis raudse eesriide varjus viiskümmend aastat. Juunis 1941 deporteeriti Eestist ühe öö jooksul 10 000 inimest — mehed, naised ja lapsed — Siberi kontsentratsioonilaagritesse, ja see oli esimene laine paljudest. Tühjaksjäänud korteritesse, küladesse, linnadesse toodi sõjalis-tööstusliku kompleksi ülesehitamiseks, eelkõige nõukogudemeelse enamuse loomiseks töölisi Nõukogude Liidust. Nad heitsid puhkama vooditesse, mis olid veel soojad loomavagunitesse aetud inimestest. Enne teenistusest lahkumist suunati Nõukogude armee ohvitserid viimaseks kuueks kuuks teenima Eestisse. Nõukogude seaduste järgi oli neil teenistusest lahkumisel esmaõigus korterile ja nende sugulastel õigus Eestisse kolida. Lõpuks veel kolm linna: Sillamäe, Paldiski ja Narva. Need linnad, üks neist ajalooline hansalinn, olid eestlastele keelatud. Viiskümmend aastat etnilist puhastust, mida viisid läbi nii nõukogude kui natside okupatsioonivõimud, vähendas eestlaste osa sõjaeelselt 90 protsendilt kuuekümmenele protsendile ning pidi eestlased aastaks 1995 vähemusse viima. Juudid välja arvatud, ei tunne Euroopa nii efektiivselt ja vaikselt läbi viidud etnilist puhastust, nagu see sündis Eestis ja Lätis.

Selle traagilise mineviku taustal, daamid ja härrad, võin ja pean teile veel kord uhkusega kinnitama, et taas iseseisvunud Eestis ei ole mitte ainsatki tilka verd valatud etnilistes konfliktides.

Eestis ei rikuta inimõigusi.

Kõige paremini teab seda Moskva vanameelne nomenklatuur, kes oma impeeriumimeelses poliitikas süüdistab Eestit õiguste rikkumises, väldib inimõiguste nimetamist ega ole meid kunagi süüdistanud kodanikuõiguste rikkumises.

Postsovetlikes piirkondades tuleb väga elementaarseid mõisteid defineerida. Näiteks: kas okupatsiooniarmee mahub vähemuse mõiste alla? Ja edasi: kas tal on õigus osa võtta parlamendivalimistest, nagu vanameelsed nõuavad, jättes mõistagi ütlemata, et tegemist on sõjaväelastega ja nende perekonnaliikmetega?

Eesti Vabariigi põhiseadus on neis küsimustes üks liberaalsemaid maailmas. Kõik alalised Eesti elanikud võivad osa võtta omavalitsuse valimistest. Neil on õigus taotleda Eesti kodakondsust ja seejärel osa võtta parlamendivalimistest. Kodakondsust võib taotleda iga täisealine välismaa kodanik, kes on alaliselt Eestis elanud vähemalt 2 aastat, mõistab Eesti Vabariigi seadusi ja on riigi suhtes lojaalne.

Viimased sotsioloogilised uurimised näitavad, et umbes pool Eestisse asunud venelastest soovib taotleda Eesti Vabariigi kodakondsust. Nad on teretulnud. Meil ei ole rahvuslikke komplekse. Probleemi tuum on järelikult hoopis mujal: Eestis asuvaid venelasi püüavad vanameelsed manipuleerida kui pantvange, et nende kaitsmise ettekäändel säilitada endise Nõukogude sõjaväe kohalolek Eestis.

Nii olemegi alguspunkti tagasi jõudnud: endiste Nõukogude relvajõudude viibimine Eestis on Läänemere piirkonna kõige ohtlikum destabiliseeriv tegur.

Mul on kahju, et inimõiguste püha mõiste on rakendatud nii küüniliste poliitiliste eesmärkide saavutamiseks. Mul on hea meel, et viimase aasta kestel on Eestit meie kutsel külastanud arvukad rühmad vaatlejaid Euroopa Nõukogust, CSCEst, ÜROst ega ole avastanud inimõiguste

LIITE 4

Juhani Salokanteleen suomennos kirjaan Tulen maasta, jonka nimi on Viro

EI ENÄÄ ETUPIIREJÄ

Kuninkaallisessa kansainvälisten suhteiden instituutissa Chattam Housessa, Lontoossa, 31.3.1993

Kaksi vuotta sitten minulla oli kunnia puhutella teitä tältä puhujakorokkeelta Viron ulkoministerinä. Tosin minun oli Heathrowin lentokentällä esitettävä Neuvostoliiton passi. Mutta toisaalta sitten Sir Douglas Hurd kohotti Whitehallissa virallisen lounaan aikana lasin Hänen Majesteettinsa Kuningattaren sekä Viron terveydeksi. Ei Viron presidentin vaan Viron kansan terveydeksi. Sir Douglas, kuten tuolloin lasia kädessäni kannatellen ymmärsin, ratkaisi sillä tavoin kansainvälistä oikeutta sivuavan kysymyksen, joka oli kiusallinen Englannille mutta selvä Virolle. Sir Douglas tunnusti uudelleen vuonna 1918 perustetun Viron tasavallan jatkuvuuden tunnustamatta tuolloisen Viron siirtymäkauden hallituksen kollektiivista valtionpäämiestä. Tuohon aikaan se kulki Korkeimman neuvoston puhemiehistön nimellä ja oli muodostettu tosin puolittain demokraattisesti, mutta Neuvostoliiton perustuslain mukaan. Ja kun johdatukseksi muistelen näin pitkään tuota maistuvaa lounasta, olkaa hyvä ja älkää pitäkö minua herkuttelijana; lounas oli tarjoiltu esikuvallisesti, täsmälleen niin kuin brittiläinen Baltian maiden politiikka vuonna 1990. Kun lautaset pestiin, katosivat myös kaikki epäilyksiä herättävät jäljet, kuten Agatha Christie sanoisi.

Sallikaa että palaan niihin kolmeen retoriseen kysymykseen, joihin päätin kaksi vuotta sitten edellisen esitelmäni tässä salissa.

Ensiksi: Toisen maailmansodan aattona demokraattiset voimat yrittivät ostaa itselleen rauhan kolmansien maiden kustannuksella. Minä kysyin: toistuuko historia?

Toiseksi: Muutamat poliitikot ovat sanoneet minulle, että demokratian rakentaminen Neuvostoliittoon on tärkeämpi asia kuin Baltian maiden itsenäisyyden palauttaminen. Minä kysyin: ovatko ne eri asioita?

Kolmanneksi: Minua on varoitettu siitä, että Baltian maiden itsenäistyminen aiheuttaa 'dominoefektin', joka johtaa Neuvostoliiton hajoamiseen. Minä sitä vastoin olen vakuuttunut siitä, että kolmen Baltian maan itsenäisyys vastaa niin hyvin Baltian kuin Neuvostoliiton etuja. Minä kysyin: miksi noita etuja tulisi ylipäätään tarkastella toisilleen vastakohtaisina?

Näillä sanoilla päätin esitelmäni 6. marraskuuta, ja te taputitte ystävällisesti. Esittämäni kolme kysymystä tuntuivat tuolloin etäisen romanttisilta visioilta, jokseenkin sellaisilta kuin tohtori Livingstonen esitelmä Afrikasta Royal Geographical Societyssä. En moiti teitä, mikäli te nyt vaikenette kiusaantuneina: kuka haluaa, kuka viitsii nähdä vaivaa tämän alinomaa muuttuvan maailman eteen, joka ei koskaan tule valmiiksi niin kuin joulukalkkuna tulee?

Uusi kylmä sota?

Mutta kas, pari päivää sitten me saimme kuulla Brysselissä Pohjois-Atlantin yhteistyöneuvostossa Venäjän puolustusministeri Pavel Gratšovilta, että vanha maailma on edelleen elossa. Kenraali Gratšov kertoi hämmentyneille kuulijoille, että Venäjän sotavoimien siirtäminen Baltian maista — Virosta, Latviasta ja Liettuaista — on keskeytetty. Sallikaa minun palauttaa teidän mieliinne, että puhuessaan viime vuoden joulukuussa Tukholmassa ETYKin neuvottelukokouksessa Venäjän ulkoministeri Andrei Kozyrev julisti samaa asiaa. Ministeri Kozyrev hahmotteli meille kuvan siitä, miten uusi kylmä sota voisi alkaa: uusi aggressiivinen Venäjän hallitus ottaa kotimaassaan jälleen käyttöön vainot, liittää väkivalloin naapurissaan sijaitsevat entiset neuvostotasavallat itseensä ja uhkailee länsimaita Jugoslavian kysymyksessä ja muussa-

kin. Vaikka hän otti sanansa takaisin umpimähkään ja erittäin epädiplomaattisella tavalla, ne osoittivat korostuneesti, miten lähellä maailma on nimenomaan sellaisia katastrofeja huolimatta kommunismin luhistumisesta idässä ja muutamien demokratioiden riemusta lännessä.

Viro, minun kotimaani, oli ensimmäisen kylmän sodan uhri ja sen päättymisen oli Virolle suuri voitto. Näin ollen elintärkeät etumme vaativat uuden kylmän sodan välttämistä, elleimme halua jälleen sen uhriksi. Juuri tämän historiankokemuksen ja tämän näköalan vuoksi minä olen maanmiesteni kanssa kauan ja hartaasti miettinyt sitä kysymystä, miten me voisimme tulla toimeen kolmen suuren ongelman kanssa, joiden edessä koko maailma on tällä hetkellä: Venäjän muotoutuminen normaaliksi demokraattiseksi valtioksi; entisten neuvostotasavaltojen riippumattomuuden varmistaminen ja niiden demokraattisen kehityksen edistäminen; Euroopan turvallisuusjärjestelmän uudistaminen noiden kahden tavoitteen saavuttamiseksi. Tahtoisin tässä esittää teille erinäisiä käsityksiämme.

Venäjä — pikemminkin ideologia kuin valtio

Hankalin näistä kolmesta ongelmasta — joiden ratkaisemisessa sivulliset tosin voivat auttaa kovin vähän — on Venäjän muuttaminen demokraattiseksi valtioksi, jonka naapurit voisivat elää täydessä rauhassa. Koska Venäjästä muotoutui maailmanvalta ennen kuin sen kansasta muotoutui kansa, ei Venäjä ole koskaan tiedostanut sen enempää oman maansa rajoja kuin kansansa psykologisia rajoja. Koska Venäjä ei ole pystynyt hallitsemaan kovin menestyksellisesti jättiläismäistä maa-alaansa, sitä on kannustanut pikemminkin ideologia kuin käytännön edut ja pikemminkin voima kuin yksimielisyys. Muuttuakseen uudenaikaiseksi valtioksi sen on luovuttava kaikesta tuosta, ja muuttuminen on sitä vaikeampaa, koska epäonnistuminen yhdellä alueella vääristää lähes varmasti menestymisen mahdollisuudet toisaalla.

Sitä paitsi lännellä on suhteellisen vähän keinoja pakottaa Venäjä tuonsuuntaiseen mielenmuutokseen. Osin siksi, että liiallinen painostus — ja muuta kuin painostusta kylmän sodan institutiot eivät edes osaa ilmaista — synnyttää vastavaikutuksensa, kun taas liian heikko painostus merkitsee sitä että Venäjä jatkaa perinteistä tietään. Silti on olemassa eräs tietty painostamisen tapa joka vaikuttaa, vaikka se ensi silmäykseltä voi tuntua toivottomalta; nimittäin sellainen painostus, joka saavutetaan länsimaiden näkökantojen järjestelmällisellä toistamisella.

Meillä Virossa on tästä asiasta erinäisiä kokemuksia. Meidän kirjailijoillamme ja sivistyneistöllemme oli keskeinen osa, kun länsimaailman arvoja välitettiin Neuvostoliittoon; siitä monet venäläiset moittivat nyt meitä. Tiedämme, että länsimaiden kannanotoilla on painoa, ja että se järjestelmällinen vaikka hieman platoninen tuki, jota länsimaat antoivat kolmelle Baltian maalle, auttoi loppujen lopuksi meitä voittamaan itsenäisyytemme takaisin.

Ja me voimme myöntää, että tuo moraalinen tuki oli vastapainona — paljon voimakkaampana vastapainona kuin monet länsimaissa uskovatkaan — sitkeästi sinnitteleville taantumuksen voimille Moskovassa. Pohtiessanne kuinka te voisitte auttaa Venäjää te voisitte muistaa sen, miten tehokkaasti te autoitte meitä.

Uusien valtioiden vahvistaminen

Tässä kysymyksessä me voisimme ilmeisesti olla vielä enemmän avuksi. Kylmän sodan päättymistä seuranneen runsaan vuoden mittaisen ajanjakson olemme käyttäneet erittäin tehokkaasti, rauhallisin mielin ja itseemme luottaen. Rautaesiripun takana meillä oli neljäkymmentä vuotta aikaa miettiä eurooppalaisia arvoja niin kuin janoinen vaeltaja autiomaassa sekä kaavailla toimintasuunnitelmaamme. Viro, mikäli satutte muistamaan, toteutti jo viisi vuotta sitten jäänmurtajan tehtävää Euroopan siinä osassa, jota te tutkitte teleskoopilla kuin kaukaista planeettaa ja jota teidän silmissänne yhdisti Varsovan liitto. Minun asiani ei ole muistuttaa tai moittia teitä siitä, että kyseessä oli perin juurin unohdettu osa meidän planeettaamme. Että Itämeren rannalla ei koskaan täysin sammunut muistikuva parlamentaarista demokratiasta,

että sen maanosan toisella reunalla, jonka te tunsitte satelliittikuvista, minä kuvasin omalla Nikonillani neoliittikauden työkaluja, joita käytettiin Leninin nimeä kantavassa tšuktšikolhoosissa; että tässä maanosassa oli ja elää edelleenkin 1700-luvun ajatustapa rinnakkain akateemikko Saharovin kanssa, joka kuuluu Euroopan 2000-luvulle. Mikäli ette tiedä mihin teidän tulisi ryhtyä, lukekaa Saharovia.

Mitä Viro on saavuttanut, mitä me olemme tehneet takaisin saamamme itsenäisyyden kahden vuoden aikana?

Kesällä viime vuonna järjestetyn kansanäänestyksen tuloksena astui 3. heinäkuuta voimaan Viron tasavallan perustuslaki, ja sen kokoamiseen ja arviointiin oli vedetty mukaan useita eurooppalaisia laitoksia, yliopistoja, oikeusoppineita sekä Euroopan neuvosto. Kolmannes perustuslain tekstistä on pyhitetty ihmisoikeuksien ja kansalaisoikeuksien seuraamuksille. Lakiasäätävä ja toimeenpaneva valta on erotettu toisistaan jyrkästi, ja niiden erillisyyttä valvoo riippumaton oikeusvoima. Uuden perustuslain mukaisesti järjestetyissä vaaleissa Viro sai jälleen demokraattisesti valitun monipuolueparlamentin sekä presidentin ja parlamentin enemmistön muodostaman oikeistokeskustalaisen koalitionhallituksen. Samanaikaisesti Virossa toteutettiin rahauudistus, jonka tärkeimpänä poliittisena seurauksena on koloniaalisen riippuvuuden päätyminen Venäjästä. Miehitysvuosina Viron ulkomaankauppa oli suuntautunut 95-prosenttisesti Neuvostoliittoon. Viimeksi kuluneiden kahdentoista kuukauden aikana Venäjälle suuntautunut kauppavaihto on laskenut tuonnin osalta 18 prosenttiin, ulkomaankauppa on suuntautunut länteen. Ulkomaankaupan saldo on sitä paitsi positiivinen, Viron kruunu on muuttunut vaihdettavaksi, inflaatio on tiukan rahapolitiikan tuloksena laskenut 1,7 prosenttiin kuukaudessa; keskipalkka on vielä hyvin alhainen, mutta viimeisen vuoden aikana se on kaksinkertaistunut. Samanaikaisesti talouden uudelleensuuntautumisen kanssa Virossa toteutetaan maaomaisuuden, suur- ja pienteollisuuden sekä palveluyritysten yksityistäminen. Haluaisin lisätä, että toisin kuin Itä- ja Länsi-Euroopan maissa on laita. Keski-Eurooppaan kuuluva Viro on ainoa maa, jossa ei ole vuodatettu pisaraakaan verta etnisissä konflikteissa.

Älkää aliarvioiko näitä muutoksia. Ne ovat luoneet taloudellisen perustan riippumattomuudellemme. Ja omasta rahastamme, josta teidän tv-filosofinne ovat niin ironisesti huomautelleet, on tullut dekolonisointimme vertauskuva ja tehokkain työkalumme, tehokkain aseemme. Viro on alkanut houkuttaa ulkomaisia sijoittajia, sanalla sanoen: Viro on alkanut jälleen esittää jäänmurtajan roolia näyttäen tietä kohti avomerta, ja juuri siksi Moskovan vanhoilliset ovat keskittäneet hyökkäyksensä Viron kimppuun.

Uuden kansainvälisen turvallisuusjärjestelmän luominen

Niin, Virossa on lyhyen ajan kuluessa tapahtunut suuria muutoksia. Kysymys, jonka olen esittänyt itselleni ja jonka kenraali Gratšov esitti toissapäivänä Brysselissä toisella tavalla teille ja koko Euroopalle, on tämä: Olemmeko me ajatelleet sitä, miten säilyttäisimme saavuttamamme?

Kysymykseni olisi tarpeeton, mikäli Venäjä ja sen puolustusministeri kenraali Pavel Gratšov olisivat hyväksyneet tämän perustavanlaatuisesti uuden tilanteen tai mikäli olemassaolevat turvallisuuden takaamisen keinot lupaisivat vakautta. Mutta niin kuin äskeiset tapahtumat Jugoslaviassa ja muualla Itä-Euroopassa ovat osoittaneet, eivät Lännen käytettävissä olevat turvallisuuden takaamisen keinot auta kriisin välttämässä kovinkaan tehokkaasti eikä niistä ole juuri mihinkään sitten kun kriisi on jo puhjennut.

Meidän on pakko todeta, että Viroon suunnataan jatkuvasti kasvava painostus.

Ensiksi:

Viro on valtio ja siitä syystä venäläisten äärimmäisyyssainesten painostus ennalleen palautettua Viron valtiota vastaan on jyrkästi kasvanut.

Toiseksi:

Painostus Viroa vastaan on kasvanut, ja siksi on kasvanut tarve tasapainottaa tämä painostus.

Ymmärtäkää minua oikein: se seikka ei ole suunnattu Venäjää vastaan, se on suunnattu tukemaan demokraattista Venäjää ja presidentti Jeltsiniä. Toisin kuin Viro, joka ei koskaan ole ollut Venäjän maakunta ja jossa demokratian perinteet liittyvät roomalais-germaaniseen oikeuteen, on venäläinen demokratia nuorta ja kaipaa tukea. Olkoon tuo tuki ystävällistä, arvokasta, mutta myös periksiantamatonta: kansainvälinen oikeus on suhteiden pohja myös silloin, kun toinen maa on hyvin suuri ja toinen hyvin pieni. Vain sillä edellytyksellä meillä on toivoa saada tervehtiä Venäjää eurooppalaisena valtiona, joka jakaa eurooppalaiset arvot. Mikä tahansa perääntyminen tästä imperatiivista jättää uudistusmielisen Venäjän johdon yksin ja työntää sen äärimmäisyysainesten syliin, kuten Mihail Gorbatšovin valitettavasti kävi ja kuten hyvin todennäköisesti voi käydä kaikille muillekin Venäjän johtajille. Presidentti Jeltsinin ja nomenklatura-mielisen edustajakokouksen konflikti on johtanut kumpaisenkin osapuolen pattitilanteeseen. Šakkilaudalla se tarkoittaa pysähtyneisyyttä, historian loppua, mikäli muistamme erään suosituksen ja asiantuntemattoman teoksen otsikon. Mutta yhteiskunta ei ole šakkilauta. Jos vanhoillisten valtaanpääsy on realistinen vaihtoehto, sille on etsittävä ratkaisua jo nyt, tapahtuvaa ennakoiden.

Venäjä ei tähän päivään mennessä ole myöntänyt sitä tosiasiaa, että Viro miehitetiin Hitlerin-Stalinin sopimuksen pohjalta vuonna 1940. Tämä on Virolle täysin käsittämätöntä ja huolestuttaa meitä suuresti. Toivon mukaan myös teitä: oikeus ei saa olla valikoiva. Piilotellessaan tai suorastaan puolustellessaan Viron miehitystä Venäjä yrittää päästä kantamasta vastuuta tästä laittomasta toimenpiteestä. Väite, jonka mukaan miehittäjä oli Neuvostoliitto eikä Venäjä, ei kestä kritiikkiä. Venäjä on ottanut vastuulleen Unkarin miehittämisen vuonna 1956, samoin vaikkapa Etelä-Korean matkustajakoneen alasampumisen. Toistan vielä kerran: oikeus ei saa olla valikoiva.

Kolmanneksi:

Tasapainottamisen tarve Baltian alueen tyhjiössä on kasvanut, ja siksi on kasvanut myös yhteistyön tarve Baltian maiden kanssa. Tämä tarve on molemminpuolinen, sillä se vahvistaa vakauden Pohjois-Euroopassa. Se vastaa siis myös Venäjän federaation kansallisia etuja. Jättämällä huomiotta synkkä skenaario venäläisten äärimmäisyysainesten valtaanpääsystä teidän huomionne halutaan johtaa spontaanien prosessien mahdollisuuteen. Viro on oikeusjärjestykseltään vakain ja taloudelliselta kehitykseltään nopein alue entisen Neuvostoliiton alueella. Meidän puolellamme rajaa vallitsee positiivinen kehitys, Venäjän puolella rajaa syvenee taloudellinen ja sosiaalinen kaaos. Painetta Viron rajaa kohtaan lisäävät näin ollen taloudelliset pakolaiset, järjestäytynyt rikollisuus, huumausaineiden ja aseiden salakauppa.

Tästä seuraa tarve luoda Itämeren seudulle alueellinen turvallisuusjärjestelmä ja turvallisuusvyöhyke. Baltian maat ovat maailman rauhan ja turvallisuuden kannalta verrattavissa herkkään lakmuspaperiin, sillä Moskovan vanhoilliset käyttävät nykyään Baltian maita koetinkivenä tarkastaakseen miten pitkälle ne voivat mennä, tosin sanoen miten vahvasti Länsi-Eurooppa pitää kiinni kansainvälisen oikeuden normeista. Valitettavasti länsimaat ovat antaneet Venäjälle vääriä signaaleja, ja vanhoilliset ovat tulkinneet ne omien käsitystensä mukaisesti.

Pahoittelen presidentti George Bushin puhetta, jonka hän piti elokuun 1. päivänä 1991 Ukrainan parlamentissa; siinä hän kehotti Ukrainaa luopumaan "itsemurhahenkisestä separatismista". Ukrainalaisille se oli isku vasten korvallista. Vanhoilliset ymmärsivät sen signaaliksi siitä että USA on kiinnostunut enemmän vapaasta markkinataloudesta kuin demokraattisista uudistuksista Neuvostoliitossa. Kahdeksantoista päivää myöhemmin alkanut sotilasvallankaappaus oli tämän valitettavan puheen seurausta. Siksi pidän tärkeänä, että demokraattinen maailma reagoisi herkemmin, tarkemmin ja huomattavasti voimakkaammin kaikkiin suurvaltahenkisiin rikoksenuusimisiin Moskovassa. Kremlin vanhoillisille pitäisi olla täysin selvä, että vuosi 1939 ei palaa enää koskaan; että Eurooppa ei ole unohtanut Münchenin oppituntia; ja ennen kaikkea: Eurooppa pitää erittäin vaarallisena vanhoillisten yritystä herättää eloon etupiirien politiikka — siinäkin tapauksessa, että Venäjän sotavoimat ovat naamioituneet YK:n rauhanturvajoukkojen vaaleansiniseen asuun. Nykyisestä maailmasta Venäjä ei löydä itselleen

kumppania, joka voisi suostua etupiiripolitiikkaan.

Tästä kuoriutuu näkyville ongelma, jota me emme ole ymmärtäneet pitää ongelmana, nimittäin: jokaisen valtion suvereeni oikeus valita itse itselleen ystävät ja turvallisuustakuut.

Virossa ei ole konflikteja kansallisuuksien tasolla

Neljäs ja viimeinen huomautukseni: kuten jo sanoin, Venäjä ei tähän mennessä ole täyttänyt ETYK:n Helsingin huippukokouksen päätöstä entisen Neuvostoliiton asevoimien nopeasta, järjestyksessä tapahtuvasta ja täydellisestä poistamisesta Baltian maista. Sen sijasta Venäjä on viime aikoina yrittänyt perustella joukkojen jatkuvaa paikalla oloa poliittisesti, puhumalla entisen Neuvostoliiton asevoimien vakauttajan roolista, Venäjän erityistehtävästä reunavaltioissa. Nämä poliittiset tekosyyt sisältävät ideoita, joista voi tulla kohtalokkaita Venäjän demokratisoitumisprosessille ja Venäjälle itselleen. Poliittisista tekosyistä ensimmäisenä on mainittu niin kutsuttu venäläisvähemmistön oikeuksien takaaminen Virossa. Koska siitä on ollut puhetta myös Englannin lehdistössä, haluaisin teidän luvallanne kääntää tämän ylösalaisin seisovan vähemmistöongelman nyt omille jaloilleen.

Euroopan oikeustietoisuuteen on satelliittien, television ja lehdistön välityksellä saapunut Jugoslavian tragedian traagisin sivu ja samoin myös uusi käsite oikeudentajun piirissä: etninen puhdistus. Eurooppa inhoaa tuota käsitettä ja minä jaan tuon tunteen teidän kanssanne.

Virossa 'etninen puhdistus' alkoi, kun Neuvostoliitto miehitti Viron, ja sitä kesti rautaesiripun takana viisikymmentä vuotta. Kesäkuussa 1941 Virossa kyyditettiin yhden yön aikana 10 000 ihmistä — miehiä, naisia ja lapsia — Siperian keskitysleireihin, ja tämä oli ensimmäinen aalto monista. Tyhjiksi jääneisiin huoneistoihin, kyliin, kaupunkeihin tuotiin Neuvostoliitosta työläisiä rakentamaan sotilaallis-teollista alaa sekä ennen muuta luomaan neuvostomielinen enemmistö. Tulokkaat heittäytyivät vuoteisiin, jotka olivat vielä lämpimiä karjavaunuihin ajettujen ihmisten jäljiltä.

Ennen eläkkeelle siirtymistä neuvostoarmeijan upseerit sijoitettiin viimeisiksi kuudeksi kuukaudeksi palvelemaan Viroon. Neuvostoliiton lakien mukaan heillä oli palveluksesta erotessaan etuoikeus asuntoihin, ja heidän sukulaisensa saivat oikeuden muuttaa Viroon. Lopulta vielä kolme kaupunkia: Sillamäe, Paldiski ja Narva, joista yksi oli historiallinen hansakaupunki, kiellettiin virolaisilta. Viisikymmentä vuotta etnistä puhdistusta, jota niin hyvin neuvosto- kuin natsimiehittäjät toteuttivat, vähensi virolaisten osuuden sodanedellisestä 90 prosentista 60:een prosenttiin väestöstä, ja sen oli tarkoitus tehdä virolaisista vähemmistö vuoteen 1995 mennessä. Juutalaisia lukuun ottamatta Eurooppa ei tunne niin tehokkaasti ja hiljaisesti toteutettua etnistä puhdistusta kuin mikä Virossa ja Latviassa koettiin.

Tämän traagisen menneisyyden taustaa vasten, hyvät naiset ja herrat, minä voin ja minun täytyy vielä kerran vakuuttaa ylpeyttä tuntien, että jälleen itsenäistyneessä Virossa ei etnisissä konflikteissa ole vuodatettu pisaraakaan verta.

Virossa ei rikota ihmisoikeuksia.

Parhaiten tämän tietää Moskovan vanhoillinen nomenklatura, joka suurvaltahenkisessä politiikassaan syyttää Viroa *oikeuksien* rikkomisesta, välttelee ihmisoikeuksien mainitsemista eikä ole koskaan syyttänyt meitä kansalaisoikeuksien rikkomisesta.

Postsovetistisilla alueilla on määritettävä hyvin perustavanlaatuisetkin käsitteet. Esimerkiksi: mahtuuko miehitysarmeija vähemmistön käsitteen piiriin? Ja edelleen: onko sillä oikeus osallistua parlamenttivaaleihin, kuten vanhoilliset vaativat, jättäen tietenkin sanomatta että kyse on armeijan kantahenkilökunnasta ja heidän perheenjäsenistään?

Näissä kysymyksissä Viron tasavallan perustuslaki on vapaamielisimpiä maailmassa. Kaikki pysyvästi Virossa asuvat voivat ottaa osaa paikallisvaaleihin. Heillä on oikeus anoa Viron kansalaisuutta ja osallistua sitten parlamenttivaaleihin. Kansalaisuutta voi anoa jokainen täysi-ikäinen ulkomaalainen, joka on asunut Virossa pysyvästi ainakin kaksi vuotta, ymmärtää Viron

tasavallan lajit ja on kuuliainen valtiovallalle.

Uusimmat sosiologiset tutkimukset osoittavat, että noin puolet Viroon asettuneista venäläisistä haluaa anoa Viron tasavallan kansalaisuutta. He ovat tervetulleita. Meillä ei ole kansallisia komplekseja. Ongelman ydin on siis aivan muualla: vanhoilliset yrittävät manipuloida Virossa asuvista venäläisistä panttivankeja säilyttääkseen heidän puolustamisensa tekosyillä entisen Neuvostoliiton sotaväen Virossa.

Näin olemmekin palanneet lähtöpisteeseemme: entisen Neuvostoliiton asevoimien oleskelu Virossa on Itämeren alueen vaarallisin vakautta uhkaava tekijä.

Olen pahoillani siitä, että ihmisoikeuksien pyhää käsitettä on hyväksikäytetty näin kyynisten poliittisten tavoitteiden saavuttamiseksi. Olen hyvilläni siinä, että viime aikoina Virossa on kutsustamme vierailut useita tarkkailijaryhmiä Euroopan neuvostosta, ETYKistä, YK:sta, eivätkä ne ole havainneet todisteita ihmisoikeuksien rikkomisesta.

Suurvaltahenkiset tavoitteet ovat naamioituneet ihmisoikeuksien puolustamisen valepukuun aivan samalla tavoin kuin kerran, toisen maailmansodan aattona, Sudeetti-Saksassa.

Se on vaaran merkki.

Mikäli tämä analyysi on oikea — ja pelkään että se on — meidän on heitettävä koko Nato romukoppaan tai uudistettava se — ja uudistettava hyvin nopeasti. Viro kuuluu ylpeänä Pohjois-Atlantin yhteistyöneuvostoon ja muihinkin organisaatioihin, mutta ymmärrämme kyllä, että niitä on muutettava. Päinvastaisessa tapauksessa ne alkavat oman byrokratiansa pelastamiseksi palauttaa ennalleen kaksinapaista maailmaa, vaikka menettävätkin silloin omat poliittiset päämääränsä.

On sanalla sanoen myönnettävä, että maanosamme täytyy löytää uusi lähestymistapa voimien tasapainolle, sellainen jonka puitteissa maailmanpolitiikkaa tarkastellaan pikemminkin šakkikuin tammipelinä. Kenties jotkut pienet maat — kuten Viro, jolla on kunniakkaat šakkiperinteet — voi antaa silloin oman panoksensa ja tarjota nykyistä hienommin kehitetyn järjestelmän, jossa pienet maat tavoittavat suojan suuremmilta voimien tasapainon avulla. Jos näin kävisi, me maksaisimme sillä osan velastamme niille, jotka edellisen kylmän sodan pitkinä vuosina eivät koskaan meitä unohtaneet.

LIITE 5

VABARIIGI PRESIDENT MAARJAMÄEL

31. augustil 1994

Kallid kaasmaalased Eestis ja laias maailmas!

Armsad sõbrad välismaal, lugupeetavad riigipead ja valitsused, kes te olete siin esindatud oma saadikutega!

Ekstsellentsid!

Oleme kogunenud Maarjamäele, et öelda Eesti rahvale, Euroopale ja kogu maailmale: tänasest ei ole enam võõrvägesid Eesti pinnal. Tänasest oleneb ainult meie enda arukusest, üksmeelest ja kainest pilgust tulevikku, et see jääks nõndaviisi igavesti.

Meie kogunemine ei ole üksi Eesti sündmus. Ta liitub ajalisel ja veel enam sisuliselt kogunemisega Berliinis, Saksa Liitvabariigi taastuvas pealinnas, rõhutades veel kord, et Eesti saatus nii minevikus kui olevikus ja tulevikus on Euroopa ja demokraatliku maailma saatuses lahutamatu.

Täna sel päeval me vaatame tagasi minevikku, et kujundada tulevikku; et määrata oma eesmärgid ja kinnitada oma põhimõtteid. Paljudele kaasmaalastele Eestis, paljudele sõpradele välismaal, paljudele meie kõige lähematele naabritele tähendab tänane päev eeskätt meie ajaloo kõige kurvema peatüki lõpetamist. See on kahtlemata õige. Aga õige on ka see, et võõrvägedest vabanenud Eestile avab tänane päev uue peatüki, mida meil tuleb kirjutada ühiselt.

Eestlastele, oma kallitele kaasmaalastele tahan täna sel vaikselt pidupäeval kõigepealt öelda, et me ei unusta eales mineviku kannatusi eesti rahva ohvreid ja kõiki neid oma arvukaid kaasmaalasi, kellele saatus ei ole määranud tänase päevani elada. Mineviku unustamine neab meid minevikku kordama, ütles üks mõttetark. Kuid samas kutsun teid kõiki tegutsema nende väärtuste ja eesmärkide nimel, mis meid okupatsiooni pikkade aastakümnete kestel liitsid: selleks on olnud ja jääb meie vastus demokraatiast, paremast elujärjest ja kodusest turvatundest.

Nende eesmärkide saavutamine nüüd, pärast okupatsioonivägede lahkumist on ühtaegu lihtsam ja ka raskem. Lihtsam seepärast, et nüüd oleme vabamad koonduma oma koduste probleemide lahendamisele. Raskem seepärast, et seni oleme Eesti eesmärgid mõistnud kitsalt, seadnud oma esimeseks ülesandeks sõltumatuse taastamise ja võõrvägedest vabanemise. See distsiplineeris meid meie poliitilises ja ühiskondlikus tegevuses. Eesmärgi saavutamiseks võime kergesti minetada oma senise sihiteadliku distsipliini. Ometi peame ja kindlasti ka suudame ühiselt käised üles käärida, et jõuda niisuguse Eesti riigini, nagu me seda oleme endale igatsenud. Nüüd ei ole enam aega vanade arvete klaarimiseks. Eesti tulevik vajab igat kätepaari. Nüüd on aeg otsida liitlasi ja sõpru, nüüd on kätte jõudnud aeg liitlaste koondamiseks.

Täna sel päeval on meie kohustus südamlikult tänada Eesti arvukaid sõpru välismaal, meie Läti ja Leedu vendi, Põhjala rahvaid eesotsas Rootsi ja Soome valitsustega, meie partnereid Euroopas eesotsas Saksa Liitvabariigi valitsusega, eriti meie sõpru Ühendriikides eesotsas president Clintoniga järjekindla toetuse ja selgelt väljendatud poliitilise tahte eest. Teiepoolse pingutuseta Eesti ei oleks saavutanud seda, mida me tänaseks oleme saavutanud. Ma loodan, et meie tänukohustus jõuab täna iga eestlase teadvusesse. Tänu teile, lugupeetud kolleegid, on Eesti Vabariik täna taas osa Euroopast ja osa Läänemaailmast. Me ei ole mitte alati olnud teiega ühel meelel ja vaevalt oleme seda tulevikuski. Kuid meie ühine saatus on alati olnud üle meie vähematest erimeelsustest.

Samas pöördun Eesti sõprade poole välismaal üleskutsega hoiduda illusioonist, nagu oleks

okupatsioonivägede lahkumisega "Balti küsimus" leidnud lõpliku lahenduse. Balti küsimus jääb ka edaspidi päevakorda. Me vajame teie abi oma rahvusliku julgeoleku tagamiseks, Eesti täielikuks integreerimiseks Läänemaailma demokraatiasse ja vabaturumajandusse. Oleme teie usaldusväärsed liitlased, sest Eesti on osa samast kultuurist ja samast maailmast. Me vajame teie jätkuvat toetust, vahest isegi suuremat toetust just nüüd, kus tulevik näib kindlustatuna ja vähem dramaatilisena.

Tahan samas pöörduda tänusõnadega ka meie uute, olgugi põliste naabrite poole, eriti Vene Föderatsiooni poole, kes kõrvaldas kõige rängema tõkke meie kahe riigi heanaaberlike suhete kujundamiselt. Eestlastena ei unusta me eales, mida tõid aasta 1940 ja järgnevad ajad Eestile. Selle unustamine tähendaks iseenda ja oma eesmärkide reetmist ja rajaks aluse uutele katsumustele tulevikus. Kuid samas ei või ega tohi meie rahvaste, traagiline minevik olla ainsaks lähtealuseks uute suhete kujundamisel. Nii Venemaa kui Eesti on tõestanud, et nad suudavad astuda üle mineviku varjude. Seepärast tähistab tänane päev tähtsat sammu Eesti Vabariigi ja Vene Föderatsiooni suhete paranemise poole.

Eestlased on realistid ja teavad, et mineviku haavad ei parane päevapealt üksi seetõttu, et Vene väed on lahkunud. Kuid tänasest peale võime teineteist kõnetada rahvusvahelise üldsuse võrdväärsete liikmetena ja naabritena, kellele saatus on määranud elada teineteise kõrval. Eestlased teavad, et Peipsi järv ei laiene võlujõul turvaliseks ookeaniks, ja niisamuti teavad eestlased, et me võime koostööd teha. Nagu Eestilgi, on Venemaal iidne ja omanäoline kultuur. Toetagem tänasest peale sellele oma suhete kujundamisel ning rahvusvahelise õiguse põhimõtete mõlemapoolsele austamisele. Me oleme suutelised koostööks: teist valikut meil ei ole.

Sulgedes ajaloo üht peatükki, et avada järgmist mõelgem siin Maarjamäel kõigile neile, keda täna meie hulgas ei ole; kõigile neile, kes on võidelnud Eesti riigi eest minevikus ja kõigile neile, kes üle maailma on Eesti Vabariigi toetajad täna. Täna on päev kuulub neile niisamuti kui meile. Mälestagem kõiki neid, kellele Eesti maamuld on saanud viimseks puhkepaigaks — üksnes nii saame astuda üle mineviku varjude. Austagem neid, kes viiekümne aasta eest alustasid Euroopa esimese paadirahvana oma teed läände, et maitsta koos vabadusega pagulase kibedat leiba, ning tänaigem kõiki neid riike, kus me kaasmaalased rajasid oma uued kodud, säilitades oma identiteedi ja ja kustumatu lojaalsuse Eesti Vabariigile. Mälestagem neid, kes iial ei jõudnud kindlale rannale ja on jäänud Läänemeres tänaseni nimetuks; mälestagem Prantsusmaal unustatud Auleegioni kavaleri Paul Longuet'd ja tema kaaslast Fredric Marty'd, mälestagem noort ameerika diplomaati Henry Anthelli, USA esimest langenut Teises maailmasõjas — ka nemad langesid Eestis, koos paljude teiste Euroopa riikide kodanikega. Väarikaim viis austada neid, kes on ohverdanud oma elu Eesti au ja Euroopa vabaduse eest on koonduda peamisele: kindlustada Eesti Vabariigile tema õigusjärgne koht stabiilses, demokraatlikus ja jõukas Euroopas. Me lisame Euroopale peale muu oma ajalookogemuse: okupatsiooni aastakümned läksid Eestile maksma ühe kümnendiku meie elanikkonnast. Proportsioone säilitades on see võrdne poole miljoni soomlase, kaheksa miljoni sakslase, kahekümne viie miljoni ameeriklase eluga. See on meie teade Euroopale. Demokraatia ei ole pjedestaal väljavalituile, demokraatia on protsess, mis kunagi ei lõpe.

Armsad kaasmaalased, armsad partnerid põhjas ja lõunas, idas ja läänes! Seitsmekümne kuue aasta eest välja kuulutatud Eesti Vabariik alustab oma ajaloo uut peatükki: Eestis ei enam võõrvägesid.

See päev on käes!

Jumal hoidku Eestimaad!

LIITE 6

Juhani Salokanteleen suomennos kirjaan Tulen maasta, jonka nimi on Viro

TOINEN MAAILMANSOTA ON PÄÄTTYNYT

Maarjamäellä 31.8.1994

Rakkaat maanmiehet Virossa ja koko suuressa maailmassa! Hyvät ystävämme ulkomailla, arvoisat valtionpäämiehet ja hallitukset, joita teidän lähettiläenne täällä edustavat!
Teidän korkeutenne!

Olemme kokoontuneet Maarjamäelle kertoaksemme Viron kansalle, Euroopalle ja koko maailmalle: tästä päivästä lähtien Viron maaperällä ei enää ole vieraan maan asevoimia. Tästä lähtien riippuu yksinomaan meidän omasta neuvokkuudestamme, yksimielisyydestämme ja selvänäköisyydestämme, tuleeko näin olemaan myös ikuisesti.

Kokoontumisemme tänne ei koske yksinomaan Viroa. Ajallisesti ja vielä enemmän sisällöllisesti se liittyy kokoontumiseen Berliinissä, kaupungissa josta on tulossa jälleen Saksan Liittotasavallan pääkaupunki, ja tämä seikka korostaa vielä kerran sitä että Viron kohtalo niin menneisyydessä kuin nykyisyydessä ja tulevaisuudessa on erottamaton osa Euroopan ja demokraattisen maailman kohtaloa.

Tänä päivänä me katsomme taaksepäin menneisyyteen luodaksemme tulevaisuutta; määritelläksemme tavoitteemme ja lyödäksemme lukkoon periaatteemme. Monille maanmiehillemme Virossa, monille ystävillemme ulkomailla, monille lähimmille naapureillemme tämä päivä merkitsee ennen muuta historiamme murheellisimman jakson päättämistä. Se on epäilemättä totta. Mutta totta on myös se, että vieraan vallan joukoista vapautuneelle Virolle tämä päivä avaa uuden luvun elämässä, ja se luku meidän on kirjoitettava yhdessä.

Virolaisille, rakkaille maanmiehilleni haluan tänä hiljaisena juhlapäivänä ennen muuta sanoa, että me emme koskaan unohda menneisyyden kärsimyksiä, Viron kansan uhreja emmekä niitä monilukuisia maanmiehiämme, joiden kohtalo ei sallinut elää tähän päivään asti. Menneisyyden unohtaminen kiroaa meidät toistamaan menneisyyttä, muuan viisas on sanonut. Mutta samalla kutsun teidät kaikki toimimaan niiden arvojen ja päämäärien puolesta, jotka liittivät meidät yhteen miehityksen pitkinä vuosikymmeninä: ne ovat olleet ja tulevat olemaan unelmamme demokratiasta, paremmista elinoloista ja kotoisesta turvallisuudesta.

Näiden päämäärien tavoittaminen nyt, miehitysjoukkojen lähdettyä, on samalla kertaa aiempaa helpompaa ja vaikeampaa. Helpompaa siitä syystä, että nyt me olemme vapaaampia keskittymään omien kotoisten ongelmien ratkaisemiseen. Vaikeampaa siksi, että tähän mennessä me olemme ymmärtäneet Viron päämäärät ahdasalaisesti, asettaneet ensi tehtäväksemme riippumattomuuden palauttamisen ja vieraista sotajoukoista vapautumisen. Tämä antoi kurinalaisuutta poliittiseen ja yhteiskunnalliseen toimintaamme. Kun tavoite on saavutettu, me voimme helposti menettää tähänastisen päämäärätietoisien kurinalaisuutemme. Silti meidän on ja me varmasti myös pystymme käärimään hihamme yhdessä, jotta pääsisimme sellaiseen Viron valtioon, jollaista olemme itsellemme kaivanneet. Nyt ei enää ole aika selvittää vanhoja laskuja. Viron tulevaisuus tarvitsee jokaisen käsiparin. Nyt on aika etsiä liittolaisia ja ystäviä, nyt on aika koota liittolaiset.

Tänä päivänä meidän velvollisuutemme on kiittää sydämellisesti Viron lukuisia ystäviä ulkomailla, veljiämme Latviassa ja Liettuassa, Pohjolan kansoja ja etenkin Ruotsin ja Suomen hallituksia, kumppaneitamme Euroopassa sekä etenkin Saksan Liittotasavallan hallitusta, aivan erityisesti ystäviämme Yhdysvalloissa sekä presidentti Clintonin järjestelmällistä tukea ja selvästi julkituotua poliittista tahtoa. Ilman teidän ponnistuksianne Viro ei olisi saavuttanut sitä minkä me tänä päivänä olemme saavuttaneet. Toivon, että kiitollisuudenvelkamme tulee tänä päivänä

jokaisen virolaisen tietoisuuteen. Teidän ansiostanne, arvoisat kollegat, Viron tasavalta on tänään jälleen osa Eurooppaa ja osa läntistä maailmaa. Aina emme ole olleet teidän kanssanne samaa mieltä ja tuskin olemme sitä tulevaisuudessakaan. Mutta meidän yhteinen kohtalomme on aina ollut erimielisyksistämme vähäisimpiä.

Samalla käännyn ulkomaisten Viron ystävien puoleen kehottaen heitä välttämään sitä illuusiota, että miehitysjoukkojen poistuminen merkitsisi 'Baltian kysymyksen' lopullista ratkaisua. Baltian kysymys on edelleen päiväjärjestyksessä. Me tarvitsemme teidän apuunne taataksemme kansallisen turvallisuutemme, yhdenääksemme Viron täydellisesti länsimaiseen demokratiaan ja vapaaseen markkinatalouteen. Olemme teidän luotettavia liittolaisianne, sillä Viro on osa samaa kulttuuria ja samaa maailmaa. Me olemme teidän jatkuvan tukenne tarpeessa, tarvitsemme kenties suurempaa tukea juuri nyt, kun tulevaisuus näyttää varmemmalta ja vähemmän dramaattiselta.

Samalla haluan käännyä kiitoksen sanoin myös uusien, vaikkakin ikiaikaisten naapuriemme puoleen, etenkin Venäjän federaation puoleen, joka poisti suurimman esteen meidän maittemme hyvien naapuruussuhteitten muotoutumisen tieltä. Virolaisina me emme koskaan unohda sitä, mitä vuosi 1940 ja sitä seuranneet ajat toivat mukanaan Virolle. Sen unohtaminen merkitsisi oman itsen ja omien päämäärien pettämistä ja loisi perustan uusille koettelemuksille tulevaisuudessa. Mutta samalla kansojemme traaginen menneisyys ei voi eikä saa olla ainoa lähtökohta uusien suhteitten luomisessa. Sekä Venäjä että Viro ovat todistaneet pystyvänsä astumaan yli menneisyyden varjojen. Siksi tämä päivä merkitsee tärkeätä askelta kohti Viron tasavallan ja Venäjän federaation suhteitten paranemista.

Virolaiset ovat realisteja ja tietävät, että menneisyyden haavat eivät parane yhdessä päivässä pelkästään siitä syystä, että joukot ovat lähteneet. Mutta tästä päivästä alkaen me voimme puhutella toisiamme kansainvälisen yhteisön yhdenvertaisina jäseninä ja naapureina, jotka kohtalo on määrännyt asumaan toistensa vierellä. Virolaiset tietävät että Peipsijärvi ei taikavoimasta levene turvalliseksi valtamereksi, ja samoin virolaiset tietävät, että me voimme kyllä tehdä yhteistyötä. Kuten Virossakin, on Venäjällä ikivanha ja omintakeinen kulttuuri. Siihen meidän on tästä päivästä lähtien syytä tukeutua muovatessamme keskinäisiä suhteitamme, samoin kuin kansainvälisen oikeuden periaatteiden molemminpuoliseen kunnioitukseen. Me kykenemme yhteistyöhön; muuta mahdollisuutta meillä ei ole.

Päätäessämme yhden luvun historiassa ja avatessamme seuraavan meidän on täällä Maarjamäellä ajateltava kaikkia niitä, joita ei tänään ole keskuudessamme; kaikkia niitä, jotka ovat taistelleet Viron valtion puolesta menneisyydessä sekä kaikkia niitä, jotka tänä päivänä ovat Viron tasavallan tukena kaikkialla maailmassa. Tämä päivä kuuluu niin heille kuin meillekin. Kunnioittakaamme kaikkien niiden muistoa, joiden viimeisenä leposijana on Viron multa — vain sillä tavoin me voimme astua yli menneisyyden varjojen.

Kunnioittakaamme niitä, jotka viisikymmentä vuotta sitten, Euroopan ensimmäisenä venekansana, aloittivat matkansa länteen maistaakseen vapauden kera pakolaisuuden katkeraa leipää, ja kiittäkäämme kaikkia niitä maita, joihin maanmiehemme perustivat uuden kotinsa säilyttäen identiteettinsä ja sammumattoman lainkuuliaisuutensa Viron tasavallalle.

Kunnioittakaamme niiden muistoa, jotka eivät koskaan päässeet lujalle rannalle vaan jäivät Itämeren nimettömiksi uhreiksi; muistakaamme Ranskassa unohdettua Kunnialegioonan ritaria Paul Longuetia ja hänen toveriaan Fredric Martya, muistakaamme nuorta amerikkalaisdiplomaattia Henry Anthellia, Yhdysvaltain ensimmäistä kaatunutta toisessa maailmansodassa — myös he kaatuivat Virossa monien muiden maiden kansalaisten tavoin.

Arvokkain tapa muistaa niitä, jotka ovat uhranneet elämänsä Viron kunnian ja Euroopan vapauden puolesta on keskittyä pääasiaan: varmistaa Viro tasavallalle sen oikeudenmukainen paikka vakaassa, demokraattisessa ja voimakkaassa Euroopassa. Meidän lisämme Euroopalle on muun muassa saamamme historiankokemus: miehityksen vuosikymmenet maksoivat Virolle kymmenesosan väestöstämme. Suhteellisesti se merkitsisi puolta miljoonaa suomalaista, kahdeksaa miljoonaa saksalaista, kahtakymmentäviittä miljoonaa amerikkalaista. Tämä on

meidän sanomamme Euroopalle. Demokratia ei ole astinlauta harvoille ja valituille, demokratia on prosessi, joka ei koskaan pääty.

Rakkaat maanmiehet, rakkaat yhteistyökumppanit pohjoisessa ja etelässä, idässä ja lännessä! 76 vuotta sitten julistettu Viron tasavalta aloittaa uuden luvun historiassaan: Virossa ei ole enää vieraan vallan asevoimia.

Se päivä on nyt koittanut. Jumala varjelkoon Viroa!

LIITE 7

Juhani Salokanteleen suomennos kirjaan Tulen maasta, jonka nimi on Viro

KAHDEN MAAN KOORDINAATIT

Valtiovierailulla Suomessa, Turun yliopistossa 17.5.1995

Päätin puhua koordinaateista yliopiston akateemiselle perheelle. Mitatessaan suurta meridiaanikarttaa Tornion ja Tonavan välillä vuosina 1816—1855 geodeetit ottivat tukipisteikseen Helsingin Tähtitorninmäen, Porkkalan eteläisen niemen, Naissaaren pohjoisniemen sekä Nigulisten kirkon. Tallinnalaisille merimiehille omistetun Nigulisten kirkon ristin koordinaatteina on 59 astetta 26 minuuttia 14,679 sekuntia pohjoista leveyttä ja 24 astetta 45 minuuttia 0,216 sekuntia itäistä pituutta. Toinen pääkaupunki määritettiin suhteessa toiseen pääkaupunkiin, jolloin molempien sijainti suhteessa maailmaan tarkentui. 30 senttimetrin tarkkuudella Washingtonin, Pariisin, Berliinin ja Pietarin suhteen määritetty Nigulisten kultainen risti varmisti rauhan aikana täsmällisemmän laivaliikenteen, toisin sanoen kanssakäymisen, ja vapaussodan aikana tarkemman tykkitulen, toisin sanoen itsenäisyyden. Valtion tehokkuus riippuu valtion ajan ja valtion tilan täsmällisestä tiedostamisesta.

Parisataa vuotta ennen Tornion suuren meridiaanikaaren mittauksia suurlähettiläs Olearius lähti Holsteinista Persiaan seurueessaan saksalaisen barokin mahtava tykki Paul Fleming. Hansa-liiton loistoaikojen jälkeenkkin tiet Länsi-Euroopasta Keski-Itään kuljivat Tallinnan kautta. Huomattavalta matkalta syntyi kauniisti kuvitettu matkakirja sekä sivutuotteena kimppu runoja, joissa ylistetään Tallinnan Koplin niemen tammilehtoja, 1200-luvulla perustettua Viron vanhinta luonnonsuojelualuetta.

Kun Viron kirjailijaliitto halusi 1970-luvulla julkaista katkelmia Oleariuksen matkakirjasta, neuvostosen suuri kielsi sen. 1600-luvun tekstin kohtaloksi koituivat koordinaatit: totalitaarisessa järjestelmässä ei Virolla eikä sen pääkaupungilla saanut olla koordinaatteja, toisin sanoen suhdetta muuhun maailmaan, vähiten Helsingin Tähtitorninmäkeen. Tämä saattaa tuntua teistä koomiselta ja koomistahan se on, mutta ennen muuta se on loogista. Tuntiessamme nämä ja muut vastaavat yksityiskohdat, kerätessämme ja analysoidessamme niitä me tulimme jo aikaa ennen Pentagonia siihen tulokseen, että neuvostomallinen totalitaarinen järjestelmä kulkee kohti tuhoaan paljon nopeammin kuin mitä demokraattisissa maissa, Suomi mukaan lukien, osattiin ennakoida. Totalitaarinen järjestelmä pystyi tuottamaan tehokkaasti ohjuksia, joita kutsuttiin kaunistelevasti sputnikeiksi, mutta vain oman kuolinkamppailunsa pidentämisen hinnalla. Totalitaarinen järjestelmä ei pysty uusintamaan itseään.

Suomalaisten vanhempi polvi on tavalla tai toisella vierailut miehitettyssä Virossa. Ette voineet olla huomaamatta, että virolaiset valittivat itsenäisyyden puutetta, vapauden puutetta, ehkä myös Pauligin kahvin puutetta, sekä Oleariuksen tai Arvo Krikmanin tyylikkäästi toimittamien virolaisten sananlaskujen kieltämistä, toisin sanoen kansallisen itsetunnon tukahduttamista.

Mutta teidän oli pakko panna merkille myös länsimaalaiselle käsittämätön optimismi: virolaisten mielestä neuvostototalitarismi oli väliaikainen ilmiö. Se oli julmaa ja vaarallista, se tuhosi neljänneksen kansastamme, sitä pelättiin, mutta vieläkin enemmän sitä pidettiin pilkan kohteena. Koskaan aikaisemmin historiansa aikana Viro ei ole tuottanut sellaista määrää leikkaavalla ironialla purevia vitsejä, ja niiden suhteen maailman suurimman ydinpotentiaalin omistava valtio osoittautui avuttomaksi. Eivät auttaneet noitavainot, jotka jo keskiajalla vaativat enemmän ihmishenkiä kuin sodat; entisessä Neuvostoliitossa ne veivät yli 70 miljoonaa. Virolaisten epätoivoinen ja samalla huoleton optimismi juonsi juurensa koordinaattiemme täsmällisestä tuntemuksesta, ja ne olivat Euroopan koordinaatteja.

Kadriorg, linna jossa Viron presidentti työskentelee, sijaitsee meren rannalla. Tuo ranta, koko Pohjois-Viron rannikko, on kylvetty täyteen viime jääkauden siirtolohkareita. Suunnilleen

Porvoota vastapäätä olevassa kalastajakylässä geologit ovat määrittäneet jokaisen lohikareen alkuperän: Saariselältä, rannikolta, Tytärsaaresta. Ja päinvastoin: eilisiltana presidentti Martti Ahtisaari puhui suurella lämmöllä ja tunnustusta antaen Viron nopeasta uudelleenkytkeytymisestä läntisen Euroopan demokraattisiin perusarvoihin ja vapaaseen markkinatalouteen. Pidän täällä Turun yliopistossa itsestään selvänä korostaa sitä, miten suurella määrällä me olemme kiitollisuuden velassa Suomen kansalle, Suomen poliitikoille ja hallitukselle tuesta, jota Viro on saanut nauttia joka askelella. Palatakseni koordinaatteihin lisäisin erään yksityiskohdan — valtiolliset päivälliset, jotka ylioppilaslajit päättivät niin kauniisti suomalaisilla, saamelaisilla ja virolaisilla sävelmillä, pidettiin Vironniemen eteläkärjessä. Suomen presidentinlinna sijaitsee nimenomaan Vironniemessä. Symbolit, kuten myös siirtolohkareet, elävät ikuista elämäänsä odotellen kärsivällisesti omaa puheenvuoroaan.

Suomenlahti on elämämme akseli, kuten eräs suomalainen tutkija on todennut, ja tänään on paikallaan lisätä siihen, että sen rannat ovat toistensa peilikuvia.

Suomesta käsin katsottuna Viro on uudemman historiansa puolesta sitä, mitä Suomi pahimassa tapauksessa olisi voinut olla.

Virosta käsin katsottuna Suomi on sitä, mitä Viro parhaassa tapauksessa olisi voinut olla.

Jos Suomen valtion johtajilla ei marraskuussa 1939 olisi riittänyt rohkeutta eikä kansalla itseluottamusta, Suomelle olisi käynyt yhtä huonosti kuin Virolle vuonna 1940.

Emme saa koskaan tietää, mitä Virosta olisi tullut jos se olisi menetellyt niin kuin Suomi. Nyt me kaikki kadumme, ettei Viro tehnyt niin.

Virolle Suomi on ollut ja on edelleen innoittava esikuva. Suomelle Viro on varoittava esimerkki ja vakuuttava todistus Suomen uudemman historian oikeutuksesta.

Suomessa on lähes kaikkea paljon enemmän kuin Virossa — varakkuutta, vakautta, turvallisuutta, laillisuutta, järjestystä ja työttömyyttä.

Suomessa on myös huomattavasti enemmän toimivaa valtiollisuutta. Virossa sitä on vielä vähemmän kuin sitä oli vuonna 1939. Valtion vahvistaminen, suoraan sanottuna valtion jälleenrakentaminen on meidän vaikein ja kiireellisin tehtävämme. Meidän on vain pidettävä huolta siitä, että tätä kiireellistä työtä tehdään parlamentaarisesti eikä paniikin vallitessa.

Suomen antama apu, Suomen parlamentin, ministeriöiden, kunnallishallintojen, puolustusvoimien, koulujen ja lasten antama apu, Suomen presidentin antama apu on tässä asiassa ollut korvaamaton.

Jotakin silti on, jonka suhteen Viro ei ole Suomea köyhempi. Meidän toiveikkuutemme ei toki ole enää niin sateenkaaren värinen kuin laulavan vallankumouksen aikana, mutta lopussa se ei ole. Usko parempaan tulevaisuuteen ei ole pienempi kuin Suomessa, se on kenties jopa suurempi. Tekemisen intoa riittää. Muutosten dynamiikka lienee meillä nopeampikin. Virossa on jännittävä elää.

Turvallisuus on ainetta, jolla on monimutkainen koostumus ja jossa on erilaisia osia. Suomessa tuota kullannarvoista ainetta on tuotettu huolella, ja nykyisin teillä on sitä kadehdittavat varastot. Kaikkia muita tavaroita Virossa on vapaasti saatavissa. Heimokansa voi ostaa niitä meiltä vaikka sylikaupalla, ja niinhän se tekeekin. Mutta turvallisuusvaje pysyy. Siksi Viro ei voi suoda itselleen sellaista laimeutta suhtautumisessa Natoon kuin turvallisuutensa osalta rikkaampi Suomi.

Turvallisuutta ei ole silti millään pienellä valtiolla koskaan liikaa. Ja siihen turvallisuuteen, jota runsaasti vaikkakin välillisesti tarjoaa Euroopan unioni, Suomikaan ei voinut suhtautua laimeasti, Virolle se taas on ulkopoliittikkamme prioriteetti.

Maailma yhdentyy kaikkialla ja me sen mukana. Tiedämme ja uskomme — jotkut ehkä eivät usko — että se tuo tullessaan etuja ja epämiellyttävyksiä. Se vahvistaa turvallisuutta, lisää hyvinvointia, mutta jättää epäilyksen kaivertamaan sydämeen. Miten käy meidän oman elämäntapamme, kieleemme, meidän kahden pienen saaremme siinä äärettömässä indoeurooppalaisessa valtameressä, joka ympäröi meitä joka ilmansuunnalta. Miten pysyä omana itsenä niin monien vaativien ystävien joukossa? Jos ja kun Euroopan unionin rauhan valtakunta saapuukin,

emmekö me nuku siinä iäiseen uneen?

Totta puhuakseni meillä ei ole valinnan varaa. Kyseessä on väistämättömyys. Väistämättömyyksiä voidaan ohjailla ja parannella. Tässä me voimme tukea ja auttaa toisiamme, jopa puolustaa toisiamme puolin ja toisin. Virolla on kokemuksia henkiinjäämisestä vaikka muille jakaa.

Suomalaiset ovat tottuneet siihen, että Suomi on valtio. Suomella on jokaiselle valtiolle ominainen liikevoima. Suomen valtio kulkee eteenpäin sujuvasti, Viron valtion on taas koko ajan tartuttava vaihdetankoon. Kuitenkin me tiedämme kumpikin, että ilman omaa valtiota kansoillamme ei ole tulevaisuutta.

Samalla meidän on tunnustettava, ettei meidän valtioillamme ole tulevaisuutta valtioitten liiton ulkopuolella. Tämän päivän maailma on kerta kaikkiaan vain sellainen, ja meidän maanosamme aivan erityisesti. Jos niin on, niin meidän paikkamme on toki parhaassa mahdollisessa liitossa, parhaimmissa mahdollisissa liitoissa. Parhaassa mahdollisessa maailmassa. On varmasti parempia liittoja, mutta minulla ei ole tarjota teille parempaa maailmaa.

Historia opettaa, että kaikki valtioiden taloudelliset, poliittiset ja sotilaalliset liitot ovat valtioitten elinikään verrattuina suhteellisen lyhytaikaisia ja muuttuvaisia. Mikäli valtioitten liitto mieli elää pitkään, sillä ei tähänastisen historiankokemuksen perusteella ole muuta mahdollisuutta kuin muuttua valtioksi, ainakin valtiota muistuttavaksi rakenteeksi.

Miten tuollaisessa valtiota lähenevässä liitossa voi tulla toimeen, miten sen mahdollisesti tarjoamia etuja pitäisi käyttää ja miten sen haittoja välttää — tässä eräs meidän yhteisistä ja kiinnostavimmista huolistamme. Jaettu huoli on puolet huolesta.

Nykyajan klassista demokratiaa vaanii vaara siitä, että se muuttuu omaksi vastakohtakseen. Päivän maailmantapahtumat tunkeutuvat CNN:n, ABC:n ja kaikkien mahdollisten muiden kanavien kautta jokaiseen makuuhuoneeseen, olohuoneeseen ja keittiöön ja luovat illusion siitä kuin jokainen olisi mukana tuossa todellisuudessa. Mutta televisio ei anna ihmiselle mahdollisuuksia osallistua ongelmien ratkaisemiseen. Ongelmatkin ovat jo pitkään olleet sellaisia, että ne ylittävät yhden vaalipiirin rajan.

Gloaalisten ongelmien ratkaisemiseen tarvitaan 20, 30 tai 50 vuotta, mutta äänestäjä valitsee kansanedustajakseen ensi kädessä henkilön, joka takaa hänelle pienemmät verot ja sitä kautta perheelle uuden auton. Tässä on länsimaailman demokratian kriisin eräs tunnus. Ei ole olemassa mekanismia, joka panisi ihmiset kantamaan huolta lastensa tulevaisuudesta.

Tämän päivän maailmasta ei aggression uhka ole kadonnut. Esihistoriallisesta ajasta saakka aggressio on yhden populaation, yhden heimon, yhden kansan halua saada lisää energiaa jonkun toisen kustannuksella. Se on ekstensiivistä, ei intensiivistä politiikkaa.

Ekstensiivinen politiikka on säilynyt Venäjällä entiseen tapaan neuvostoimperiumin jäänteinä, eikä vain Venäjällä. Demokratian leviämisen sijasta maailmaa uhkaa uusi kansantuotteen uudelleenjako, tällä erää ei Marxin oppien nojalla vaan ydinasekiristyksen avulla. Tämän apokalyptisen vaaran ymmärtävät valitettavasti vain harvat. Sen ymmärtävät ennen muuta tiedemiehet, ennen muuta poliittiseen eliittiin kuuluvat miehet ja naiset, jotka juuri siitä syystä, eliittiin kuulumisensa takia vain harvoin tulevat valituiksi parlamenttiin.

Neuvostoliiton romahdus tuli lännelle yllätyksenä. Ei Virolle, ei Latvialle, kenties ei Ukrainallekaan, mutta siitä minä puhuin jo edellä. Vaarallista on, mikäli Neuvostoliiton nimen katoamiseen yhdistetään automaattisesti komentotalouden, toisin sanoen ekstensiivisen talouden, toisin sanoen aggressiopesäkkeen katoaminen. Kolme vuotta sitten Neuvostoliiton kansat olisivat ehkä kiitollisina astuneet vapaan markkinatalouden tielle, joka vaikeuksien kautta olisi tuonut ne demokratian piiriin. Vapaa markkinatalous ei toki merkitsekään muuta kuin ihmisen oikeutta ja velvollisuutta tehdä päätöksensä vapaasti, mikä onkin demokratian edellytys.

Harvoina pessimistisinä hetkinäni minusta tuntuu, että me olemme kohtalokkaalla tavalla menettäneet nämä kolme vuotta. Toivon kuitenkin, ettei asia ole näin. Myös nyt ja tulevaisuudessa valinnan mahdollisuus säilyy. On valittava vaikean demokraattisen kehityksen sekä nopeaa, mutta näennäistä hyötyä lupaavan aggressiivisen komentotalouden välillä. Tehdäksem-

me tämän valinnan helpommaksi Venäjän federaation kansoille meidän on kuitenkin ymmärrettävä se moraalinen vastuu joka painaa meitä, ja se painaa meitä myös tänään tässä salissa. Kolmen vuoden kuluttua Venäjän kansojen on nykyistäkin vaikeampi tehdä oikea valinta.

On kenties liian myöhäistä kysyä, voiko toinen maailmansota toistua. Minusta tuntuu, että me olemme liikuttavan yksimielisesti jättäneet huomaamatta kolmannen maailmansodan. Se syntyi, kun Neuvostoliiton sotajoukot ilman erityistä syytä tunkeutuivat elokuussa 1945 Mantšuriaan, mitä seurasi kommunistisia vallankumouksia ja sotia kolmessa maanosassa. Ellei se ole maailmansotaa, mitä on maailmansota? Me, eurooppalaiset, emme ole huomanneet kolmatta maailmansotaa oman eurokeskeisyytemme takia. Me huomaamme vain ne sodat, jotka tuhoavat Coventryn tai Kölnin tai Kiovan katedraalit tai meidän virolaisten oman Nigulisten tornin. Me emme ymmärrä, että ennemmin tai myöhemmin meille itsellemme kostautuu se pintapuolisuus, jolla Ruandan miljoonat uhrit on työnnetty tietoisuutemme syrjäisimpään soppeen. Tähän päivään saakka maailmassa on jatkunut sotien katkeamaton ketju, eikä sen uhreja kukaan ole vaivautunut laskemaan. Tavalla tai toisella on syynä ollut aina taloudellisen tuotannon väkivaltainen uudelleenjako.

Me emme ole tunnistanee kolmatta maailmansotaa. Sen muodot voivat olla niin erilaisia, että ne ruokkivat kyllä lehtien suurin kirjaimin painettuja etusivujen otsikoita, mutta eivät silti pysty herättämään meissä huolta demokratian perusarvojen säilymisestä. Viittaa tässä Tokion metroom, Oklahomaan, Yokohamaan. Demokratia häviää tämän taistelun, jos se peräytyy biologisin tai ydinasein tehdyn painostuksen tai jonkin muun vielä pitemmälle kehitetyn terroriuhan edessä. Terrorismi ei ole amatöörien ajanvietettä. Muistutan mieliinne, että Lenin oli ammattimainen terroristi ja perusti oman valtakuntansa terrorille. Kun öljy- tai sähköteollisuus on luonut maailmanlaajuiset yhteydet, miksi me sitten aliarvioimme kansainvälisen terrorismin kykyä luoda oma yleismaailmallinen valtakuntansa tuotannon uudelleenjakamiseksi demokraattisten periaatteitten uhraamisen hinnalla?

Pienellä maalla on etunsa. Viron tapainen pikkuvaltio on liikkuvampi järjestäessään uudelleen talousrakenteitaan. Eskimokajakin tavoin se pystyy tekemään täyskäännöksen paikallaan. Supertankkerin liikkeen jatkavuus on määrättömän suuri, käännökseensä se tarvitsee kahdeksan meripeninkulmaa, mikä historiallisessa ajassa ja tilassa voi olla kohtalokasta.

Millainen kiehtova aihe pohdiskeltavaksi — miten aika ja tila korreloivat valtion väkiluvun ja pinta-alan kanssa! Norsun tai valaan tavoin suurvallan sydän lyö hitaammin, valaan sekunteihin mahtuvat pikkuvaltion tunnit tai viikot. Pienellä maalla on muitakin etuja: se voi avomielisesti ja ystävällisesti puhua yksinkertaisista asioista, jotka panevat suurvallan nyrpistämään nenäänsä.

Pienen maan kiehtovuus on sen läpinäkyvyydessä: kaikki tuntevat toisensa. Läpinäkyvässä pikkuvaltiossa ovat aina näkyvillä ne periaatteet, jotka suuren maan anonyymisyydessä tahtovat hajota mukanaan niin syyt kuin seuraukset.

Viron viesti maailmalle on yksinkertainen: periaatteilla ei käydä kauppaa. Tämä näennäisen moralisoiva viesti on kaikkea muuta kuin sinisilmäistä moralisointia, se on — mikäli pidätte tästä enemmän — hyvinkin reaalipoliittista kokemusta. Periaatteiden pettäminen antaa kyllä eloa ja tuloa yhdelle päivälle, mutta seuraavan päivän tai sukupolven on maksettava siitä moninkertaisesti. Koetan todistaa väitteeni lähihistoriaan tukeutuen.

Pahaa vastaan ei voi taistella liittoutumalla pahan kanssa. Teheranissa ja Jaltalla uhrattiin Viron, Latvian ja Liettuan, samoin myös Puolan ja muiden Keski-Euroopan alueiden itsenäisyys. Mutta perääntymällä periaatteistaan Teheranissa ja Jaltalla presidentti Roosevelt uhrasi ennen muuta omat kansalaisensa, amerikkalaiset, samoin kaikki ne, jotka ovat menettäneet henkensä Koreassa, Vietnamin, Kamputseassa, Laosissa, Berliinissä, Budapestissa, Prahassa, Puolassa, Indonesiassa, Kuubassa, Afrikan sarvessa, Angolassa, Nicaraguassa, Afganistanissa, Bosnia Hertsegovinassa, Tšetšeniassa.

Se johtopäätös, jolta me niin kovasti yritämme ummistaa silmämme, on yksinkertainen ja julma: kerran petetty periaate päästää irti dominoefektin, jonka pysäyttämistä tulee vaikeampaa ja joka vaatii enemmän uhreja kuin olisi ollut uskollisuus periaatteelle. Tänään me puhumme

rauhasta ja vakaudesta ja yritämme unohtaa sen tosiasian, että toista maailmansotaa on jo seurannut kolmas, jota käydään tälläkin hetkellä Euroopassa, Aasiassa ja Afrikassa.

Presidentti François Mitterrand, jonka henkilössä juuri tänään näyttämöltä poistuu eräs Euroopan symboleja, sanoi puhuessaan hiljattain Berliinissä: "Eurooppa on voittanut itsensä." Se on totta sikäli, että ensi kerran on suuri osa Eurooppaa yhdistynyt suojellakseen suurta osaa Euroopan periaatteista.

Juuri esittämässäni lauseessa erottuu aivan kuin lehtikuvaajan salamavalokuva Euroopasta, jonka toinen jalka on ilmassa. Onko jalka ojentunut ottamaan seuraavaa askelta demokratian saarekkeen laajentamiseksi, Euroopan kaikkien periaatteiden tavoittamiseksi koko niiden jakamattomuudessa? Vai onko jalka kangistunut ilmaan odottamaan parempia aikoja Euroopalle? Olemmeko me yhden vai kahden jalan varassa?

Tuo valtionpäämiehille suunnattu Mitterrandin testamentinomainen lause kehottaa keisareita myöntämään sen että he ovat kenties tulleet olleeksi ilman vaatteita; mutta kenties tuohon lauseeseen on kätkeyty myös synkkä toteamus siitä että ei kukaan, ei edes pieni lapsi ihmettele enää tuota alastomuutta. Euroopan tahto, moraalit ja demokraattiset periaatteet ovat vakavan haasteen edessä.

Ja samalla kertaa minä ymmärrän hyvin demokratian rajat. Jokaisen kansallisen parlamentin tulee olemaan vaikeata selittää äänestäjilleen, miksi pitäisi kantaa huolta ja aiheuttaa menoja oman maan ja usein myös oman maanosan ulkopuolella. Marshall McLuhanin näkemys maailmasta pienenä kylänä koputtaa vaativammin kuin koskaan aikaisemmin hedonistisen eurooppalaisen ruokasalin ovelle juuri silloin, kun pohditaan pitäisikö joulupöytään tilata kalkkuna, kinkku vai kokonainen vasikka.